L. Kalustian

SIMPLE NOTE

**
*

Editura Eminescu

L. Kalustian

SIMPLE NOTE

III

L. Kalustian

SIMPLE NOTE

III

Editura Eminescu
București, 1983

Coperta de

Constantin Gheorghiu-Enescu

SPIRU C. HARET

Am mai scris despre el şi i-am pomenit năzuinţele şi luptele care-l mistuiau, limpezimea de cuget şi exemplara sa dezinteresare, tenacitatea şi ctitoriile lui, meritele în sine ale omului de ştiinţă şi ale reformatorului social şi politic — în toate actele şi faptele preocupat de ridicarea şi consolidarea neamului şi de ajutorarea păturilor obijduite — ca să nu fie nevoie să revin. Cred, dealtfel, că, în linii mari, e ştiut bine, fie din studiu, fie din oralitate, în întreaga şi luminoasa lui complexitate şi altitudine.

Se născuse în februarie 1851 şi a decedat, la 61 de ani, în 17 decembrie 1912. Şi Nicolae Iorga, în necrologul ce i-l va dedica atunci, îl încheie aşa : „Cînd însă, din adîncurile, astăzi triste, ale mulţimii care l-a văzut adesea, care s-a mîngîiat prin el şi a nădăjduit într-însul, se va ridica sfielnic la fiecare, dar la toţi împreună, puternic şi zguduitor — pentru nesimţitori şi duşmani — strigătul durerii celei adevărate, acest om de bine care a trăit pentru dreptul şi suferinţa altora, se va mîngîia în lumea cea nouă şi va înţelege că oboselile care acuma au încetat pentru dînsul, n-au fost în zădar".

De curînd, aşadar, s-au împlinit şapte decenii de cînd a păşit în teritoriile tihnelor şi tăcerilor de dincolo de noi. Prilej să-i cinstim aducerea aminte şi să-i dau în vileag cîteva urme caligrafiate de mîna lui — ce se publică astăzi pentru întîia oară — care vor arăta cu elocvenţă cititorilor noştri, atît alcătuirea interioară, cît şi comportamentul de viaţă al marelui Haret.

Sînt 7 scrisori, dintre care primele patru au antetul : **Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor — cabinetul Ministrului,** ultimele trei fiind scrise pe obişnuită hîrtie de corespondenţă şi, în afara lor o însemnare pe decupajul unui articol nesemnat, din suplimentul ştiinţific al vechii gazete *le Temps* în care se propun soluţii noi pentru învăţămîntul secundar din Franţa — toate trimise lui Ion Simionescu — iar la capătul lor voi reproduce, avînd acelaşi destinatar, conţinutul unei epistole din 1925 al văduvei Ana Spiru Haret. Şi încep, respectînd ordinea datelor, cu însemnarea ca o apostilă, care în fond e o simplă întrebare ce Spiru Haret, aflat la Viena, o pune lui Ion Simionescu, pe articolul tăiat din ziarul *le Temps :*

„Viena, 2/15.I.1902

Nu crede oare d. Simionescu că ar fi bine a se face o campanie prin presă şi prin conferinţe, între profesorii de ştiinţe experimentale pentru a se realiza şi la noi, mai bine decît acum, aceste deziderate ? Haret."

Precizez că în 1902 Spiru C. Haret era pentru a doua oară ministru al învăţămîntului — mai fusese în 1897 şi va mai fi apoi titular al departamentului în 1904, 1907 şi 1909 — că era în vîrstă de 51 de ani, iar Ion Simio-

nescu nu avea încă 29, dar se impusese prin calităţile lui de tînăr şi Haret cu darul de a descoperi — fără să greşească — valorile umane, îl intuise şi îl aprecia ca atare. Şi întorcîndu-ne în epocă, să-i parcurgem textele :

„Bucureşti, 2 mai, 1904

Domnule Simionescu,

La scrisoarea ce mi-ai adresat, cu data de 3 mai, îţi răspund că s-a prevăzut pentru excursiunile şi cercetările geologice în bugetul Casei Şcoalelor, statul nr. 4, suma de 1500 lei iar dintr-un alt fond încă 1000 lei. În ce priveşte biletul pe Căile Ferate să-l cumperi din suma de bani ce ţi s-a acordat şi pentru ca să te coste mai puţin, să ceri Ministerului să intervină la direcţia Căilor Ferate pentru a-l considera, pentru serviciul public. Haret."

„Valea-Călugărească, 7 august 1907

Stimate Domnule Simionescu

Îţi mulţumesc pentru frumosul şi substanţialul D-tale raport privitor la examenele de absolvire. Am luat note din el, de care voi ţine seamă, în marginile putinţei. Raportul am pus să se publice în **Buletin,** ceea ce sper că nu te va supăra. Vorbeşti în raport despre un bun director de gimnaziu din Iaşi înlocuit din cauze politice. Temîndu-mă, ca nu cumva parte din vină să nu fie şi a mea — lucru prea posibil, cu toată paza mea — te rog să fii bun a-mi comunica în mod confidenţial numele celui înlocuit,

ca să-l cunosc măcar pentru altă dată. Nu se ştie cînd se poate ivi ocazia unei reparaţii. Devotat, Haret."

„Valea-Călugărească, 23 august 1907

Stimate Domnule Simionescu,

Îţi mulţumesc pentru informaţia ce mi-ai dat despre d. Briul ; am totdeauna nevoie să cunosc pe oamenii buni de treabă. Îmi pare rău de ce s-a făcut cu el. Voi căuta să repar. Pe Cotov îl voi medalia îndată ce se va întoarce regele. Pentru laboratorul D-tale mie mi se părea că am dat ceva. Se vede că m-am înşelat. Cercetez acum şi voi face ce voi putea. Devotat, Haret."

„Bucureşti, 14 noembrie 1908

Stimate Domnule Simionescu,

La scrisoarea D-tale din 29 octombrie, răspund că pentru publicaţia despre care mi-ai scris că ar voi să o facă Facultatea de Ştiinţe din Iaşi, aş putea da un ajutor pînă la 600 lei. Devotat, Haret."

„Bucureşti, 26 martie 1912

Stimate Domnule Simionescu,

Răspund scrisorii D-tale că nu am uitat cererea ce mi-ai făcut într-o zi la Academie ; dar pînă acum mi-a fost imposibil să găsesc vreme liberă, fiind foarte ocupat cu lucrări grele şi urgente. Peste opt zile plec în străinătate pentru două luni. Acolo fiind mai liber, sper să pot scrie ceva şi-ţi voi trimite. Dar să ştii că eu nu sînt deloc

ceea ce se numeşte **un autor fecund,** de aceia care au în fiecare zi cîte o idee şi care ştiu s-o exprime într-un număr infinit de pagini. Al D-tale devotat, Haret."

„Bucureşti, 28 martie 1912

Stimate Domnule Simionescu,

Am reuşit să găsesc vreme ca să scriu înainte de plecare articolul ce mi-ai cerut şi pe care ţi-l şi trimit. Precum vezi, deşi subiectul e interesant, articolul nu e lung, pe de o parte, pentru că nici ştiinţa mea asupra materiei nu merge prea departe şi, pe de alta, pentru că-mi lipseşte îndemînarea de a spune cu vorba multe cele ce am de spus. Te rog numai să vezi dacă se potriveşte pentru revista D-tale. Dacă însă din vreo cauză oarecare nu s-ar putea publica, te rog foarte mult să mi-l trimiţi înapoi, ca să nu mai fiu silit să-l scriu a doua oară. Al D-tale devotat, Haret."

Astea sînt scrisorile lui Haret. Şi, aşa cum am făgăduit, o transcriu pe aceea a soţiei lui :

„Bucureşti, 25 iunie 1925

Domnule Simionescu,

Cu adîncă emoţiune am primit ieri cărticica D-voastră, despre Haret ; am deschis-o, am răsfoit-o şi mi-am pus-o în cufăr, s-o citesc fără grabă, în linişte, la vie, unde plec mîine dimineaţă, pentru toată vara.

Sper că veţi fi primit carta poştală ce-am pus eu însumi la cutie, din gară, plecînd la 5 februarie, la

Paris, precum și carta de la Paris, de la 15 februarie.

Vă spuneam că am căutat prea în pripă și nu mi s-a părut că aș putea face un triaj potrivit. Corespondența e numeroasă. La toamnă, întorcîndu-mă, voi relua-o filă cu filă, să văd ce s-ar putea publica de pe acum.

Dac-o mai trece vreme, probabil că se va putea publica aproape în întregime.

Moldova lui Haret își aduce aminte ce fiu iubitor a fost și cu evlavie îl evocă. Mai acum cîteva săptămîni a fost într-un sat umil o ceremonie duioasă în amintirea lui ; i-au ridicat sătenii din Răcăciuni un bust de bronz de toată frumusețea și l-au dezvelit în prezența guvernului și a poporului din sat și împrejurimi. Eu nu m-am putut duce, ci am trimis pe doi din nepoții lui, care s-au întors mișcați de acea slăvire curată a celor mici, pe care i-a iubit el atît !

Mulțumindu-vă încă pentru atențiunea ce mi-ați arătat, vă rog să fiți bun să mă înscrieți printre abonații publicației *Din Lumea Largă*, din care am mai multe numere, dar pe care aș dori s-o primesc regulat. Îndată ce voi ști costul îl trimit prin mandat poștal. Cu cele mai alese sentimente, Ana Spiru Haret."

Închei fără comentarii, fiindcă nădăjduiesc că oricine va pricepe superba lecție de modestie și de cuviință, care vine din timpuri duse și de atît de sus, pentru cei mai mulți dintre noi, care i-am uitat sensurile și i-am pierdut bunul obicei.

Dar nu întotdeauna reușesc, — încercînd evocarea unei figuri din alte vremi, de merite incontestabile și de osteneli pilduitoare — să epuizez dintr-o dată întregul material de cunoaștere și de semnificații ce-l posed, capabil să

învie o clipă umbra celui stins şi mă lovesc constant de această dificultate, ca să zic aşa, a spaţiului locativ, mai ales în cazurile în care abundă documentele ; iar ele, din punctul meu de vedere — discutabil sau nu — fie pentru inéditul lor, fie pentru capacitatea lor ilustrativă, vor avea şi în viitor, ca şi pînă acuma, privilegiul priorităţii, chiar dacă mă sileşte uneori la o **continuare** ori la o **revenire**, care, în genere, îmi displace, pentru că dăunează omogenităţii şi-mi dă sentimentul de gîtuire a întregului.

Cu această lămurire, mă întorc la Spiru Haret — din care am dat mai sus şase scrisori necunoscute — ca să nu privez tineretul de azi, dornic să ştie exact şi cît mai bine, cele ce au fost şi cum au fost, de posibilitatea de a-şi forma şi singur o părere şi de a da, prin judecăţi proprii, contur unui portret.

Amintesc două împrejurări, ambele din 1912 — anul decesului său — care-l vor arăta pe Spiru C. Haret neabătut şi neînduplecat de la ideile lui, statornic, dîrz şi impetuos apărător al obiditei clase ţărăneşti.

Guvernau conservatorii, prezidaţi de Petre Carp, pentru ultima oară preşedinte al consiliului. Şi în şedinţa Comerei Deputaţilor de la 29 februarie 1912 — aflăm că anul a fost bisect — răspunzînd unor întrebări puse de deputatul Ion Miclescu, care îi era şi cumnat, Carp atingînd problema răscoalelor, a indicat aluziv vinovaţii : **„Ţăranii uciși de aceia chiar, care le asigurase impunitatea, cînd îi trimitea la răscoale“**, ca apoi să adauge : „Acuzaţiunea aceasta nu se îndreaptă în contra întregului partid ; nu am probe şi nici nu cred că direcţiunea partidului liberal să fi instigat la răscoale, dar am convingerea şi cred că toţi instigatorii erau înscrişi în clubul partidului liberal.“

Deputaţii majoritari, aplaudîndu-şi şeful, au purces să strige simultan, ca la o comandă parcă şi parcă înţeleşi : „Stere !", „Haret !".

Trecuseră cinci ani de la sîngeroasa represiune şi Haret continua să fie etichetat „omul răscoalei", ca şi Stere dealtfel şi ca şi Nicolae Iorga, care nu era liberal.

Haret nu întîrzie să riposteze şi în ziarul *Viitorul*, oficios al partidului liberal, cu data de sîmbătă 3 martie 1912, îşi publică răspunsul cu titlul : **Scrisoare deschisă d-lui P. P. Carp, Preşedinte al Consiliului de Miniştri,** din care reproduc : ...Aşadar, veţi şti, Domnul meu, că acuzaţiile de instigaţie, chiar repetate, nici nu mă tulbură, nici nu mă înspăimîntă. Vă declar că am instigat şi înainte de 1907 şi după 1907 ; că instig şi astăzi, atît pe cît pot şi voi instiga atît cît voi mai avea zile. Am instigat şi voi instiga pentru scoaterea ţărănimii din întuneric, neştiinţă şi sărăcie, pentru scoaterea ei de sub robia străinilor şi a cămătarilor, a acelora a căror parte o luaţi dumneavoastră astăzi, prin încurajarea trusturilor, prin persecutarea băncilor populare şi a obştilor săteşti. Instig pentru ca masa celor dezmoşteniţi de soartă, de vitregia timpurilor şi de o oligarhie fără suflet, să se ridice şi ei în rîndul oamenilor.

Socotesc că vă închipuiţi lesne că atunci cînd am întreprins acţiunea mea, în deplină maturitate a minţii mele şi cu un fond intelectual care îmi dă dreptul să lucrez după capul meu, ştiam bine pe cine aveam să supăr şi eram bine hotărît a nu le cere părerea asupra celor ce aveam să fac. In aceeaşi stare de spirit mă găsesc şi azi. Declar pentru a zecea oară, că nu retractez, nu reneg şi nu regret nici un fapt, nici un rînd, nici o iotă, din ce am lucrat, am scris sau am vorbit, în viaţa mea politică. Voi

continua activitatea mea trecută fără nici o altă schimbare, decît că sper s-o pot face şi mai rodnică în viitor, graţie experienţei şi autorităţii ce am dobîndit şi a cunoştinţei mai exacte ce am, de forţele şi de tactica adversarilor mei.

Cu aceasta sper să contribui, în limita slabelor mele mijloace, să fac să nu mai fie posibilă o nenorocire ca aceea din 1907... Această instigaţie am făcut-o şi o voi continua".

E clar, — nu-i aşa ? Şi, consecvent crezurilor care i-au comandat lupta de-o viaţă întreagă, fără nici o deviere de la linia ei, tot în 1912, nepresimţindu-şi apropiatul sfîrşit, întemeiază, fără nici o coloratură politică propriu-zisă, **„Liga Deşteptarea"**, o asociaţie deschisă, în majoritatea ei, corpului didactic de toate gradele şi la care au aderat numeroase personalităţi progresiste din stînga partidului liberal, cu acelaşi scop unic : ridicarea lumii satelor din iobăgie, exploatare şi mizerie.

Comitetul central al Ligii cu sediul în Bucureşti a avut următoarea componenţă : Spiru Haret, preşedinte, profesor doctor Ioan Cantacuzino şi V. G. Morţun vicepreşedinţi, Const. G. Ionescu casier, G. Beiu-Palade şi I. I. Teodoru secretari, iar Gh. Adamescu, C. D. Anghel, Const. Banu, Mihai Berceanu, I. Constantinescu-Lucaci, G. N. Costescu, Pompiliu Eliade, Petre Gîrboviceanu, dr. Nicolae Lupu, Ion Nădejde, Ilie Niculescu-Dorobanţu, N. Nicolaescu, Emil Petrescu, Ion Poenaru-Bordea, Spiridon Popescu, N. Popovici-Lupa, N. N. Săveanu şi dr. V. Sion, membri. Au mai aderat, de asemenea, C. Stere şi Paul Bujor, care au fost şi ei cooptaţi în conducere.

Am însemnat toate aceste nume, care au cinstit intelectualitatea noastră şi rostul ei uman, situîndu-se exem-

plar pe cea mai înaltă treaptă a cerinţelor sociale, a dreptăţii şi a omeniei. Şi am ţinut, în completarea celor ce am scris, să reîmprospătez, pentru cei ce nu le ştiu, aceste două din urmă fapte ale aceluia care a fost făuritorul şcolii româneşti moderne, omul întru totul deosebit şi savantul reputat, Spiru C. Haret.

PROFESORUL IOAN CANTACUZINO

Insist cu scrisorile primite de Ion Simionescu — chiar cu riscul de a putea părea monoton — de la cărturari şi oameni de ştiinţă, de la dascăli eminenţi şi istorici, de la scriitori şi de la pictori, cum s-a văzut şi pînă acum în succintele mele evocări, toţi cu merite unanim recunoscute şi toţi — fără nici o excepţie — înrudiţi în spirit şi în năzuinţi, întru aceeaşi dragoste de om, de dreptate şi de fericire şi bună rînduială obştească. Şi între ele sînt cîteva de la savantul Ioan Cantacuzino, medicul şi biologul de renume mondial, pe care l-am cunoscut foarte bine, pe care de nenumărate ori am fost tentat să-l pomenesc şi am ezitat întotdeauna, fiindcă mi-am dat seama că vorbele nu mă pot ajuta, după gustul meu, să-i cuprind personalitatea şi să-i încheg portretul sufletesc şi mintal, atît de luminos şi de linear, atît de grandios şi de exemplar în toate componentele lui, — rarisim şi derutant parcă hărăzite unui singur semen de-al nostru.

Lumea de azi nu-l mai ştie aşa cum a fost. Şi încep deocamdată să-l înfăţişez biografic cît mai pe scurt cu putinţă.

S-a născut la 25 noiembrie 1863, ca fiu al juristului Ion Cantacuzino — fost ministru în timpul domniei lui

Cuza Vodă — și al Mariei Mavros, fiica generalului Nicolae Mavros, devenit aghiotant al generalului Kiseleff, însărcinat de acesta cu organizarea carantinelor din epocă și care a lăsat Muzeului de antichități din București, prin testament olograf, bogata sa colecție.

În casa lor, din Călinești Prahovei, s-a semnat Regulamentul Organic.

Profesorul Ioan Cantacuzino rămîne orfan de tată la patru ani și toată educația și formarea lui s-au datorat mamei sale, a cărei amintire o păstra cu duioșie și evlavie.

La 16 ani, adică în 1879, este trimis la Paris, unde absolvă liceul „Louis le Grand", avînd colegi, între alții, pe Romain Rolland, pe Joseph Bédier, pe André Suarèz și pe Victor Bérard.

După ce își ia licența la Sorbona în filozofie și mai apoi în științele naturale, începe medicina și dobîndește titlul de doctor în 1894. În același an se reîntoarce în țară și este numit profesor suplinitor de morfologie animală la Facultatea de științe din Iași, de unde, doi ani mai tîrziu, va demisiona, ca să plece din nou la studii în Franța, lucrînd la Institutul Pasteur timp de cinci ani, ca asistent în laboratorul lui Mecinicov.

În toamna lui 1901 revine la București și este titularizat șeful catedrei — atunci înființată — de medicină experimentală. Și de aici încolo se dedică, cu o putere de muncă uluitoare, activității și creației lui științifice, ratificată pe plan mondial. În 1905 fondează *Revista științelor medicale*, iar în 1907 devine codirector cu C. Stere al *Vieții Românești*. Numit director general al Serviciului Sanitar, înființează sanatoriile de la Bisericani, Bîrnova,

Nifon, Cărbunești și Filaret și pune bazele celor dintîi laboratoare de bacteriologie și de igienă de la Craiova, Galați, Constanța, Iași și Sulina.

Combate holera în campania din 1913 și între 1914—1915 prepară serul antidifteric. În aceeași perioadă pleacă la Paris și alături de Nicolae Filipescu, Take Ionescu și Vasile Lucaci activează în cadrul Acțiunii Naționale ; în 1917, la Iași, în plină restriște, conduce Directoratul Sănătății Publice, civile și militare, combătînd epidemiile de holeră, tifos exantematic și febră recurentă, iar la 1 mai, împreună cu doctorul N. Lupu, Gr. Trancu-Iași, George Diamandi și Grigore Iunian, întemeiază Partidul Muncii.

După pacea de la București, la 16 iunie 1918, pleacă la Paris, unde împreună cu Vasile Lucaci, Nicolae Titulescu, generalul Averescu, Elena Văcărescu, neurologul Gh. Marinescu și Octavian Goga, alcătuiesc „Comitetul Național" pentru apărarea intereselor țării.

În 1920 este ministru în cabinetul lui Vaida-Voievod și semnează ca prim delegat Tratatul de la Trianon, care statornicea alipirea provinciilor românești stăpînite de Imperiul austro-ungar. Din delegația noastră mai făceau parte Al. Vaida-Voievod, Nicolae Titulescu, D. Ghika, Al. Lepădatu, Nicolae Cantacuzino, Const. Antoniade, Mihai Ciucă, Gh. Răutu, I. Neculcea, T. Dumitrescu și Caius Brediceanu.

Paralel cu interesele naționale de stat, pentru care a luptat și cărora s-a dăruit cu frenezie, în grelele circumstanțe ce se redicau la tot pasul după primul război, doctorul Ioan Cantacuzino nu și-a neglijat cîtuși de puțin predestinarea lui de om de știință și, tot în 1920, începe la „Laboratorul de medicină experimentală" prepararea serurilor antimeningococice și antigangrenos, ca în anul

următor să ia ființă, prin lege, „Institutul de seruri și vaccinuri" ce-i va purta numele și care dăinuie și astăzi în același loc și în același local, inaugurat în 1924.

În 1923 organizează la București expoziția „Portretul în gravura franceză", cu cele mai multe reprezentări de tehnici și maniere ale maeștrilor genului, din colecția sa personală și, este numit membru în „Comitetul de Igienă" al Ligii Națiunilor ; în 1925 devine academician, ocupînd fotoliul lui Petru Poni, care decedase, și în 1926 — an nefast — e victima unui accident de cale ferată în gara Brig, la frontiera italo-elvețiană, așteptînd trenul să-l ducă la Roscoff — cu celebrele laboratoare de biologie marină, unde au studiat atîția oameni de valoare români — pentru cercetări științifice, unde era știut și prețuit de prestigioși savanți francezi și de aici înainte Ioan Cantacuzino, pînă la capătul zilelor, va fi infirm, cu un picior amputat, folosindu-se de-o proteză și umblînd sprijinit în două bastoane.

În 1928 întemeiază publicația *Archives Roumaine de Patologie Expérimentale et de Microbiologie,* după ce în 1909 fondase *Archives de Biologie,* iar în 1905 *Revista Științelor Medicale,* menționat, dealtfel, mai sus pe care a condus-o efectiv mai bine de un pătrar de secol și care i-a închinat, postum, un masiv volum omagial, de unde am cules datele pilduitoarei lui biografii.

Între 18 aprilie 1931 și 6 iunie 1932 cît a durat guvernarea de tehnicieni prezidată de Nicolae Iorga, e a doua și ultima oară ministru, de data asta titular la departamentul muncii, sănătății și ocrotirii sociale. Precizez, de asemenea, că în 1896 Ioan Cantacuzino și-a întemeiat un exemplar cămin, căsătorindu-se cu Elena Balș, cu care

a avut şi doi fii, Jean şi Alexandru, primul născut în 1897, al doilea în 1901, care nu ştiu nici dacă mai trăiesc, nici ce vor fi devenit.

Ioan Cantacuzino încetează din viaţă la 14 ianuarie 1934 după o suferinţă doar de cîteva zile, în vîrstă de 71 de ani, în urma unei pneumonii contractate însoţind cortegiul funebru al prietenului său I. G. Duca, pe un ger aprig, cu capul descoperit, cum avea obiceiul să se poarte şi vara şi iarna. Presimţindu-şi sfîrşitul, şi-a exprimat dorinţa să nu i se facă înmormîntare spectaculoasă şi să fie îngropat în curtea institutului. Consiliul de miniştri, care hotărîse funeralii naţionale, a ţinut seama de vrerea lui şi a încuviinţat să se zidească o criptă, iar la 7 iunie 1934 sicriul cu rămăşiţele lui pămînteşti, depuse provizoriu într-un cavou la cimitirul Belu, a fost adus şi înhumat în lăcaşul de veci de la Institutul Cantacuzino, în acordurile Orchestrei Filarmonice dirijate de Ionel Perlea, care a ales să-i cînte pe drumul din urmă, din Richard Wagner — marea pasiune de meloman a profesorului — **Siegfried — Idylle.**

Aşa s-a isprăvit marele dascăl şi savant, omul fără de pereche ca sensibilitate, ardori şi strădanii, doctorul Ioan Cantacuzino.

Bibliografia sa ştiinţifică numără peste o sută de titluri, în majoritatea lor cu lucrări personale, iar unele dintre ele în colaborare. Şi vreau să mai arăt, înainte de a reda scrisorile către Ion Simionescu, că Ioan Cantacuzino, pentru toate înfăptuirile lui, era cooptat membru al celor mai reputate societăţi de ştiinţă străine şi că fusese proclamat **doctor honoris causa** al diferitelor universităţi de tradiţie din Europa.

Iată textele respective :

„2.IX.1914

Prea stimate coleg, Domnul E. Savu, un vechi cunoscut al meu, maestru (provizor) de economie manuală la Şcoala Normală de fete de la Craiova, a fost înlocuit din senin printr-un alt provizor, fără să i se fi arătat vreun motiv şi, cred, fără vină, încît omul se află dintr-o dată fără mijloace. Sînt convins că este vorba de o intrigă locală, cum se întîmplă în Orient. Ţi-aş fi recunoscător dacă ai binevoi să cercetezi lucrul şi să i se facă dreptate. Al d-tale devotat, Dr. I. Cantacuzino."

„29.XI.1914

Scumpe coleg, Te rog insistent să nu-mi refuzi subvenţia bugetară de care am absolută nevoie. Avem începute o mulţime de cercetări ; animale diverse, vaccinate de un an şi mai bine, pe care le urmărim. Munca de doi ani ar fi aproape pierdută, dacă am fi obligaţi să le sacrificăm din lipsă de hrană. Apoi, lucrările practice nu s-ar mai putea face. Dată fiind activitatea laboratorului, subvenţia noastră este de-abia suficientă. Şi, te rog, încă o dată, ca restul la care am dreptul după buget să ne fie plătit. Primeşte, te rog, asigurarea sentimentelor mele, prieteneşti, Dr. I. Cantacuzino."

„27.III.1915

Prea stimate coleg, Ordonanţele de plată pentru leafa mea au fost şterse pe lunile februarie şi martie. Procedeul

este inexplicabil, cu atît mai mult cu cît în timpul lipsei mele am fost înlocuit oficial şi complet în ţinerea cursului de către şeful de lucrări, doctorul Ionescu-Mihăieşti. Vă rog să binevoiţi a lămuri chestiunea şi a-i da o soluţie dreaptă, — leafa mea fiind destinată acelora care mă înlocuiesc. Nu pot admite nici concepţia muncii nerespectate, nici uşurinţa procedeului faţă de mine. Al dumneavoastră prea devotat, Dr. I. Cantacuzino."

„Bucureşti, 20.IV.1930

Scumpe prieten şi coleg, Deschizînd aseară *Viitorul*, am rămas foarte agreabil surprins citind articolul d-tale despre Institutul nostru şi sînt foarte mişcat faţă de sentimentele prieteneşti pe care le-ai exprimat cu atîta căldură. Ţineam să ţi-o spun şi să-ţi mulţumesc din suflet pentru sprijinul moral pe care mi l-ai dat scriind acest articol, căci cu toată munca noastră, am rămas destul de ignoraţi de marele public şi, deseori chiar, atacaţi pe nedrept. Crede, te rog, în sentimentele prieteneşti pe care ţi le păstrez şi permite-mi să-ţi urez cu această ocazie sărbători fericite. Al d-tale devotat, Dr. I. Cantacuzino."

Şi, aş putea să sfîrşesc mărturisind bucuria că am avut şansa să cunosc asemenea reconfortante şi mirifice personalităţi, a căror amintire tonifică speţa umană, te tămăduieşte de deziluzii şi te face să suporţi mai uşor absurda şi supărătoarea zarvă a unora sau reprobabila mitocănie a altora, pe care viaţa se încăpăţînează să ţi le servească atît de des şi cu atîta generozitate.

Dar unele adăugiri privind variata şi armonioasa sa structură şi cîteva reflecţii, pe care mi le sugerează

popasul lîngă umbra lui, se cer aici imperios şi cu necesitate însemnate ca să-i întregească portretul şi să-l facă mai lesne înţeles de cei ce nu l-au cunoscut ; şi cred, în adevăr, cum s-a spus despre el, cînd n-a mai fost, că era întruparea vie a frumosului stih al lui Terenţiu : **Nihil humanum a me alienum puto,** adică „Nimic omenesc nu-mi este străin".

Savantul de ştiinţă pură era dublat de militantul revendicărilor sociale pentru clasele celor obijduiţi şi exploataţi şi, parcă, legînd firul unei nobile tradiţii româneşti a Goleştilor şi a lui Nicolae Bălcescu, a lui Ion Cîmpineanu, Gh. Magheru şi C. A. Rosetti şi mai apoi a lui Mihail Kogălniceanu şi a uitatului Vasile Mălinescu, — Ioan Cantacuzino se întoarce de la Paris încălzit de ideile socialiste, ale căror cercuri de acolo îl cîştigaseră şi, împreună cu Dimitrie Voinov, George Diamandi, Emil Racoviţă şi fraţii Radovici, se prenumără între obişnuiţii vizitatori de la Ploieşti ai lui Dobrogeanu-Gherea.

Spirit deschis, alimentat de o adîncă şi vastă cultură literară şi filozofică, se afla, cum se zice, la el acasă, în orice domeniu şi era o sărbătoare de erudiţie şi de încîntare să-l asculţi vorbind.

Muzician, înzestrat el însuşi, n-avea nici o reticenţă să-şi clameze sentimentele idolatre pentru Beethoven şi Wagner şi era îndrăgostit de preclasicul italian Claudio Monteverdi (1567—1643), pentru că a imortalizat în compoziţii şi partituri dantelăriile melosului pastoral şi pe care îl considera un revoluţionar al limbajului muzical.

Şi cu totul speciala lui sensibilitate pentru artă l-a împins spre bibliofilie — cartea rară, ediţiile princeps şi tipăriturile ilustrate de mari maeştri, vechi şi moderni

— spre pictură, dar, mai ales, preferinţele lui s-au îndreptat, cu toate ardorile de care era capabil, către gravură, reuşind să-şi alcătuiască o bogată şi valoroasă colecţie proprie, cum nu existau multe, la particulari, în Europa.

La el am văzut, pentru întîia dată, gravurile şi xilografiile lui Dürer şi regreta că în timpul primului război mondial şi-a pierdut, fără urmă, planşele lui Rembrandt.

Nu ştiu ce va fi devenit după decesul său acest fascinant şi tulburător tezaur de frumuseţe şi de gingăşie, pe care îl realizase într-o viaţă întreagă, cu un exersat şi avizat ochi de cunoscător şi cu o frenetică iubire. Cum nu ştiu nimic nici de tablourile lui. Nici de inestimabila sa bibliotecă. Şi nici ce soartă i s-a rezervat preţioasei strînsuri de ceramică.

Peste toate — parcă volatilizate — aşez mintal un dureros şi inutil semn de întrebare, fără să am candoarea să aştept de la nimeni şi de nicăieri răspunsul edificator, fiindcă ştiu prea bine — asta o ştiu efectiv — că acesta este, în genere, destinul lucrurilor, cînd împătimitul adunător şi paznicul lor credincios e restituit ţărînei.

Dincolo însă de meritele şi reputaţia savantului, recunoscute pretutindeni, dincolo de reacţiile prompte la solicitările oamenilor încercaţi şi încovoiaţi de nevoi şi, dincolo de toate darurile ce i s-au hărăzit ca să fie trebuincios semenilor săi, Ioan Cantacuzino a fost un mare şi îndrăgostit dascăl, ca nimeni altul, care a dat serii întregi de medici, dintre care mulţi au ilustrat catedre universitare, iar în ziua sorocită înhumării au venit cîteva sute de practicieni ieşiţi din învăţăturile lui şi răspîndiţi în toată ţara, ca să-i omagieze memoria şi să-l însoţească pe drumul din urmă alături de intelectualitatea ţării, de

vechii socialişti, de muncitori şi de ţărani. Şi pot să afirm, în deplină cunoştinţă de cauză, că niciodată, nici o personalitate de la noi n-a avut unanima mărturie de părere de rău şi de dragoste, a presei străine şi a celei româneşti, în măsura în care a avut-o Omul pur şi simplu şi Omul de ştiinţă Ioan Cantacuzino. Era răsplătirea înlăcrămată pe care o primea postum altitudinea etică şi rectitudinea de caracter, munca fără preget şi dezinteresarea, modestia şi bunăstarea, căldura sufletului şi luminile minţii.

DIN NOU DESPRE C. RĂDULESCU-MOTRU

Am scris mai demult* despre profesorul și omul C. Rădulescu-Motru, semnalîndu-i bogata și valoroasa operă ce ne-a lăsat-o, de filozofie și psihologie, în multiplele cuprinderi și aferențe, și am sugerat editurilor s-o repună în circulație, fiindcă nimic — dar absolut nimic — n-ar îndreptăți uitarea cu care-i acoperită creația lui și care o face cu desăvîrșire neștiută tinerilor de azi, doritori de cunoaștere și de judecăți în procesul de gîndire, de inițiere în istoria și evoluția ideilor și, în genere, de actul de cultură. Și împărtășesc cititorilor satisfacția că la Editura **Eminescu** un amplu volum, însumînd peste nouă sute de pagini, va lua curînd drumul tipografiei și va ieși în colecția „Biblioteca de filozofia culturii românești" — pe care o îngrijește personal Valeriu Râpeanu — aceeași care a fost inaugurată cu retipărirea lui Gheorghe I. Brătianu, continuată cu studiile lui Tudor Vianu, cu cele ale regretatului istoric și bunul meu prieten Victor Papacostea, cu lucrarea inedită a filozofului Mircea Florian.

Așadar, faptul e împlinit. Peste puțină vreme Rădulescu-Motru va fi prezent în librării cu știința și con-

* Vezi *Simple note* I, p. 151—157.

ştiinţa lui exemplare, cu spiritul său luminat şi luminos, iar întîmplătorii lectori de la noi ai eseului *Introduction á la Métaphisique* nu vor mai fi deloc miraţi că autorul lui, Henri Bergson — marele şi prestigiosul Bergson — îl citează şi-l discută deferent şi măgulitor. Şi mă abţin de la orice alte sublinieri şi comentarii personale ca să fac loc celor cîtorva epistole ce le posed, trimise lui Ion Simionescu — cinci la număr — care vor arăta mai elocvent reacţiile mintale şi sufleteşti ale profesorului şi omului C. Rădulescu-Motru, aducînd numai precizarea că trei dintre ele sînt scrise pe hîrtia cu antetul „Noua Revistă Română", care — cum se ştie — a fost fondată şi condusă de el şi unde, între atîtea ale condeie româneşti, a colaborat şi Ion Simionescu. Le reproduc întocmai în ordinea datelor :

„23 octombrie 1913

Iubite şi stimate Coleg,

Eu nu am nimic de obiectat dacă Statul vrea să aibă o şcoală secundară în plus — şi încă o şcoală cu profesori buni — în care să se facă practică pedagogică ; sînt însă în contra principiului ca pregătirea pedagogică să se facă exclusiv în şcolile de aplicaţie de pe lîngă seminare. Sînt contra **monopolului** sub orice formă ar fi el — chiar în învăţămînt. Gîndeşte şi d-ta : se întîmplă un profesor universitar de pedagogie cu idei învechite sau cu pretenţie de a avea un sistem al lui, care în fond nu este nici un sistem ci o zăpăceală — nu este cazul, dar poate să se întîmple — atunci ce trebuie să facem ? Să trimitem pe studenţi exclusiv la acest profesor, la

seminar ? Nu cred. Eu socotesc că pe lîngă şcoala de aplicaţie să funcţioneze şi liceele şi gimnaziile pentru practica pedagogică, unde sînt profesori destoinici negreşit. Şcolile de aplicaţie să rămînă şcoli de experimentare, adevărată anexă pe lîngă catedră. Aşa da. Dar monopolul de pedagogie, nu. În numărul ce apare din «Revistă» am pus o notiţă în acest sens. Dacă d-ta voieşti însă să discutăm chestiunea în mod contradictoriu în public, sînt de acord. Încăpăţînat nu sînt. De voi fi convins o voi spune sincer. Revista stă la dispoziţie. Te rog însă nu lua cazurile izolate. La principiul : este bine să dăm pedagogia practică numai pe mîna profesorului de pedagogie de la Universitate ? Aici este principalul punct de discordie dintre noi.

Devotat,
C. R. Motru"

„7 noiembrie 1913

Iubite Colega,

Am primit articolul şi mulţumesc. Sîmbătă seara vor fi expediate de aici corecturile şi te rog să le înapoiezi cît de curînd. Todicescu este foarte bine. Va ieşi întîiul sau al doilea. Au rămas dealtfel numai patru candidaţi încît clasificarea este uşor de făcut. (Iuliu Todicescu, decedat, bibliotecar al Academiei Române şi istoric, învăţăcel al lui Ion Bianu — *n.n.)*

Cu salutări cordiale,
C. Rădulescu-Motru"

„Iubite Colega,

Pînă în momentul de faţă nu am primit nimic de la Murgoci. (Gh. Murgoci-Munteanu, 1872—1925, profesor universitar de mineralogie şi petrografie, geolog, geograf şi pedolog, academician — *n.n.)* Dacă voi primi ceva — şi negreşit dacă va fi publicabil la adresa d-tale — am să ţi-l trimit pentru ca articolul şi răspunsul să apară în acelaşi număr. Am telefonat la Murgoci şi doamna Murgoci mi-a comunicat că soţul său se găseşte pentru moment la Moreni şi are să vină diseară în Bucureşti.

Cordial,
C. Rădulescu-Motru"

Scrisoarea care urmează e din 19 octombrie 1914, perioadă în care Ion Simionescu devenise secretar general la Ministerul instrucţiunii publice :

„Iubite Domnule Simionescu,

Îmi permit să-ţi răpesc cîteva momente pentru a te interesa de soarta nenorocitei copile Eugenia Ţapardea. Această copilă este abandonată de tatăl său denaturat. Mama, părăsită şi nenorocită, şi-a luat pîinea de la gură pentru a o da fiicei sale. A făcut-o să se prezinte la examenul de la Azilul Elena Doamna, unde a reuşit foarte bine. Nenorocirea pentru dînsa a făcut ca între notele 9 şi 10 să ia, din cauza emoţiunii (adevăratei emoţiuni), şi un 5, aşa că media nu este mult peste 8. Pentru bursă nu-i dar mare speranţă. Cîţi o cunosc vor contribui însă, cu dragă inimă, să plătească o solvenţă pentru nenorocita copilă şi în scopul acesta trimit alăturata

petiție. Te rog cu stăruință acordă-i protecția d-tale asigurîndu-te că o merită cu prisosință. Dacă ești bun scrie-mi un cuvînt ca să știu și eu de hotărîrea pe care ai luat-o.

Cu cordiale salutări, devotat,
C. Rădulescu-Motru
Bulevardul Ferdinand 55"

În fine ultima — și cea mai recentă — e din 5 iulie 1943, cînd Ion Simionescu era președintele Academiei Române și este expediată de la Butoiești-Mehedinți, satul natal al lui Rădulescu Motru :

„Iubite Coleg,

Am trimis în scrisoarea recomandată d-lui casier al Academiei o somație pe care am primit-o personal de la Ministerul culturii naționale pentru a înainta acte justificative pentru suma de 4 151 000 lei primită de Academia Română pe luna decembrie 1940. Te rog interesează-te de chestie. Nu este vorba de eroarea ce se face trimițînd o asemenea somație pe numele meu, dar de obiectul ei, în special. Ce fel de acte justificative cere Ministerul de la Academie, pentru subvențiile acordate ? Este o confuzie din partea Direcției contabilității, sau este o încercare deghizată de a introduce un raport nou între Minister și Academie ?

Cu salutări cordiale,
C. R. Motru"

S-a brodit ca în ultimele epistole ce le-am publicat succesiv, provenind de la savantul Ioan Cantacuzino şi de la profesorul C. Rădulescu-Motru, în două dintre ele, de cazuri distincte, ambii să intervină şi să solicite sprijinul lui Ion Simionescu pentru cetăţeni din marea masă anonimă, adică pentru semeni de-ai noştri, încercaţi de nevoi şi de impasuri ostile ale vieţii.

Sper că cititorii îşi reamintesc : Ioan Cantacuzino îi aducea la cunoştinţă şi stăruia, să nu fie lăsat fără pîine, maestrul de lucru manual **E. Savu,** de la Şcoala Normală de fete din Craiova, care fusese înlocuit în postul său, fără nici o vină şi fără nici un temei legal ; iar C. Rădulescu-Motru face apel la Ion Simionescu să-i înlesnească „nenorocitei copile" **Eugenia Ţapardea** — abandonată de tatăl ei — să urmeze şcoala la Azilul Elena Doamna. Şi în aceeaşi ordine de idei găsesc între hîrtiile mele cîteva rînduri, adresate de asemenea lui Ion Simionescu, de către George Enescu, la 22 mai 1916, scrise în limba franceză, cum obişnuia în genere să-şi poarte corespondenţa, fascinantul muzician. Le transcriu traducîndu-le : **„Scumpe prietene, cer iertare de a vă deranja din nou.**

Tînărul frate al cîntăreţului Rabega, fiind sărac, cere să fie scutit de taxa şcolară pentru examenul de anul al cincilea de liceu (Craiova)... este posibil ?... Vă rog să mă scuzaţi şi vă mulţumesc cu toată prietenia mea recunoscătoare şi, cam ruşinată, de a vă cere atît de mult. Al dumneavoastră sincer, George Enescu".

Aceeaşi reacţie umană la trei exemplare de elită ale spiritului şi a sufletului românesc. Nici Ioan Cantacuzino, nici Rădulescu-Motru, nici George Enescu nu trăiau retraşi, cu uşile ferecate, în turnul de fildeş, impasibili la nedreptate şi abuzuri, surzi şi înstrăinaţi de durerile şi rumoarea obştească. Ei erau guvernaţi în toate actele lor de sacra lege nescrisă a **omeniei,** care e în firea neamului acesta, iar gestul de ajutorare era reflex, fără calcule, fără interese, fără făgăduieli mincinoase. Şi n-au fost singuri ; erau destui ca să creeze un climat social. Am parcurs în lunga mea existenţă sute de scrisori, cu un conţinut similar, de la Nicolae Iorga şi Vasile Pârvan, de la Emil Racoviţă şi Vasile Bogrea, de la Delavrancea şi Duiliu Zamfirescu, de la Simion Mehedinţi şi George Vâlsan, de la Paul Bujor şi Dimitrie Voinov, ca să nu înşir încă atîtea nume de prestigiu din ştiinţa, arta şi literatura noastră, care mi-au arătat cu limpiditate că **omenia** le era, aş putea spune, biologică, — crez de conştiinţă şi stare de spirit. Era o cutumă şi o modalitate de viaţă firească. Şi privesc descumpănit, ca la un paradis dinamitat, spectacolul întunecat al lumii, mînjit de ură şi de invidie, de lăcomie şi de brutalitate, de atentatul demonstrativ cu victime inocente sacrificate monstruos, de rapt, de şantaj, de asasinat şi de masacre şi ridic nevolnic

în acest final de mileniu, care coincide cu era navelor cosmice, întrebarea dramatică, în care simt amestecîndu-se vechi nostalgii şi timide speranţe : cînd şi cum îşi va regăsi omenirea însălbăticită, **omenia** salvatoare ?

G. G. LONGINESCU

Generațiile tinere n-au de unde să-l mai știe pe G. G. Longinescu, profesorul de chimie organică de la Universitatea din București, eminentul om de știință și de cultură, care și-a dus calvarul unei existențe dramatice cu o discreție, cu o verticalitate și cu o resemnare demne de străvechi stoici.

Se născuse la Focșani în septembrie 1869 și a încetat din viață în București în martie 1939. Era frate cu Ștefan G. Longinescu (1865—1931), cunoscutul profesor de drept roman și cel mai desăvîrșit știutor al dreptului vechi românesc și amîndoi deveniseră — pentru meritele lor incontestabile — membri ai Academiei Române.

După licența de la București, G. G. Longinescu își ia cu strălucire doctoratul în chimie la Berlin în 1896. Dar o maladie oculară agravată din ce în ce îl va duce la pierderea vederii de timpuriu, așa încît bogata și variata lui bibliografie pe care ne-a lăsat-o e aproape în totalitatea ei dictată. Și ca să nu fiu obligat să repet ceea ce au spus și alții, voi reda din rîndurile scrise la decesul lui în 1939, de Nicolae Iorga sub titlul **Un martir al științei și datoriei : Gheorghe Longinescu.**

Cîtez : „Vechiul meu prieten Gheorghe Longinescu s-a dus la Focşanii naşterii sale, ca să se aşeze pe veci lîngă mormîntul, plîns îndelung de lacrimile lui, al fratelui, profesorul de drept, Ştefan, de care-l lega, ca şi de ceilalţi fii ai negustorului focşănean, admirabile sentimente de familie, care nu mai sînt din vremea noastră.

Nu s-a ştiut decît de un cerc restrîns ce a fost viaţa acestui om de bine. O groaznică tragedie pe care el a primit-o cu atitudinea unui erou care era în acelaşi timp şi un perfect creştin, împăcat cu sarcina care căzuse asupra lui. De tînăr încă, el orbise aproape cu totul. O iluzie de vedere laterală. Un altul s-ar fi cufundat în întunericul disperării sale. El însă a luptat. Chimist pasionat pentru studiile sale, el a făcut decenii întregi să i se citească din cărţile şi articolele pe care nu le putea petrece cu ochii şi a dictat cercetări proprii a căror tipărire n-o putea supraveghea. Şi a fost el oare, pentru aceasta, un om amărît şi aspru căutînd să-şi răzbune pe alţii ce pătimea de la nemiloasa soartă ? Dimpotrivă, nimic nu i-a putut tulbura seninătatea..."

Era în adevăr un exemplar uman în afara obişnuitului, de lîngă care plecai întotdeauna în egală măsură, îndurerat şi reconfortat. Îndurerat de suferinţa lui şi reconfortat de bravura cu care-şi purta crucea. Şi fac abstracţie aici de amintirile personale ce le păstrez din sporadicele vizite pe care le făceam, ca să las loc unor mai grăitoare mărturii. Adică, să-l pun să vorbească, peste timp, el însuşi. Sînt trei scrisori trimise profesorului şi colegului universitar şi academician Ion Simionescu. Două — cele din urmă — au aceeaşi grafie iar prima alta, şi le reproduc întocmai pentru semnificaţia lor ca şi pentru structura omului.

„Bucureşti, 4 decembrie 1929
ora 11

Iubite Domnule Simionescu,

Îţi mulţumesc şi te felicit. Ai scris un imn voinţei, pornind de la o suferinţă. E groaznică durerea, dar e frumoasă mîngîierea.

Să trăieşti. Mulţi ar trebui să-ţi citească cele scrise în *Viitorul* de duminică 1 decembrie. «Un erou» înseamnă o pagină aleasă din literatura românească, de azi şi de mîine. *(n.n.* — S-a înţeles, sper, că e vorba de un elogiu pe care îl face Ion Simionescu în ziarul *Viitorul.)* Numai acela care a muncit preţuieşte munca şi nimeni nu te poate întrece nici în una, nici în alta.

Cîtă deosebire, Doamne, mai e între oameni. Unii primesc lucrările trimise şi nu scot din gură nici un cuvînt de mulţumire pentru o politeţă. Altul, ocupat peste măsură, găseşte timp ca să scrie cum ai scris. Îţi mulţumesc plin de recunoştinţă. Dar de ce atît de tîrziu, mă vei întreba. Fiindcă nu sînt vremurile sub cîrma omului, cum a spus Miron Costin. Fiindcă, cel care nu vede, spun eu, nu scrie cînd vrea, ci scrie cînd poate obosi pe cineva din jurul lui. Abia azi am aflat de cele scrise în *Viitorul* de distinsul meu coleg. În schimb, îţi răspund în chiar ceasul în care mi s-a citit de trei ori închinarea făcută muncii şi voinţei. Am spus întotdeauna că-i cumplită durerea aceluia ce nu vede. Dar de o mie de ori mai cumplită trebuie să fie suferinţa unui bolnav de nervi. Mulţumesc lui Dumnezeu că mi-a lăsat nervii în schimbul vederii pe care mi-a luat-o un pretins doctor de ochi din Bucureşti, un excroc şi un criminal. În lecţiile mele, de un ceas şi jumătate fiecare, sfătuiesc mereu pe elevii

mei să fie conştiincioşi în întîmpinarea datoriei. Lipsa de conştiinţă e pricina tuturor păcatelor pe care le facem şi a tuturor suferinţelor prin care trece neamul românesc întreg, în timpurile de faţă. Să fi avut cît de puţină conştiinţă, excrocul care m-a orbit, eu aş vedea şi azi. De ar avea cît de puţină conştiinţă ticăloşii care ameţesc lumea cu reclama lor, cît de sus am fi în toate privinţele şi mai ales în Universitate. Cei care fac numai treisprezece ceasuri de lecţii pe an, îndrăznesc să se prezinte la rectorat.

Nu sînt, iartă-mă că-ţi spun, aşa de iertător cum crezi. Am fost om de luptă, am lovit şi am fost lovit. Nu m-am plîns şi nu mă plîng. Dar, mi-a plăcut lupta dreaptă, de la Dumnezeu lăsată, ca în poveştile cu care ne adormeau bunicile.

Scrii că eşti nedespărţit de Carlyle. Nici nu se poate altfel. În numărul pe decembrie din *Natura* nepotul meu traduce imnul lui Carlyle *Muncește*. (*n.n.* — Thomas Carlyle, 1795—1881, filozof, istoric şi critic englez). E de o măreţie rară şi de o putere care îndeamnă la muncă întocmai ca un psalm.

Munca nu e numai împlinirea datoriei, nu e numai răsplata pe care ţi-o aduce, dar e sănătatea însăşi. Nu văd să scriu, nu văd să citesc de douăzeci de ani şi totuşi nu e om care să stea de vorbă cu mai mulţi inşi, cum sînt eu cînd sînt singur. Şi mai ciudat încă întrec pe mulţi în corespondenţa cu străinătatea, la care nu mă sileşte nimeni. E uimitoare iuţeala şi regularitatea cu care răspund învăţaţii din Apus. Şi, e molipsitoare. pentru mine cum nu-mi închipui să fie nici o boală oricît de molipsitoare. Încă o dată, îţi mulţumesc din toată inima

şi te felicit cu toată sinceritatea. Ai scris o pagină frumoasă.

Cu o prietenească strîngere de mînă,

G. G. Longinescu,
str. Andrei Mureşeanu 12,
Parcul Filipescu"

„Bucureşti, 10 martie 1930

Iubite domnule Simionescu,

La 2 aprilie se împlinesc cinci ani de la moartea lui Petru Poni. M-am gîndit de mult la o pomenire a marelui profesor şi bunului Român, pomenire care să pornească din tot sufletul meu şi să fie dusă pe undele hertziene în sufletele tuturor românilor cu dragoste de ţară şi cu recunoştinţă pentru acei care au muncit la înălţarea României Mari de azi.

Domnul inginer C. V. Cârnu-Munteanu, un fost elev al meu, director general al Soc. de Radio-Difuziune, a primit bucuros rugămintea mea de a-mi da douăzeci de minute pentru conferinţa mea: *Trei chimişti români, Istrate, Poni, Teclu (n.n.* — C. I. Istrate (1850—1918, Petru Poni 1841—1925 şi Nicolae Teclu 1839—1916, toţi trei academicieni, şi pionieri şi fondatori ai şcolii româneşti de chimie).

Mi-a dat chiar mai mult decît am cerut, ora de la 7 la 8 întreagă. În acest caz mai trebuiesc încă două persoane. Prietenul iubit şi distins, Conu Gheorghiţă Ţiţeica a primit bucuros să vorbească despre doctorul Istrate: academician şi organizator. Mă îndrept cu rugămintea de faţă către omul care munceşte azi mai mult decît ori-

cine la răspîndirea ştiinţei şi la cunoaşterea scumpei noastre Românii. Te rog să primeşti să vorbeşti despre Petru Poni, aşa cum îl cunoşti şi cum n-ar putea nimeni să vorbească mai bine. Aştept răspunsul dumitale ca să înştiinţez pe directorul de la Radio. Mă gîndesc că-i mai bine să facem luni 1 aprilie pomenirea, deoarece lunea e închinată pentru conferinţe ştiinţifice şi fiindcă am păstra o lune în fiecare lună, ora de la 7 la 8 pentru noi trei profesori ai Facultăţii de ştiinţe din Bucureşti : zi da. Ştiu că eşti foarte ocupat dar nu uita cît îmi este de greu mie care nu văd nici să scriu, nici să citesc. La Radio n-am nevoie însă nici de una, nici de alta. Aş vrea să fiu un rapsod al ştiinţei în România Mare.

Cu mii de mulţumiri şi o strîngere de mînă prietenească,

G. G. Longinescu"

„Bucureşti, 12 martie 1930

Iubite domnule Simionescu,

Îţi mulţumesc din toată inima pentru bucuria ce mi-ai făcut primind să vorbeşti la Radio despre bunul şi prea învăţatul Petru Poni. Şi eu sînt de părere că e o datorie pentru toţi şi mai ales pentru noi, să pomenim şi să cinstim pe aceia care au muncit cinstit şi cu cugetul curat. Mă grăbesc să-ţi dau şi următoarele lămuriri la întrebările puse.

1. Timpul pentru o conferinţă e de douăzeci de minute cu aproximaţie de plus-minus trei minute. Noi fiind trei ne vom compensa minutele de la unul la altul. 2. Conferinţa trebuie scrisă şi citită într-un tempo potrivit dinainte, pentru cele douăzeci de minute. Eu mă voi abate

de la această regulă, ca unul ce nu văd şi pentru aceasta voi vorbi ca la o lecţie. 3. Conferinţele scrise se depun la comitetul respectiv. 4. Conferinţele se rostesc la microfonul din strada General Berthelot 60, unde a fost pe vremuri Institutul de fete Lolliot. Asupra întîlnirii noastre acolo sau aiurea vom mai vorbi. 5. Data exactă a conferinţei nu ţi-o pot spune azi, eu stăruiesc să fie luni 1 aprilie, în preziua lui 2 aprilie, data morţii lui Petru Poni. Îţi scrisesem că ea va fi la 2 aprilie, dar m-am răzgîndit ţinînd seama că lunea sînt fixate conferinţele ştiinţifice iar marţea conferinţele privitoare la literatura română. 6. Ordinea conferinţelor, dacă n-ai nimic de obiectat, aş vrea să fie aceasta :

a) G. G. Longinescu : Trei chimişti români, Istrate, Poni, Teclu. b) I. Simionescu : Petru Poni, organizator şi om de ştiinţă. c) Gh. Ţiţeica, Doctor C. I. Istrate, organizator şi academician.

De această părere a fost şi domnul Ţiţeica. Eu gîndesc să vorbesc mai mult în sens general, ca profesori, învăţaţi şi buni români. Chiar acum scriu domnului Cârnu-Munteanu, directorul Societăţii de Radio pentru a fixa definitiv data conferinţei, ceasul fiind hotărît dinainte de la 7 la 8 seara.

Cu mii de mulţumiri şi o strîngere de mînă prietenească,

G. G. Longinescu"

Astea sînt scrisorile lui G. G. Longinescu. Şi menţionez — fără nici o altă subliniere — că emisiunea a avut loc la data de 1 aprilie 1930, aşa cum a voit-o iniţiatorul ei.

HORIA HULUBEI

Nu cunosc în ce zi și în care lună a anului 1972 s-a stins din viață fizicianul și savantul Horia Hulubei, ieșeanul născut în 1896, ale cărui cercetări și contribuții de aproape patru decenii în domeniul specialității lui l-au încununat cu laurii unei notorietăți pe plan internațional fiind ales membru în numeroase academii și în prestigioase societăți științifice străine. În orice caz, s-au împlinit pînă la sfîrșitul lui 1982, zece ani de cînd am încetat să-l mai știm între noi. Și nimeni nu-l mai pomenește public — oricît de mari și de valoroase i-ar fi fost meritele, — fiindcă acesta este destinul omului de știință, spre deosebire de zămislitorul de frumos — poet, prozator, compozitor, pictor, sculptor — care înfruntă, în durată, vrăjmășiile timpului și dăinuie în nemurire prin operă, cum atît de adevărat și așa de superb s-a rostit Arghezi în **Testamentul** lui : „Nu-ți voi lăsa drept bunuri după moarte / Decît un nume adunat pe-o carte..."

Cîteva semne scrise de la Horia Hulubei, ni-l vor reaminti nouă, profanilor, așa cum a fost, în comportamentul și stilul său, în gîndirea și patriotismul lui. Sînt trei scrisori, două de relații, aș putea să le numesc uzuale și una mai lungă, edificatoare prin substanță și grija de pro-

gresul ţării, care-i definesc sentimentele şi cugetul, — toate trei destinate profesorului Ion Simionescu. Şi încep cu ultima, după părerea mea, care nu e datată, dar pe care cred că o pot situa, prin antet şi conţinut, în 1938 sau 1939, cînd Horia Hulubei fusese mutat cu catedra de la Iaşi la Bucureşti şi devine rector al Universităţii. Dau textul respectiv :

„Universitatea din Bucureşti
Cabinetul Rectorului

Iubite Domnule Profesor,

Primesc chiar azi noua dumneavoastră carte : **Tinere cunoaşte-ţi neamul,** pentru care vă mulţumesc frumos. Cîtă dreptate aveţi, în dezorientarea de azi, să le amintiţi la mulţi că sînt şi români ! Vă mai doresc şi la mulţi ani, iubite domnule profesor şi tot ce doriţi pentru cei dragi. Horia Hulubei".

Cealaltă este expediată de la Iaşi, la 20 decembrie 1936 :

„Domnule Profesor,

Am primit cu adevărată bucurie şi uşurare vestea ce mi-aţi trimis prin domnul Bogdan *(n.n.* Petre Bogdan, 1873—1944, chimistul, profesor universitar şi academician).

Graţie amabilei matale intervenţii, Alisa va putea lucra liniştit pînă la finele anului, fără a mai avea veşnica ameninţare de întrerupere de concediu, pentru că a îndrăznit să lucreze conştiincios. Profit de ocazie, ca

odată cu mulţumirile mele cele mai calde, să vă zic şi la mulţi ani şi toată sănătatea pentru mata şi ai matale. Horia Hulubei."

În sfîrşit, reproduc şi epistola cea mai amplă, cu adîncile ei semnificaţii, la care m-am referit, şi care, de fapt, e cea mai veche :

„Iaşi, strada Tătăraşi nr. 2
30 noiembrie, 1935

Mult stimate Domnule Profesor Simionescu,

În unul din numerele recente din *Universul* aţi făcut un articol. *Moldovimi,* unde e vorba şi de umila mea persoană. Vă mulţumesc frumos pentru gîndul bun ce aţi pus acolo pentru mine şi pentru aprecierile mult prea măgulitoare, asupra activităţii mele ştiinţifice. Ca unul ce ştiu îndeaproape ce însemnează starea de inferioritate în care sînt ţinute laboratoarele noastre, urmăresc cu pasiune orice încercare ce se face în a atrage atenţia celor în drept asupra acestui lucru. Ar fi o fericire să se înţeleagă odată temeinic că unul din factorii cei mai importanţi de formare economică a unei ţări este cercetarea ştiinţifică pură, ca să nu vorbim decît de latura ce ar putea prinde imediat atenţia factorilor noştri responsabili, oricît de paradoxal ar părea la prima vedere. Eforturile imense făcute de toate naţiile, de orice organizaţie politică ar fi ele, de la extrema dreaptă la cea stîngă, atunci cînd au fost puse în faţa nevoii de a se manifesta pe primul rang al civilizaţiei moderne — şi aceasta ca o necesitate absolută a existenţei lor — o dovedesc cu prisosinţă.

Organizaţia puternică a cercetărilor ştiinţifice în U.R.S.S. cu formarea echipelor autohtone de specialişti pentru orice ramură a cercetării aşa-zisă dezinteresată precum şi a aceleia cu interes imediat, au adus, în decurs de vreo zece ani, o independenţă şi un exces de bogăţie în această regiune a lumii, care au început a da de gîndit, dacă nu ar fi decît rezultatul fericit al prospecţiunilor făcute de institutele geologice universitare ruseşti, care le-au descoperit bogăţii imense ce dormeau în pămîntul lor şi care, dealtfel, au găsit o întrebuinţare imediată.

Germania a dus, în ultimul timp, o politică extrem de sistematică pentru educarea ştiinţifică, din vîrsta cea mai fragedă, culminînd la un organism puternic de cercetare de laborator, cu totul impresionantă.

Cetatea Universitară înjghebată sub zidurile Romei cu sacrificii enorme şi la un popor care a avut atîtea alte chestiuni, mai urgente în aparenţă de aranjat, este iarăşi un exemplu viu. Roadele s-au văzut deja : Roma are o situaţie privilegiată în producţia fizicii şi matematicii moderne : şcoala lui Fermi, Levi Civitta etc. (*n.n.* Enrico Fermi, 1901—1954, fizician, Premiul Nobel în 1938 şi Levi Civitta, 1837—1941, matematician, creator împreună cu Gregorio Ricci-Curbastro 1853—1925, a calculului diferenţial absolut). Italia posedă acum o echipă de oameni specializaţi ce au scos-o din multe încurcături, dîndu-i posibilitatea să se industrializeze şi să se echipeze strălucit cu toate dificultăţile ei financiare şi lipsuri de materii prime esenţiale.

Franţa, prin persoana lui J. Perrin (*n.n.* Jean Perrin, 1870—1942, fizician), a organizat «La Recherche Scientifique» cu buget de zeci de milioane de franci francezi

anual, cu roade deja cu totul remarcabile aît în supremaţia ştiinţifică, cît şi în problema vitală a echipării ei naţionale.

Lunile trecute s-au făcut donaţii de sute de mii de lire laboratoarelor englezeşti de cercetare pură.

Nu mai vorbim de America, care după ritmul actual al echipării laboratoarelor ei, ne vor da peste puţin timp un exemplu strălucit pînă la ce putere intelectuală şi economică poate ajunge o ţară, care-şi pregăteşte cu sistemă oamenii de care are nevoie şi care în lupta aprigă pentru viaţă utilizează cu randament maxim orice energie intelectuală ce se evidenţiază. Este aşa de evident că inteligenţa omului e încă cea mai puternică armă a lui în viaţă şi că o ţară este cu atît mai puternică cu cît dispune de mai multe inteligenţe creatoare şi că e de neînţeles o formă de inerţie ce se pare că încă are de gînd să dureze la noi. Bogăţia ţărilor civilizate a crescut imens şi creşte într-un ritm aproape ameţitor cu ajutorul acestor inteligenţe creatoare. Creuzetele, unde se dezvoltă liber şi în toată plenitudinea lor aceste tendinţe, sînt tot laboratoarele de cercetări ştiinţifice, unde aceşti artişti ai gîndului şi ai scormonirii naturii nu pot evolua în libertate decît animaţi de flacăra cercetării dezinteresate. De aici pleacă industria care, dacă dispune de un sistem economic propice, încurajator de creare, aplică şi îmbogăţeşte mediul unde se instalează. Fără cercetare dezinteresată, industria moare ca neînnoită. Noi ştim ce înseamnă crearea în ţara noastră a unei industrii născută în altă parte ; brevetele de fabricare şi specialiştii importaţi ne costă miliarde, mult mai mult decît ne-ar costa orice efort făcut în sensul pregătirii mediului pro-

pice, al cultivării creaţiunii ştiinţifice şi industriale la noi. Iar această industrie e sortită să moară repede, căci în furnalul unei munci imense depusă peste hotare, condiţii noi şi mai avantajoase sînt repede găsite şi distanţarea vine, imediată şi necruţătoare, dacă nu ai la tine acasă, la îndemînă, pe acei ce ţi-o pot face să se adapteze şi eventual să concureze munca străină similară. Nu mai vorbim de înarmarea ţării. Romanii nu învingeau numai cu disciplina lor militară şi cu spiritul războinic, ci pentru că erau mai deştepţi şi mai cultivaţi ca alţii şi deodată veneau cu o drăcovenie nouă de luptă, — o catapultă, de exemplu. De ce e periculos să te încaieri cu o ţară civilizată ? E tocmai din cauza năzbîtiilor noi cu care-ţi cad în cap cînd ţi-e lumea mai dragă şi datorită posibilităţilor de a întreţine şi reforma un material aşa de labil şi consumabil, ca armele de luptă. Războiul actual e făcut cu inteligenţă, nu cu muşchii noştri, mult mai mult cu industria evoluată şi standardizată la extrem, decît cu vorbe patriotice. Cea din urmă industrie şi cea mai mică inteligenţă creatoare este o armă infinit mai distrugătoare, în caz de apărare de ţară, decît orice elan generos care, oricît ar fi de necesar şi de înălţător, e nimicit în faţa posibilităţilor imense a minţii reci şi cu reacţiuni efective, în găsirea mijloacelor de atac distrugătoare şi de apărare. O singură idee fericită la un moment dat face mai mult bine decît tot ce s-a căpătat — cu miliarde — din ideile şi materialul de importaţie. Niciodată nu e prea tîrziu şi aceasta ne-o arată cu prisosinţă exemplul de la răsărit, unde o politică realistă, de educare ştiinţifică şi industrială combinate, au făcut dintr-o ţară extrem de înapoiată pînă acum vreo zece ani

pe acest tărîm, una din puterile ce se afirmă imperios atenţiunii lumii, provocînd toate reacţiunile la care asistăm.

Fără să vrem, ne lăsăm antrenaţi de aceste urmări, practice, acum cînd a înnebunit lumea şi cînd existenţa şi liniştea tuturora e în cumpănă, dar Doamne, cîtă recunoştinţă şi respect nu eşti înclinat să acorzi civilizaţiilor ce au dat un Pasteur, un Carnot sau un Ampère, (*n.n.* Louis Pasteur, chimist şi biolog, 1822—1895 ; Lazare Carnot, 1753—1823, matematician, unul din creatorii geometrici moderne şi André Ampère, 1775—1836, fizician şi matematician, toţi trei francezi.) Faraday (*n.n.* Michael Faraday, 1791—1867, fizician englez) cu cîteva lucrări de laborator a revoluţionat complet faţa lumii, arătînd cum poate fi întrebuinţată forţa electrică. Un singur Pasteur sau Faraday să apară într-o ţară şi sute de miliarde chiar, cheltuite pentru a dezvolta şi întreţine un mediu propice formării şi dezvoltării lor, ar fi pe deplin şi cu prisos justificate. Obligaţiunea morală a unui stat să vină cu aportul lui intelectual la masa mare a producţiei inteligenţii omeneşti, ne cere apoi cu totul imperios să ne organizăm şi noi, ca să ne plătim dijma cu prisosinţă, cu atît mai mult că sîntem cu toţii convinşi că nu capacităţile de lucru româneşti, că nu talentele şi isteţimea ne lipsesc, ci mediul propice, emulaţia şi organizarea vieţii noastre intelectuale şi, în acest sens, că orice efort luminat şi eficace, ca acela ce faceţi dumneavoastră, să umple inima de bucurie tuturora acelora care înainte de toate şi peste toate, vor să fie cît mai bine în ţara noastră. Dar văd că mă las antrenat în fuga condeiului şi vă răpesc un timp preţios, domnule profesor. Îmi voi face o plăcere deosebită să vin să vă văd

în trecerea prin București, dacă voi avea norocul să vă găsesc liber cîteva momente. În așteptare, vă rog să transmiteți respectoasele mele omagii doamnei Simionescu, iar pe dumneavoastră vă rog să credeți în tot devotamentul ce vi-l port din totdeauna.

Horia Hulubei."

Astea au fost semnele de la Horia Hulubei. Reflecțiile și comentariile las să le facă în parte fiece lector.

ALTE SCRISORI DE LA NICOLAE IORGA

Nu e întîia oară cînd fac cunoscute scrisori inedite de-ale lui Nicolae Iorga. Adresate unora şi altora, cu care viaţa lui a avut legături mai strînse şi mai stabile sau numai tangenţiale, le-am mai publicat cu diverse ocazii şi în **Flacăra** şi în alte tipărituri, fiindcă am socotit întotdeauna epistola ca un document însemnat, care dincolo de faptul că invederează, fără putinţă de tăgadă şi controversă, psihologia şi comportamentul emitentului, constituie pentru cercetătorul conştiincios o sursă serioasă să-şi limpezească o nedumerire ridicată în munca lui, să fixeze cu certitudine o dată de care are nevoie, să-l edifice într-un episod sau o întîmplare de care e străin, să-i afle mihniri ori plăceri ale existenţei şi articulaţii ale gîndurilor intime, aşa cum rezultă ele din contactul cînd eşti singur doar cu pagina de hîrtie destinată corespondenţei.

În cazul de faţă, vreau să arăt că se poate vorbi fără greşeală de un stil epistolar—Iorga, clar şi uscat, concis la maximum, fără nici o reverberaţie de culoare şi fără nici o înfloritură, riguros la obiect, care este şi o dezminţire a acuzelor cu care-l gratulau adversari prăfurii,

superficiali şi de rea credinţă, că pe cît este de prolific e tot atît de prolix şi de încîlcit, simulînd că nu ştiu nepieritoarea şi fără pereche a sa activitate de jurnalist, de după primul război mondial, cînd, într-un articol de douăzeci de linii îşi spunea punctul de vedere într-o acută problemă la ordinea zilei, învia o lume sau stigmatiza, inubliabil, un om. Toate epistolele lui Nicolae Iorga — şi mi-au trecut pe sub priviri într-o viaţă întreagă cîteva sute cel puţin, din perioade şi ani diferiţi — sînt marcate, unitar, de aceeaşi manieră şi de acelaşi stil caracteristic.

Scrisorile (sau, mai exact spus, şirurile lui Nicolae Iorga) ce se vor da acum, sînt trimise profesorului şi geologului Ion Simionescu, două din 1917 şi două din 1931. Reproduc această confirmare nedatată, dar pe care o pot situa cu exactitate în timp : „Scumpe d-le Simionescu, Am primit suma de 184 lei şi, foarte mişcat, te felicit de frumoasa iniţiativă. Al dtale iubitor coleg, N. Iorga".

Redusul text e scris pe jumătate din plicul în care probabil i se adusese chiar suma respectivă şi anume pe partea care de obicei e rezervată adresei de retur şi numelui de expeditor şi implică unele lămuriri, ca să fie înţeles.

Iorga. refugiat la Iaşi, unde scotea *Neamul românesc* — în vremurile acelea apăsătoare, de cumpene şi de pîrjolitoare suferinţi, ţinînd treze conştiinţa naţională şi nădejdiile neamului — îngrijorat de lipsurile luptătorilor de pe front, face apel la obolul public, iar Ion Simionescu, care era secretar general la Ministerul instrucţiunii, unde era titular I. G. Duca, strînsese, prin subscripţie, de la funcţionarii departamentului, cei 184

lei. Notez că în 1917, leul nostru avea încă paritatea aurului şi suma nu era derizorie cum ar putea să pară astăzi, cititorului neinformat.

Cea de a doua scrisoare, e din 31 martie 1917, tot de la Iaşi, şi o redau în exacta grafie a lui Iorga, păstrîndu-i moldovenismele : „Scumpe Domnule coleg, De fapt, intră frumosul dtale articol în «numărul de mîine», adică în acela care se lucrează mîne şi apare în ziua de Paşti, căci cel de mîne dimineaţa e lucrat înainte de oarele 4.

Mulţumindu-ţi foarte mult, adaug mulţumiri şi pentru contribuţia la ajutorul de încălţăminte şi, poate şi ceva îmbrăcăminte, al soldaţilor. Primeşte, te rog, cele mai bune salutări, N. Iorga".

Următoarele sînt — cum am spus — din 1931, una din 26 aprilie, cealaltă din 20 iunie. Iată prima : „Scumpe coleg, Nu-ţi pot spune cît m-au mişcat bunele cuvinte ale unui om pe care totdeauna l-am stimat şi iubit, socotindu-l şi la Iaşi, ca pe una din marile forţe ale ţării.

Aşteptînd momentul cînd te voi putea ruga, stăruitor, să mă ajuţi şi cu fapte, crede-mă vechiul d-tale, N. Iorga".

E răspunsul dat de N. Iorga, la cuvintele de felicitare pe care i le adresase Ion Simionescu, cînd fusese numit prim-ministru al guvernului de tehnicieni, venit la cîrma statului la 18 aprilie 1931. Şi cum compoziţia cabinetului — declarat în afara partidelor politice — era destul de eteroclită, Nicolae Iorga îl sondează fără succes pe Ion Simionescu, scriind : „Ateptînd momentul cînd te voi putea ruga, stăruitor, să mă ajuţi şi cu fapte". Oferta, aşadar, n-a avut ecou la Ion Simionescu.

Şi transcriu şi ultima : „Scumpe coleg, Te rog a primi d-ta însuţi şi a comunica membrilor Societăţii Române de Ştiinţe recunoştinţa mea pentru amicalele

dvoastre felicitări. Primeşte, te rog, încredinţarea celor mai bune sentimente, N. Iorga".

Ambele aceste epistole sînt scrise pe hîrtie de corespondenţă oficială, cu antetul : „Preşedenţia Consiliului de Miniştri, Cabinetul primului ministru". Şi precizez că aceasta din urmă e prilejuită de urările transmise la împlinirea vîrstei de 60 de ani, adăugînd amănuntul, pentru cei ce n-au de unde şti că prestigioasa „Societate Română de Ştiinţe" fusese întemeiată în ţara noastră la 1895, iar în 1931, Ion Simionescu era preşedintele ei activ.

ÎNVĂȚATUL ÎNVĂȚĂTOR GH. ȚIȚEICA

Nu într-o singură împrejurare mi-a dat tîrcoale ideea să aștern pe hîrtie cîteva gînduri despre excepționalul exemplar uman și prestigiosul savant — unanim considerat ca atare, în țară și peste fruntarii, — marele geometru și marele matematician care a fost Gheorghe Țițeica. Și totdeauna am avut o reținere — deși păstrez și astăzi în amintire, proaspete și reconfortante, omenia și firescul, farmecul și armonia, modestia și, aș zice chiar, sfielile lui — fiindcă a te apropia de viața și de opera sa am socotit că îți trebuie o altă pană, mai vrednică decît a mea și, în primul rînd, o competență cu totul specială, de care mărturisesc că am rămas, pînă la bătrînețe, cu desăvîrșire străin.

L-am cunoscut și, pe o întindere de zece ani aproape, între 1929 și 1939 cît a deținut funcția de secretar general al Academiei Române — despre care Nicolae Iorga, definindu-l, a spus **„casa lui de om public acolo era"** — mă duceam să-l văd, ca să plec de la el întotdeauna cu sentimentul net că sînt mai înălțat sufletește și mai îmbogățit mintal. Și dacă, peste vechile mele reticențe, m-am decis s-o fac acuma, e pentru că îmi dă poruncă un capricios joc al memoriei : evocîndu-l pe Spiru Haret, mi-am

amintit că-l avusese profesor și că în locul lui, devenit vacant prin deces, a fost ales în 1913 Gheorghe Țițeica membru activ al Academiei Române la secțiunea științifică ; iar pe de altă parte, că am, între coperțile unui dosar, cîteva scrisori de-ale lui către Ion Simionescu ce n-au luat încă drumul publicității și care s-ar putea ca odată să intereseze un cercetător. Așa purced, să-mi înlătur ezitările și să fac abstracție de ignoranța mea, într-un domeniu rezervat exclusiv specialiștilor, de care — e de la sine înțeles — nu mă pot atinge.

Gheorghe Țițeica s-a născut la Turnu-Severin în 17 octombrie 1873 și a încetat din viață în București la 5 februarie 1939. Era fiul Stancăi și al lui Radu Țițeica, mecanic la vapoarele de protecție română pe Dunăre. Înzestrat de mic cu o foarte vie și pătrunzătoare inteligență și cu o lacomă pasiune pentru studii și lectură, Gheorghe Țițeica e premiant la școala primară din Turnu-Severin, ca și în toate clasele liceului din Craiova, iar după ce îl absolvă, intră ca bursier la Școala normală superioară din București — unde era în timpul acela director clasicul nostru scriitor Al. Odobescu — și, concomitent, se înscrie la Facultatea de științe, secția matematici.

În 1895 e licențiat și un an mai tîrziu pleacă în Franța, pentru continuarea învățăturii, unde va rămîne trei ani neîntrerupți, urmînd cursurile de matematici de la Sorbona și de la Școala normală superioară — celebra instituție de la Paris cu sediul în Rue d'Ulm — și se va întoarce în țară în 1899, doctor în matematici, cu lucrarea *Sur les congruences cycliques et sur les sistemes triplement conjugués.*

Era al cincilea român care obţine doctoratul în matematici în Franţa, după Spiru Haret, cel dintîi, în 1878 David Emmanuel în 1879, Const. Gogu în 1882 (o mare speranţă a ştiinţei naţionale, din păcate răpit vieţii la 43 de ani), Nicolae Coculescu în 1895, întemeietorul Observatorului astronomic din Bucureşti, şi Gheorghe Ţiţeica în 1899. Şi de aici începe cariera de savant şi de strălucit învăţat, învăţător al atîtor generaţii de valoroşi matematicieni.

Găsesc într-o broşură a regretatului nostru prieten Nicolae Ciorănescu (1903—1957), profesor la Şcoala politehnică, el însuşi matematician de vocaţie şi de autoritate, o caldă prezentare biografică pe care o face maestrului său după ce-şi mîntuise existenţa. Dar şi Nicolae Ciorănescu — cu toate că era, ca să spun astfel, „de branşă" — evita să-i analizeze opera, mulţumindu-se să-i schiţeze din cîteva linii portretul, aşa cum rezultă el din propriile cuvinte ale lui Ţiţeica şi ale acelora care l-au audiat.

În mai 1937, Gheorghe Ţiţeica e invitat să participe la inaugurarea noilor laboratoare ale Şcoalei normale de la Paris, iar Nicolae Ciorănescu citează din discursul rostit acolo : „Profit de aceste momente solemne pentru a declara, nu fără o oarecare emoţie, mîndria ce o resimt de a fi aparţinut, ca elev străin, la această instituţie de primul ordin. În timpul celor trei ani de Şcoală normală — sînt patruzeci de ani de atunci — am reuşit sub direcţia ştiinţifică a lui Jules Tannery, al cărui nume este cu pietate înscris în inimile foştilor săi elevi, să-mi însuşesc acea disciplină intelectuală care este la baza oricărei activităţi ştiinţifice. Tot ce am făcut în specialitatea mea vine de aici, de la acest izvor fără pereche. Faptul de a fi avut ca profesori savanţi iluştri sau de a

fi avut camarazi științifici sau literari a căror amintire nu se va șterge niciodată din mintea mea, sau acela de a fi avut la îndemînă o bibliotecă al cărei stăpîn am fost în timpul vacanțelor, în sfîrșit faptul că am avut un admirabil mediu material și intelectual, favorabil formării definitive a tinereții mele, iată în ce constau marile, imensele avantaje de care am profitat cu prisosință la această Școală.

Viața mea s-a desfășurat de atunci, în mare măsură, sub imboldul ideilor și sentimentelor culese zi de zi în sălile de curs sau pe culoarele acestei Școli, sub influența scumpilor mei camarazi francezi".

Iar cum era ca dascăl Gheorghe Țițeica, Nicolae Ciorănescu va reproduce un crîmpei din portretizarea pe care i-o consacră la *Universul literar* în 1928 matematicianul Dan Barbillian — care se știe că e una și aceeași persoană cu poetul atît de singular Ion Barbu — și pe care îl transcriu aidoma : „Smerenia și pacea luminoasă a acestei figuri (ceva din ortodoxia rațională a starețului Zosim, din *Frații Karamazoff)* la catedră și tablă, se însufletește. Gestul, mai larg, arată rîndurile oștirilor de algebre. Un călugăr-soldat ridicînd Cruciata de semne pentru cauza cea mai adevărată, cea mai importantă «cum sabia n-a pledat vreodată și nici trîmbița n-a proclamat». Bătălia se desfășoară albă, hotărîtă, într-un mers de fapt suveran. Ochii profesorului precișI, albaștri în planul medial al amfiteatrului, par materializarea punctelor circulare, de la infinit : organizatori și absoluți. Pe cînd fața se desface de fondul negru al tablei ca Masca însăși a geometriei, ca sfera absolută neeuclidiană. Am avut curiozitatea să gust, într-o atitudine de așteptare, lecțiile profesorului Țițeica. Le-am cunoscut ca

niște clare bătălii. Sub fața aceasta, mai ales, le iubesc Însemnătatea acestor lecții nu-ți îngăduie o prea lungă pasivitate. Scoți repede hîrtia, creionul și intri în bătălie. Atunci simți lîngă tine o mînă sigură de neîntrecut combatant. Aci, îndepărtează fierul cu care inerția somnolenței vroia să te întunece, dincolo arată o potecă sigură în spatele taberei de întuneric : îți încheie armura slăbită de lovituri și, din izbîndă în izbîndă, te conduce în cortul bogățiilor lui Darius : diamantele proprietăților geometrice, tăiate după tetraedru, cub, octaedru, icosaedru".

Și trec mai departe, ca să arăt o caracteristică esențială a structurii lui și anume că Gheorghe Țițeica — aducînd an de an în disciplina științei pure, căreia i se devotase, atîtea contribuții originale, care l-au răsplătit cu laurii consacrărilor pe plan național și internațional și care l-au făcut știut și prețuit pretutindeni, în lumea savanților de specialitate — nici nu s-a înfumurat, nici nu și-a modificat comportamentul față de semenii săi, ca să marcheze în vreun fel distanțele și diferențele, nici nu s-a izolat în turnul de ivoriu, cum am întîlnit atîția într-o viață întreagă, chercheliți de alcoolul succeselor facile și factice, fără un „mîine" cert.

A rămas — liniar și pilduitor — pînă la capătul vieții, același **Om** de înaltă omenie, de constant echilibru moral, de conștiință solară și de muncă fără preget, considerîndu-se mereu îndatorat societății și umanității.

Alimentat continuu de o adîncă și întinsă cultură, era sensibil și receptiv la orice fenomen de artă și iubea, cu precădere, Muzica și Poezia pe care le căuta cu fervoare, cerute — se vede — imperios de lăuntrice necesități. Și pot să spun că n-am văzut niciodată pe nimeni să întoarcă paginile unei cărți cu atîta gingășie și tandrețe

cum știa s-o facă Gheorghe Țițeica — indelebil amestec parcă de înfiorare, de respect și de dragoste pentru toate lucrările minții — și, ca să-mi justific afirmația, îi redau rîndurile pe care le-a publicat sub titlul *Tiparul*, în „Almanahul Graficii Române", scos de editura din Craiova **„Scrisul Românesc"** în 1931 : „Meșteșug sfînt, închinat învățăturii sfinte, tu ai luminat calea omenirii către un viitor mai bun. În curgerea veacurilor tu ai cules cu evlavie cugetarea adîncă și simțirea aleasă și le-ai dat formă nepieritoare ; iar această înfățișare materială, făcută cu multă osteneală și deosebită grijă, a dat cugetării mai multă pătrundere și simțirii mai multă finețe. Și munca nu ți-a fost în zadar. Ca în biserică, în bibliotecile de pretutindeni, tineri și bătrîni însuflețiți de aceeași ardoare, cercetează cucernic opera ta. Prin ea, cugetarea și simțirea de ieri se adaugă la cugetarea și simțirea de azi și dau astfel, împreună, înțeles mai limpede și vigoare mai trainică, vieții de mîine.

Cinste și mărire, dar mai ales recunoștință, ți se cuvin din partea tuturor. Și cu toate acestea am o nedumerire : cum ai suferit să ți se pîngărească altarul ? Cum au putut pătrunde și ieși din teascurile tale — cu menire înaltă — cugetarea vicleană care rătăcește mințile și simțirea ticăloasă care tulbură sufletele neprihănite ? Iar primejdia aceasta pentru omenire crește din zi în zi mai mare încît tot tu va trebui să lămurești, cum să împiedicăm, ca răul ce ne amenință să nu ajungă să covîrșească binele pe care l-ai făcut. De aceea, tipar minunat al «**Scrisului Românesc**» îți fac urarea să nu primești în teascurile tale decît scris curat pentru suflete curate".

Am atins în felul acesta publicistica lui Gheorghe Țițeica. Ea este risipită, ca să nu spun pierdută, în nu-

meroase periodice din epocă și uitată acolo — și mă surprinde că nimeni n-a fost ispitit s-o repună în circulație între coperțile unui volum sau două, care ar fi de un interes major și de o efectivă utilitate generațiilor tinere. Întîi ca să ne cunoaștem înaintașii, așa cum au fost în fapta și simțămintele lor și așa cum s-au mărturisit ; și apoi, pentru că ar aduce un netăgăduit și notabil spor de informație și de inițiere, în actul de cultură generală.

Nu mă refer, firește, la revistele de specialitate din țară și din străinătate la care a colaborat asiduu și care privesc opera sa științifică și nu vorbesc de conferințele de la Radio atît de gustate, care poate că nu s-au păstrat, ci mă mărginesc să semnalez laborioasa și susținuta activitate desfășurată, cu condeiul în mînă, la merituoasa publicație lunară *Natura* — de popularizare a științei — înjghebată de el și de G. G. Longinescu în 1905, care a apărut — sper să nu mă dea de rușine memoria — mai bine de un pătrar de secol. Aș mai adăuga aici, cu aceeași preocupare de sugerare, suculentele conferințe — care după știința mea s-au conservat — ținute cu regularitate ani în șir, sub auspiciile **„Caselor Naționale"**, — vrednică societate înființată în 1919 pentru culturalizarea maselor. Și dacă un eventual cercetător, pasionat și destoinic, s-ar apuca să parcurgă *Natura,* îl asigur nu numai că nu va regreta, dar că se va întoarce din expediție cu o bogată recoltă pentru care — inclusă într-o carte — orice lector al ei îi va purta o întreită recunoștință : că va afla mersul și evoluția ideilor, pentru culoarea timpului și pentru exactele dimensiuni ale marelui dascăl și ale omului fără de pereche care a fost Gheorghe Țițeica. Din perioada asta, a revistei *Natura,* și în legătură cu ea, sînt scrisorile

adresate lui Ion Simionescu din care dau deocamdată trei, toate din 1906 :

„Iubite domnule Simionescu,

După cum ai văzut, desigur, *Natura* şi-a făcut datoria, a ascultat sfatul d-tale. Ai intrat însă în capcană. Sîntem îndreptăţiţi noi, cei de la *Natura,* să cerem să ne dai o descriere a serbării, făcută cu pana măiastră pe care o cunoaştem de aiurea. Cititorii noştri, împreună cu noi, îţi vor fi recunoscători. Al d-tale cu dragoste. G. Ţiţeica — 14 ianuarie 1906".

„Stimate coleg, Abia expediasem cartea poştală, pe care desigur o vei primi odată cu aceasta, că mi-a căzut în mînă admirabilul portret al d-lui Poni editat de Comitetul jubileului. (Petru Poni, 1841—1925, profesor universitar. chimist şi mineralog, fondator al şcolii româneşti de chimie şi academician, *n.n.*). *Natura* ar dori să răspîndească pentru cititorii ei, popularizînd astfel una din figurile cele mai scumpe nouă. Te rog să-mi răspunzi care ar fi condiţiile cele mai puţin grele pentru punga slăbuţă a *Naturii,* ca să ne procuri 600 (şase sute) exemplare. Se înţelege de la sine că se va face menţiunea specială de sprijinul acordat *Naturii* de către Comitetul d-voastră. Cu dragoste, G. Ţiţeica — 18 ianuarie 1906".

„Iubite domnule Simionescu, Darea de seamă pe care ne-ai trimis-o e scrisă de o mînă de maestru. Stil cumpătat, cum se cădea la o sărbătoare serioasă. Nimic bombastic. Un lucru lipseşte : numele d-tale. Semnînd, îmi închipuiesc că nu te compromiţi nici pe d-ta şi te pot asigura că nici revista. Nu e nimic în darea de seamă care să fie incompatibil cu semnătura d-tale. De aceea îţi cer voia să-ţi pun numele. Pentru mine lucrul are preţ, atît pentru prezent cît şi pentru viitor. Mi se pare mie că

dacă vei semna acum, nu te va lăsa inima să nu dai — mai curînd sau mai tîrziu — un articol la *Natura*, pentru care noi facem toate sacrificiile posibile. Cu dragoste, G. Ţiţeica, Bucureşti — 2 februarie 1906. **P.S.** Aştept răspuns **afirmativ**".

Notez în treacăt — ceea ce cred că s-a reţinut — că, astfel, din 1906 începe să fie prezentă în paginile *Naturii* semnătura profesorului Ion Simionescu şi, în completare, public şi celelalte epistole de la acelaşi emitent — aceluiaşi destinatar :

„Iubite Domnule Simionescu, Am să-ţi anunţ o veste urîtă, aşa de urîtă că nu ştiu cum să ţi-o servesc ca să nu te supere. Dar nu te ştiu om aşa de rău încît să nu te îndoi sub puterea împrejurărilor.

Ştiu că trenurile între Iaşi şi Bucureşti sînt, sau mai bine-zis vor fi fost întrerupte cînd vei primi aceste rînduri. Universul nu se clatină din temelii din această pricină, dar rostul treburilor *Naturei* sînt atinse. Ca să nu întîrzie apariţia revistei corecturile ce ţi le-am trimis, am hotărît — aici e hicul — să se tragă prima coală şi articolul d-tale, aşa de admirabil, să apară în coala a doua.

Dacă amorul propriu îţi va fi cam şifonat, e un mijloc de îndreptare : trimite un alt articol şi va figura la locul de cinste. Cu dragoste. G. Ţiţeica — Bucureşti, 12 ianuarie 1907".

„Iubite Domnule Simionescu, Mulţumesc pentru articole. Mi se pare că cel dintîi nu se potrivea nicăieri mai bine ca la *Natura*. Amîndouă se pun în numărul de la 19 aprilie. Şi acum să vin la cele două chestiuni ale scrisorii d-tale : 1. Cererea d-nei Misihănescu am supus-o d-lui Administrator al Casei Şcoalelor. Iată ce mi-a răspuns : E nevoie de un act doveditor că d-na Misihă-

nescu n-are avere, — pensia nu e socotită ca avere. Acest act trebuie luat de la primărie sau de la Administrația financiară. 2. Dacă secțiunea la care absolventul Școalei comerciale de gradul II vrea să treacă diferența la cea modernă, iată materiile și examenele la care va fi supus : a) latina, cl. a II-a—VII-a, b) filozofia, c) trigonometria, d) cosmografia, e) limba română, f) examenul de clasa a VIII-a întreagă ; g) examen de absolvire. Și acum te rog să primești salutările mele cordiale, G. Țițeica — București, 2 aprilie 1907".

Pe o ilustrată care îl reprezintă pe Goethe pe patul morții scrie :

„Iubite coleg, Un fragment din *Natura* s-a rătăcit prin ținuturile pline de amintirea lui Goethe. O prietenească salutare, G. Țițeica — Weimar, 22.III.1909".

„Iubite coleg, Greu, greu dar m-am executat. Codița din carta d-tale poștală stătea ironică în fața mea și nu m-a lăsat în pace.

Ce a ieșit ? Nu știu. Mai ales, nu știu dacă răspunde așteptărilor d-tale. Poate că ar fi ieșit altfel dacă n-aș fi fost așa de ocupat și aș fi avut timp să-l șlefuiesc. Totul era să nu-mi calc cuvîntul.

Te rog să arăți d-nei Simionescu respectuoase sărutări de mîini din parte-mi, iar d-tale, iubite coleg, îți trimit cele mai cordiale salutări, G. Țițeica — București, 27.XI.1912".

„Iubite Coleg. Îți mulțumesc pentru «Bradul» pe care-l dăruiești de Anul cel Nou 1914, cititorilor *Naturei*. A sosit tocmai la vreme să-și ia locul cuvenit și potrivit cu noua calitate a autorului. Te rog să primești cu această împrejurare întreitele mele felicitări : 1. Pentru Anul Nou. 2. Pentru ziua numelui. 3. Pentru secretariatul general de la

Instrucţie. (Am mai precizat şi cu altă ocazie că Ion Simionescu a funcţionat ca secretar general la Ministerul cultelor şi învăţămîntului în timpul primului război mondial, între 1914 şi 1918, titular al departamentului fiind I. G. Duca, *n.n.*) Sărutări de mîini Doamnei Simionescu, şi d-tale, împreună cu reînnoitele mele mulţumiri, cele mai colegiale salutări, G. Ţiţeica — Bucureşti, 7.I.1914".

Terminînd aici scurtul popas lîngă amintirea lui, voi însemna şi cîteva date — pentru cei ce nu le ştiu — care însumează tot atîtea atestări cu caracter mondial, privind reputaţia de care se bucura ca eminent geometru — deschizător de drumuri în specialitatea căreia îi fusese hărăzit.

În cadrul congreselor internaţionale de matematică ce s-au ţinut : în 1924 la Toronto — Canada, în 1932 la Zürich şi în 1936 la Oslo, a fost ales, cu unanimitatea delegaţilor, să conducă lucrările Secţiei de geometrie în calitate de preşedinte ; a fost, de asemenea, desemnat să prezideze aceeaşi Secţie în 1934 la congresul **„pentru înaintarea ştiinţelor"** din Bucureşti şi, în acelaşi an, la congresul interbalcanic de la Atena.

În 1926, 1930 şi 1937 este invitat să ţină cursuri la Sorbona şi Facultăţile de ştiinţe din Bruxelles şi Roma. Era cooptat membru în numeroase societăţi ştiinţifice străine, iar în 1934 este proclamat **Doctor honoris causa** al Universităţii din Varşovia. Şi gîndurile pornesc smerite spre mama lui — Stanca — fata de ţărani simpli şi nevoiaşi, care se va stinge din viaţă aproape nonagenară în 1937 sau 1938 — cu un an ori doi deci înaintea fiului, — avînd satisfacţia să trăiască toată fala şi înălţările lui, şi care va fi închis ochii îndestulată de mulţumiri că a putut să dea neamului şi lumii pe Gheorghe Ţiţeica.

PROFESORUL FRANCISC I. RAINER

Am citit recent două cărți, deopotrivă de tulburătoare, *Jurnale* de Francisc I. Rainer (1874—1944) reputatul nostru savant și marele anatomist și antropolog și *File de jurnal*, al Martei Trancu-Rainer (1875—1950), cea dintîi femeie chirurg din România, admirabil și exemplar cuplu de viață — soț și soție — care s-au dăruit cu o constanță și inegalabilă pasiune științei și binelui obștesc.

Cărțile — sper că s-a înțeles —, amîndouă postume și completîndu-se armonios una cu cealaltă, au apărut la vrednica Editură Eminescu, prima în 1979 — îngrijită în colaborare cu Gheorghe Brătescu și Mihai Neagu Basarab — a doua în 1982 — alcătuită de Mihai Neagu Basarab singur —, și-i felicit călduros și cu tot entuziasmul, și pentru migălosul travaliu depus, dar mai cu seamă fiindcă au înlesnit tineretului de astăzi să ia la cunoștință de mărturiile și zbuciumul, de gîndurile și ostenelile — în notațiile lor intime — ale acestor doi oameni de excepție, pilduitori ca sensibilitate și abnegație, conștiință umană și idealuri.

I-am cunoscut bine și cred că sînt știuți și de alții îndeajuns ca să mai fie necesar să-i prezint ; iar cei care ar voi să-i afle în întreaga lor mișcare sufletească și min-

tală, în rodnica lor activitate profesională, în gingăşiile şi zămislirile lor pe toată întinderea existenţei, să-şi procure neîntîrziat volumele menţionate şi curiozitatea le va fi cu îndestulare satisfăcută : se vor întîlni cert cu cea mai înaltă moralitate, cu cea mai elevată formă de omenie şi cu o noblețe a simțămintelor în care — lîngă muncă şi datorie, lîngă modestie şi sfieli, lîngă cinste, puritate şi adevăr — nu-şi puteau face nicicum culcuşul lingușirea şi intriga, minciuna şi infatuarea, vanitatea şi impostura, invidia, ambiţiile şi egoismul.

Soţii Rainer, făuriţi parcă din aceeaşi plămadă, erau imuni la aceste uzuale practici de viaţă — aşa de frecvente mediocrităţii cu voluptăţi de parvenire — le repudiau organic şi, a te apropia de ei utilizîndu-le, erai sortit de la început eşecului şi, în genere, compătimirii. Şi erau atît de identic structuraţi, atît de asemănători în claviatura lor lăuntrică, în reacţii şi judecăţi, în gusturi şi în gesturi, în intuiţii şi în năzuinţe, de parcă acţiona o singură individualitate, — încît, iată că pornind să amintesc o circumstanţă privindu-l exclusiv pe profesorul Francisc I. Rainer, nici peniţa — pe care o simt că şi-a luat libertatea să mă comande şi să mă domine — nu-i disociază şi, plecînd de la cele două cărţi ale lor, m-am trezit vorbind de amîndoi, fără să-mi fi fost acesta scopul iniţial. Fiindcă tema propusă însă a evoluat astfel, să-mi fie permisă o mărturisire : am văzut în viaţă destule căsnicii unite, solidare, de reciprocă înţelegere şi de iubire ; am văzut, din păcate, cu prisosinţă şi destule pur şi simplu dezastruoase. Dar asta a soţilor Rainer e unica pe care o păstrez în memorie ca idealitate, ireproşabilă ca potrivire şi pereche, şi am convingerea că, în mai mult de patru decenii cît au convieţuit, nici unul dintre

ei niciodată nu şi-a dezamăgit partenerul, nici unul n-a fost pus în situaţia să înregistreze măcar umbrele unei cît de vagi contrarietăţi determinată de celălalt. Este, neîndoios, o performanţă ! Şi, cu aceasta, mă desprind din poruncile peniţei, o părăsesc pe Marta Trancu-Rainer şi mă opresc numai la profesor cînd îşi sfîrşea cariera.

Era în mai 1941. Francisc I. Rainer, pensionat din învăţămîntul universitar, este sărbătorit solemn de colegi şi de studenţi. Cu acest prilej, Ion Simionescu — profesorul şi geologul — publică în ziarul *Timpul* cu data de 25 mai 1941 un frumos articol intitulat **Caractere** din care transcriu fragmentar : „... În adevăr, sărbătoritul, d. dr. Rainer şi-a îndeplinit cu stricteţe clasică îndatorirea sa de profesor şi de savant totodată, de adevărat profesor şi savant, o împerechere care nu întotdeauna se prinde şi aiurea. Dar muncind el, cerea muncă aspră şi studenţilor. Pînă ce nu dovedeau priceperea celor văzute, nu numai înmagazinarea lor temporară, nu treceau examenul, oricîte influenţe s-ar fi încercat asupra examinatorului, om dintr-o bucată, expresie care în popor înseamnă caracter. Din ceea ce conştiinţa datoriei îi impunea, nu-l mlădia nimeni şi nimic. Profesorul model a fost dublat şi de savantul care prin muncă şi preţuirea timpului — pe lîngă pricepere — a înfăptuit minuni. Savantul s-a arătat de cînd funcţiona ca asistent la o clinică. Ce şi-a pus atunci în minte, cu o răbdare şi o voinţă care stau la baza marilor înfăptuiri, a dus la bun sfîrşit. Şi astfel Institutul de anatomie al Facultăţii de medicină din Bucureşti este înzestrat cu dispozitive ingenioase pentru păstrarea cadavrelor în tot timpul anului de studii pentru un număr cît de mare de studenţi. Meritul de veşnică recunoaştere a savantului Rainer nu

sînt numai lucrările sale antropologice asupra poporului român, cu o meticulozitate de preciziune ce le fac nealterabile, ci mai ales întocmirea Muzeului de antropologie, atît de bogat şi cu atîta metodă orînduit, încît nici în marile centre apusene nu se întîlnesc multe la fel".

Şi Ion Simionescu, după ce arată că Francisc Rainer — urmînd exemplul lui Edison — ca să cîştige timp, pentru ceea ce avea de îndeplinit, îşi lua dejunul la institut cu ce putea aduce de acasă, ca să nu piardă vremea cu dus şi întors, făcînd distanţe lungi pînă la locuinţă pe jos, încheie astfel : „Numai aşa a putut săvîrşi ce a săvîrşit — de prea puţini cunoscut — căci n-a căutat decît să-şi îndeplinească datoria de profesor şi savant. Iar sărbătorirea **i-a fost adevărata Răsplată a Muncii".**

În aceeaşi zi, adică sîmbătă 24 mai 1941, Francisc Rainer îi mulţumeşte, printr-o epistolă olografă ce o posed, în termenii următori : „Scumpe Domnule Simionescu, Cum să vă exprim simţămintele de care sînt cuprins acum după ce am citit articolul d-voastră despre mine ! D-voastră, la care în primul rînd m-am gîndit atunci cînd mi-am început cuvîntarea. Nici în vis nu mi-ar fi putut trece prin minte ca cineva de rangul d-voastră intelectual şi moral, de meritul d-voastră cultural pe care nimeni nu l-a putut preţui în mai mare măsură decît mine, să condescindă a scrie despre mine în asemenea termeni. Acum după articolul d-voastră, în ceasul acesta, parcă îmi vine a crede că într-adevăr am făcut ceva de-a cătării. Eu, deşi mă bucuram cînd izbuteam ceva, dar în conştiinţa mea socoteam că n-am îndeplinit nici pe departe poruncile stăpînului de dinăuntru, — şi asta rămîne adevărat. Acum, după citirea articolului d-voastră, mă simt învăluit ca de un val de

căldură sufletească. El mi-a topit rămăşiţele de tristeţe care atîta timp m-au cuprins cînd mi-am văzut gîndul neînţeles — nu pentru mine — dar fiindcă mi se reducea putinţa de a fi de folos acestui tineret, faţă de ale cărui **potenţialităţi** de mult încă am fost cuprins de un sentiment de datorie de-o natură, o pot spune, religioasă. Încă o dată, vă mulţumesc din tot sufletul, pentru mine şi pentru soţia mea pe care am găsit-o fericită cînd m-am întors acasă astă seară, Al d-voastră din toată inima, Fr. . Rainer. Respectuoase sărutări de mîini doamnei Simionescu".

Cititorului nu i-au scăpat, desigur, nici modestia savantului — care parcă-şi cere iertare că nu a putut înfăptui mai mult — nici prompta nevoie de a mulţumi profesorului Ion Simionescu pentru măgulitoarele cuvinte ce i le dedicase, în ora care sosise, să se despartă de catedra universitară şi de îndatoririle dascălului, cărora le fusese, cu toate ardorile fiinţei lui, sclav şi sacerdot. Se mai purta încă, în raporturile dintre oameni, un stil care dădea existenţei o tandreţe, o liniaritate şi o certitudine ferită de vicieri şi de surprize neplăcute, la care nu de puţine ori mă gîndesc cu melancolii. Iar a recunoaşte meritele, străduinţele şi împlinirile cuiva, nu erau acte de complezenţă, ci comenzi ale conştiinţei.

Găsesc adunate, într-o biografie pe care i-o consacră doi medici — I. Th. Riga şi Gh. Călin — şi pe care a dat-o la iveală Editura Ştiinţifică în 1966, opiniile din diverse perioade ale unor personalităţi de autoritate din lumea noastră culturală şi ştiinţifică, despre Francisc I. Rainer. Reproduc din cuvîntarea lui Const. Kiriţescu, biologul, pedagogul şi istoricul, prezentîndu-l pe profesorul Rainer la „Ateneul Român", unde în 1935 şi-a dez-

voltat conferința sa Biologia de azi și Platon : „Benedictin al științei, disprețuind producția cantitativă, el refuză să aducă o contribuție personală la inflația publicisticii științifice, pentru a da la lumină numai rezultate care înseamnă etape cu adevărat noi, în descoperirea adevărului". Și mai departe adaugă : „Exemplar de umanitate rar și prețios, într-o societate grăbită să ajungă cît mai repede la valorificarea practică a unui bagaj modest, el trece prin lume cu o seninătate olimpiană, ordonîndu-și, — cu o regularitate matematică și cu o rigiditate de ascet — o viață de muncă grea și pasionată în serviciul științei și învățămîntului. Departe de frămîntările și pasiunile banale ale vieții, închis în laboratorul și biblioteca lui, ca într-o cetate a științei și a gîndirii, Francisc Rainer este un fericit. Căci fericit se poate numi cu adevărat omul care poate să suporte cu stoicism adversitățile soartei, spre a se menține în sfera seninelor preocupări, care singure dau omului superior cele mai curate și durabile satisfacții". Și citez din aceeași lucrare, cîteva șiruri ale doctorului Nicolae Lupu : „Am fost întotdeauna un admirator de departe — din cîmpul tulbure al vieții — al înțelepciunii și al științei dumitale și am apreciat la înalta lui valoare, curajul dumitale civic și stoicismul moral. Salvarea sufletească a oamenilor stă în piscurile înalte. Te felicit că în furtuni te ții drept, mîndru, dezinteresat, ca stejarul vechi".

Dar Francisc Rainer nu s-a limitat strict la sfera specialității lui, care i-a adus o notabilă faimă în țară și în străinătate, ci s-a ostenit să cuprindă în preocupările lui ceea ce venea în adiacență cu ele, ca să pună ipoteze și să deschidă orizonturi și perspective altor discipline. Astfel, în 1923, tipărește Cercetări antropologice pe ose-

mintele găsite în săpături la Curtea Domnească din Argeş ; în 1927 iniţiază o mai largă investigaţie cu acelaşi caracter, la Nereju în Vrancea, continuată un an mai tîrziu în comuna Fundul Moldovei şi în 1932 la Drăguş.

În 1937, în cadrul congresului internaţional de antropologie şi de arheologie preistorică ce s-a ţinut la noi în ţară şi la care au participat reprezentanţii a 31 de naţiuni, Rainer prezintă lucrarea *Anchete antropologice în trei sate româneşti din Carpaţi,* care s-a bucurat de aprecierea, stima şi elogiile delegaţilor străini ; în sfîrşit, în 1942, publică, în colaborare cu Ion Simionescu, la Academia Română, un remarcabil studiu asupra primului craniu de om paleolitic găsit în România, schiţînd cu acest prilej bazele unei tehnici noi de cercetare paleoantropologică. Toate lucrările au fost traduse şi tipărite în limba franceză.

Pentru varietatea lui de cunoştinţe, menţionez, de asemenea. eseul *O notă realistă curioasă în arta plastică a templului Aphaia din Egina,* publicat în 1937 în prestigioasa *Revue d'Archéologie grèque* de la Atena.

Om de profundă cultură filozofică şi literară, cunoscînd perfect vechea greacă şi latină, franceza, germana şi engleza, nu-i era străin nici un mare gînditor, nici un mare poet, nici un mare prozator, iar mintea lui, într-un necontenit neastîmpăr, era prizoniera interogărilor.

Avea o adevărată adoraţie pentru Goethe, căruia, ca să spun aşa, îi autopsiase opera cum n-o făcuse, poate, nici un goethian. Pe Platon şi Socrate îi considera mai mult decît filozofi : doi înţelepţi ai lumii. Despre Epictet spunea că e pedagogul suferinţei şi răbdării omeneşti. Avea slăbiciunea poeziei şi putea să-ţi vorbească ore

întregi şi să recite din Baudelaire, din Rimbaud, din Mallarmé şi din Paul Valéry, din Edgar Allan Poe şi Walt Whitman. Îi plăceau Dostoievski, Marcel Proust şi Thomas Mann. Muzician el însuşi, avea un cult pentru Beethoven şi era nelipsit, pe vremuri, la concertele de la Ateneu, unde-l întîlneam cu regularitate. Îmi făcea o plăcere, care nu se va uza niciodată, să-l ascult vorbind, cu economia lui verbală, numai de esenţe şi esenţial. Şi am trăit o bucurie dînd în Jurnalele lui de-o notaţie caracteristică a melomanului : „Nimic nu restabileşte cu atîta iuţeală unitatea fiinţei mele, ca muzica". Şi închei redusa prezentare a savantului şi omului, cu ideea că odată cu decesul lui am pierdut pe cel din urmă din familia marilor noştri umanişti şi cu consolarea — dacă vreţi — că el continuă să vieze şi să fie prezent cu ceea ce a semănat în ştiinţa lui, ca să rodească şi în generaţiile de învăţăcei care au venit după ce el n-a mai fost şi în acelea ce vor mai veni încă.

IOAN ANDRIEȘESCU

A fost un mare învățat și un mare învățător, excepțional înzestrat prin tot comportamentul și sensibilitatea lui, prin cultura, capacitatea intuitivă și judecățile sale — apreciate unanim și-n țară și peste hotare — arheologul și neobositul cercetător al preistoriei românești, profesorul de la Universitatea din București — Ioan Andrieșescu, moldovean de origine, pe care neîndurătoarele și hapsînele Parce l-au jertfit nopților eterne, în plină putere de muncă și de zămisliri, la 56 de ani.

Se născuse la Iași în 1888 și a închis ochii la București în 1944, lăsînd o nevindecabilă îndurerare în amintirea celor care l-au cunoscut și l-au apropiat. Și întreb cu o nevinovată curiozitate — exceptînd, bineînțeles, pe specialiști — publicul larg : cine îl mai știe ? Cine i-a mai parcurs vreuna din valoroasele lui lucrări, cine e inițiat în ostenelile și înfăptuirile de intelect care ne-au rămas de la el ? Și iarăși mă întîmpină, în acest zornăitor și extrem de grăbit sfîrșit de secol și de mileniu, aceeași coclită nedumerire, care poate să pară multora ca o obsesie în scrisul meu : de ce cultivăm — pentru cei ce nu mai sînt, care au însemnat ceva în manifestările spiritului și în dezvoltarea culturii noastre — cu o atît de

senină nepăsare și cu un atît de evlavios dispreț, sacrilegiul uitării ? Nu-l merită încă mulți și cu atît mai puțin Ioan Andrieșescu.

Și-a luat licența la Iași, iar în 1912 își trece tot în capitala Moldovei doctoratul cu teza „Contribuții la Dacia înainte de Romani". Și-a făcut apoi studii remarcabile în domeniul lui, la universitățile din Viena, Berlin, Atena și Roma. Timpul vrăjmaș nu i-a îngăduit să-și rotunjească opera cu tot ceea ce îi încălzea mintea și năzuințele, dar mai avem de la el ca tipărituri care-i poartă numele : *Asupra epocii de bronz în România, Cîteva considerațiuni cu privire la istoria veche și științele ei ajutătoare, Din preistoria Olteniei, Piscul Crăsani, Considerațiuni asupra tezaurului de la Vâlci Trâni* (Bulgaria), splendidul eseu *Vasile Pârvan, Arheologia și istoria veche a Dobrogei* și în colaborare cu C. C. Giurescu monografia *Dobrogea.* Era specialist în istoria comunei primitive, arheolog reputat, înlocuind pe Vasile Pârvan, după dispariția lui pământească, la catedră, la conducerea publicației *Dacia,* care se scotea și în limba franceză cu rezultatele căutărilor și descoperirilor arheologice în România și căruia, dealtfel, i-a urmat și ca director la Muzeul național de antichități din București, continuînd fructuos strădaniile ilustrului său predecesor.

A fost membru corespondent al Academiei Române, membru al Comisiunii monumentelor istorice și cooptat — pentru competența și meritele lui științifice — în numeroase societăți și institute de savanți și de tradiție din Europa. Și mă limitez numai la această sumară prezentare cu speranța ca cititorul neavizat să înțeleagă totuși fără dificultăți despre cine și despre ce este vorba, fiindcă vreau să reproduc o semnificativă și lungă epistolă găsită

în dosarele mele — inedită pînă acum — şi pe care Ioan Andrieşescu, aflat la studii în Germania, o trimite profesorului Ion Simionescu, atunci secretar general la Ministerul învăţămîntului.

Scrisoarea e din martie 1914 — înainte, deci, cu puţin de izbucnirea primului război mondial, cînd Ioan Andrieşescu avea doar 26 de ani — şi las lectorilor mei plăcerea să urmărească gîndurile şi zbuciumul unui om înfometat de ştiinţă şi de învăţătură, ca să poată da ştiinţa şi învăţătura — cum a făcut-o, cu abnegaţie şi consecvenţă — şi alor lui de-acasă. Transcriu textul aidoma :

„9/22 martie 1914, Berlin, N. W. Philippstr. 16 I, Mult stimate Domnule Profesor, Mă adresez D-voastră în următoarea împrejurare şi în mijlocul tuturor ocupaţiilor de care mai mult decît oricînd sînteţi desigur împresurat. Vă rog pentru puţină atenţiune binevoitoare. Iată despre ce este vorba. Îndată după doctoratul meu de la Iaşi, cu lucrarea pe care la vreme am avut bucuria a v-o trimite, m-am întors în Germania, unde mai fusesem dar în răstimpuri, a cărei limbă acum o ştiam, de astă dată însă pentru o neîntreruptă completare a studiilor mele în ştiinţa istoriei vechi şi a arheologiei, — în special a aceleia preistorice. După cîteva luni petrecute la München şi o scurtă întoarcere în ţară unde am dat un examen de limba germană (o parte a examenului de capacitate la care îmi lipseşte încă o lecţie practică) am stat neîntrerupt aici, din primăvara anului trecut reînscris regulat la Universitate, ascultînd şi lucrînd cu maeştrii specialităţii mele. Nu vă voi descrie, Domnule Profesor, deloc impresiile acestor bogate luni de studii recunoscătoare, cu tot ce am văzut, auzit şi învăţat pe aici.

D-voastră cunoașteți cultura și lumea germană și știți cum poate forma sufletul și mintea. Atenția toată a trebuit să mi-o îndrept către limbile clasice, care precum știți — ca în genere științele «filozofice», asemenea și antichitatea — nicăieri aiurea nu au laolaltă învățați și profesori mai mari, muzee de studiu și biblioteci mai complete. Pe de altă parte însă, în același timp, am legat relații din ce în ce mai strînse cu cercurile de cercetare ale arheologiei preistorice, care e de un timp înfloritoare aici, participînd la săpături prin preajmă precum și la lucrările a două Societăți științifice din cele mai însemnate la care sînt membru. Am căpătat și nădăjduiesc să capăt încă cunoștințele și experiența necesară și în această parte practică a antichității, de care cu deosebire are nevoie arheologia și istoria țării noastre, care mișună de antichități, dar care cu excepția Muzeului național de antichități din București numără mai puțini specialiști activi decît chiar țările Balcanice pe care în privința culturii e la noi obiceiul să le privim cam de sus. Pentru cercetarea, colecționarea și rînduirea acestora la noi, puțină nădejde să mai pornească cineva curînd pe urmele lui Tocilescu de la 1880 *(Grigore G. Tocilescu, istoriograf și epigrafist, arheolog și academician,* 1850—1909 *n.n.)* și ale lui Teohari Antonescu *(profesor de arheologie* la Universitatea din Iași, 1866—1910 *n.n.)* Muzee provinciale la noi nici unul ; muzee locale tot așa, încît ce dreptate ați avut să vă minunați cînd ați descoperit unul, într-un neștiut colț de țară, la Hîrșova. Iar cînd catedra de Arheologie de la Iași a fost ocupată de un cunoscut cercetător dar de o altă specialitate decît a catedrei, cînd aceea de Istoria veche este foarte probabil că va fi tot așa de nepotrivit ocupată, fiindcă nu s-a avut din vreme

grija, ca pe vremuri, pentru aceea din București, să se înlesnească pregătirea a doi-trei tineri, dintre care să se aleagă unul, iar celorlalți să li se dea prilej și mijloace de lucru teoretice și practice în sensul, de pildă, în care Geologia își are cercetătorii ei ajunși a fi stimați și în străinătate, — însăși această latură a culturii noastre științifice se înfățișează într-un întuneric aproape complet, fără vizibile speranțe de schimbare. Iar toate se leagă strîns unele de altele. Nefiind profesori, muzee, cercuri de cercetare și bibliotecile de trebuință, rămîn fără pregătire suficientă alți viitori profesori mari și mici. În sfîrșit, însăși dragostea pentru trecut și pentru scumpele relicve ce ne-au lăsat înaintașii rămîne o simplă curiozitate de anticar, dar cu aceasta ne lipsește însuși unul din temeiurile vieții sufletești ale unui popor întreg, care sprijinindu-se temeinic pe trecut numai, poate păși în adevăr spre un viitor de viguroasă sănătate sufletească. Unde e apoi prestigiul culturii românești care nu numără o singură revistă vie de istorie și de arheologie, iar cercetători atîția, încît un străin să vie să sape la Cucuteni și să împodobească Muzeul din Berlin cu lucrurile pămîntului nostru (pe cînd la noi zac risipite, Dumnezeu știe în ce stare, în magaziile de lucruri netrebuincioase ale Universității din Iași, așa precum atîtea altele de o valoare neprețuită s-au prăpădit și se prăpădesc în subsolurile ei), înfățișîndu-se ca o țară pe jumătate sălbatecă. În aceste condiții, deloc îmbucurătoare, mi-am legat viața de aceste studii neîmbrățișate de nimeni și, prin multe greutăți și sacrificii, am ajuns în faza în care mă aflu acum. Nu m-a adus aici, Domnule Profesor, nici perspectiva unei situații fără concurenți, unde ușor se poate zvîrli un pumn de cenușă științifică

în ochii neştiutorilor, nici înlesnirile neaşteptate a vreunei burse speciale, care se dau dealtfel destul de adesea şi pentru tot felul de misiuni şi trebuinţi reale sau închipuite ; ci o veche înclinare sinceră pentru lucrurile ce au fost, încetul cu încetul convingerea că aici e de lucrat, că lipsesc puteri tinere şi credincioase, că e apoi o datorie de conştiinţă tinerească a mai împuţina şirurile dese ale acelora care aşa de furtunos se avîntă către meseriile lucrative, către carierele care cu sacrificiul unei munci cît mai puţine oferă satisfacţii cît mai multe — spre vicierea însăşi a unei părţi însemnate din viaţa naţională. Că am şi început însă — dacă-mi este îngăduit să o spun — a simţi consecinţele sociale ale pasului meu — pe cînd atîţia dintre colegii mei au situaţii şi un loc unde să-şi odihnească capul ei şi familiile lor, ştiu că în ordinea ideală a lucrurilor e cu mult mai puţin însemnat şi departe gîndul de a mă plînge. Numai dacă puterile fizice şi sufleteşti sînt încă întregi, căci acelea ale răbdării sînt mai îndelungi decît îşi poate închipui omul. Şi acum ajung la a doua parte a acestor rînduri care vă rog să mă iertaţi dacă încep a fi prea multe. Împrejurări materiale din ce în ce mai anevoiase, la care s-a adăugat o grea lovitură morală, — moartea profesorului Răşcanu (Petre Răşcanu, profesor de istorie universală la Universitatea din Iaşi, 1846—1913 *n.n.*). D-voastră ştiţi prea bine şi mai ales la noi în meseria cărturăriei, toate tot de la unul atîrnă, care înţelegător şi iubitor să mărturisească despre tine cînd vine vremea ; încă destul de departe de a-mi asigura o catedră în învăţămîntul secundar şi mai departe prin condiţiile de specialitate de la Iaşi, de abilitarea ce mi-o gîndesc la sfîrşitul studiilor, a venit momentul cînd din absoluta

imposibilitate de a mă menține aici nu-mi rămîne decît să mă întorc în țară, întrerupînd cine știe pentru cîtă vreme tot ce am adunat și clădit, ceea ce în situația de lucru a meseriei mele ar fi însemnat poate chiar părăsirea ei. Din această nefericită situație m-a salvat un mic post ce am găsit și ocupat la Legația României. Cu venitul acestuia și ultimele resurse din ce mi-a putut pune pînă acum la dispoziție un vechi prieten și sprijinitor al meu m-am menținut în aceste ultime luni, mulțămit cel puțin că am rămas totuși și n-am întrerupt. Taxele și celelalte angarale științifice, destul de multe la nemți, mi-au rămas însă în urmă și din ce în ce mai apăsătoare, o participare activă mai departe la practica de săpături care presupune mijloace de transport și întreținere alături cu tovarășii nemți de lucru — imposibilă. Cu ce grijă și amărăciune pot privi apropierea semestrului de vară la care — deși aici — nu voi putea plăti lecțiunile și bibliotecile, decît îndatorîndu-mă peste puteri, dacă firește voi putea avea norocul unui creditor. În această situație, a cărei descripție e mai senină decît realitatea, dintr-un optimism și încredere în cauza bună care încă nu m-au părăsit, mă adresez D-voastră solicitînd a fi prenumărat cu începutul noului an printre aceia cărora Ministerul instrucției și Casa Școalelor îi înlesnește completarea și desăvîrșirea studiilor lor. N-am fost și nu sînt, Domnule Profesor, un solicitator obișnuit al Ministerului școalelor, care știu că nu are a se plînge de lipsa lor. Pe vremea cînd Dl. Meissner avea un cuvînt acolo, am căpătat pe lîngă bursa ce aveam la Iași un ajutor pe care l-am folosit în Grecia, aducînd pentru teză multe lucrușoare noi și puncte de vedere bune. Apoi mai tîrziu la intervenția Facultății și Universității

de la Iaşi, tot prin Dl. Meissner, Casa Şcoalelor a contribuit cu o parte din cheltuială la publicarea lucrării care astfel a putut apărea. Consider ca o mîndrie a nu fi apelat cu un singur rînd la aceeaşi autoritate şcolară, cîtă vreme au condus acolo alţii. Astăzi, în greu impas, înscris la Universitate şi trebuind a continua potrivit obligaţiilor ce mi-am luat cu Directorii seminariilor, pe de altă parte în mijlocul a o sumă de mai mari şi mici lucrări şi teme începute, cu care sper să aibă a nu se ruşina ştiinţa dacă-mi va fi dat să le isprăvesc, mă adresez D-voastră, Domnule Profesor, ştiindu-vă — vă rog să credeţi că nu vreau să caut acum o laudă uşoară — cu dragoste dovedită pentru Universitatea moldovenească şi şcolarii ei. Referinţi despre mine veţi putea avea întrebînd pe oricare dintre colegii D-voastră academicieni de la Secţia istorică. Primiţi, vă rog, Domnule Profesor, încredinţarea adîncii mele stime şi întrucît rîndurile de mai sus, pe care cu speranţe la supun atenţiunii D-voastră, veţi găsi că reprezintă un mic capitol din viaţa de năzuinţi sincere şi vreri utile ale unei ştiinţe începătoare, adînca mea recunoştinţă. Ioan Andrieşescu, doctor în litere."

Nu realizez ce impresii vor fi cumulat cei care au parcurs cu atenţie aceste şiruri, de un reţinut patetism, ale lui Ioan Andrieşescu — scrise acum şapte decenii — şi nici nu încerc un comentariu asupra lor. Mă voi mărgini doar să subliniez — pentru cei ce nu ştiu încă, sau se prefac a nu şti — că munca intelectuală, slujită cu probitate şi responsabilităţi de conştiinţă, în toată variata ei arie, departe de a fi considerată o sinecură şi un răsfăţ — cum mi s-a întîmplat de atîtea ori în viaţă să

înregistrez opinii „atotștiutoare", iscate din capete pătrate și din insensibilități cronice, — este o nobilă osîndă, un canon și o robie neîntrerupte, cărora te-ai predestinat deliberat, ca să aduci cu neliniștile și revoltele tale și cu tenacitatea ta sporul de certitudine și de cunoaștere, de bine și de frumos, de adevăr și de dreptate, după care oamenii de pretutindeni vor tînji întotdeauna, în speranțele și vrerile lor.

O. TAFRALI

Am înfățișat mai înainte pe valorosul arheolog și neostenitul cercetător al preistoriei românești Ioan Andrieșescu și, în vreme ce încercam să-i încheg din cîteva linii fugare sumara schiță de portret cu preocupările și înfăptuirile lui, — într-o impalpabilă ramă a memoriei se ivește și se luminează brusc chipul altui dascăl universitar, de mari merite științifice, de probitate profesională și de conștiință etică superioară — profesorul de la Iași *Orest Tafrali* — hărăzit și el aceloraşi inscuzabile uitări, cu tot ceea ce a semănat pe vastele latifundii ale minții și ale sufletului, ale cunoașterii și ale culturii, ca să-i culeagă roadele generații la șir.

Se născuse la Tulcea în 14 noiembrie 1876 și a decedat la Iași în 5 noiembrie 1937, după ce slujise aproape un pătrar de vac, cu o abnegație și o pasiune absolut exemplare, catedra de arheologie și de antichități de la universitatea din capitala Moldovei. Și-a luat licența în filologia clasică la București în 1904 și doctoratul în istorie la Sorbona în 1912. A făcut apoi cursuri de specializare la „Ecole des Hautes-Etudes“ și „Ecole des Beaux-arts“, prestigioasele instituții de învățămînt din Paris și a fost membru al Academiei române. Recunoscut

ca o autoritate pe plan național și internațional, era cooptat de asemenea membru al Academiei și al Asociației de studii bizantine — ambele de la Atena —, al Institutului Kondakov de la Praga, al Institutului de arheologie din Bulgaria și al Societății pentru încurajarea studiilor grecești din Franța.

A fost unul dintre principalii fondatori ai publicației *Repertoire d'Art et d'Archèologie*. A debutat în tinerețea sa la *Adevărul literar* cu nuvele și a tipărit mai tîrziu un roman cu titlul *Urmărind idealul*. Dar munca lui stăruitoare a fost închinată lucrărilor științifice — și o amplă bibliografie o atestă cu prisosință — din care spicuiesc spre știință : *Poema lui Gheorghe Palamide despre Mihai Viteazul, Scene din viața dobrogeană, Tesalonicul în secolul al XIV-lea* și *Topografia Tesalonicului* — ultimele două publicate la Paris și bucurîndu-se de elogioasele prefețe ale ilustrului bizantinolog Charles Diehl —, *Evoluția arheologiei și rezultatele explorațiunilor arheologice, Curs de istorie generală și politică în legătură cu războiul, Istoria modernă și contemporană, Izvoarele istoriei grecilor și romanilor, Cetatea pontică Callatis* și excelentul manual în două volume *Istoria artelor*.

Am citat doar cîteva lucrări din peste treizeci care i-au vehiculat numele în epocă și multe din ele au fost scrise în limba franceză și tipărite în Franța ca să pună la îndemîna istoricilor străini într-un grai mai lesne accesibil lucrurile, adevărul și drepturile noastre inalienabile.

Ca și la Ioan Andrieșescu, mă limitez la această succintă prezentare ca să fac loc la două epistole inedite, una din 1916 și cealaltă din 1928, adresate profesorului Ion Simionescu, și care îl vor arăta pe eminentul Orest

Tafrali așa cum a fost : om dintr-o bucată, caracter neînduplecabil, apărător zelos al misiunii de dascăl și al științei. Să-l urmărim postum în dezideratele și în judecățile lui :

„Iași, 3 mai 1916. Mult stimate și scumpe coleg, De-abia astăzi pot lua condeiul în mînă ca să vă răspund. Cu trei zile înainte de Sf. Gheorghe și pînă azi am trăit în mijlocul unui fel de «magazin de bric à brac», în care totul era clăi peste grămadă. Mă veți scuza dar, dacă la toate gentilețile d-voastră răspund așa de tîrziu. Am primit mandatele de 200 și 500 de lei (mutat și dulapuri), precum și cel al proprietăresei de 1750, pe care i l-am înmînat în schimbul unei chitanțe pe care o voi adresa ministerului, împreună cu inventarul vizat de tribunal. (Precizez că sumele menționate, care pot părea astăzi derizorii, erau încă la data respectivă la paritatea aurului. *n.n.*) Grație bunăvoinței ce ne-ați arătat, colecțiile universității vor avea, în sfîrșit, un adăpost și vor putea fi studiate. Ele vor fi probabil mărite, dacă nu se vor opune cei din București. Căci legea monumentelor și a descoperirilor arheologice e așa făcută, că totul e destinat să intre în muzeele Capitalei și numai dubletele la cele din provincie ! În nici o parte a lumii nu e o asemenea lege exclusivistă. Ea va trebui modificată. Într-o comună din apropierea Iașilor s-a descoperit o comoară, compusă din bani de aur și de argint polonezi din secolele XVI și XVII. Ei bine, cu toată bunăvoința Prefectului, muzeul nostru nu știu dacă va căpăta ceva, stăpîni fiind cei din București. N-ați putea interveni ca să ni se lase nouă colecția aceasta de monede ? V-am mai rugat și în privința colecțiunii Buțureanu cumpărată

de d. Andrieşescu cu 1 500 lei pentru minister, dacă nu mă înşel şi dusă la Bucureşti. Ar fi în interesul nostru şi al ştiinţei, în general, să ni se trimeată nouă, căci avem cea mai mare parte din antichităţile de la Cucuteni. În chipul acesta, colecţiunile vor fi reunite şi vor putea fi studiate mai uşor. Vă rog să-mi răspundeţi în această privinţă. Aţi binevoit să-mi cereţi un articol privitor la antichităţile preistorice de la noi. Vedeţi prea bine că îmi era imposibil să vi-l dau pînă la 10 mai. De-abia acum am putut aşeza cărţile mele în rafturi. Vă promit pentru numărul viitor al revistei să vă dau ceva. Scrieţi-mi numai cînd va apărea acest număr sau mai bine-zis pînă la ce dată aş putea să vă dau manuscrisul. Cu deosebită stimă, O. Tafrali."

„Iaşi, 5 iulie 1928. Mult onorate şi iubite coleg, Cu toate că am intervenit din nou în favoarea elevului Cocută la membrii comisiunii, n-am putut obţine ce le-am cerut. Cu toţii au fost de părere să se aştepte hotărîrea ministerului. Ieri ne-a venit o telegramă prin care se dezleagă această penibilă chestiune. Candidatul Cocută va da oralul la septembrie, considerîndu-i-se tezele valabile. Regret că n-am putut să fac ce doream pentru uşurarea situaţiunii acestui tînăr. Cît priveşte pe elevul Cotea, cu toate că mulţi din comisiune au avut multă bunăvoinţă, n-a putut trece. Era de o slăbiciune înspăimîntătoare. Nu cunoştea cele mai elementare lucruri. La istorie, de pildă, l-am întrebat despre Mihai Viteazul lucruri generale de forţa claselor primare. N-a ştiut nici lupta de la Călugăreni, nici de Alba Iulia nu avea idee, nici de cucerirea Moldovei. N-am întîlnit niciodată un candidat atît de slab pregătit. Cu multe regrete şi salutări distinse, O. Tafrali."

Şi, sfîrşind aici, îmi iau îngăduinţa să întreb cînd vreunul din destoinicii noştri editori, cu dragoste pentru alesele spirite româneşti, se va hotărî să repună în circulaţie pe Orest Tafrali, ca şi pe Ioan Andrieşescu, asigurîndu-l — oricare va fi acela — nu numai că nu va greşi cu nimic, ci, dimpotrivă, că va fi răsplătit cu întreaga recunoştinţă a tuturor lectorilor dornici să ştie mai mult decît ştiu şi să înveţe mai mult decît au învăţat ; şi ar fi, incontestabil, şi un spor de calitate — chiar dacă l-am neglijat pînă acum — ce s-ar aduce ştiinţei şi culturii naţionale.

GÎNDURI VECHI LA O CARTE NOUĂ

Am citit, cum se zice, din scoarţă-n scoarţă, cu interes şi pasiune, somptuosul volum însumînd mai mult de cinci sute de pagini intitulat **Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică** — dispărut vertiginos din librării — care strînge între coperţile lui studiile istorice ale mereu regretatului meu prieten Victor Papacostea (1900—1962), valorosul om de ştiinţă şi excepţionalul dascăl, iubit de elevi cît a predat la licee şi de studenţi cînd devine titular de catedră la Universitate, a cărui amintire o păstrez vie în memorie, înfăşurată în velururi de mîngîieri şi de dragoste.

Ediţiia, alcătuită de fiica lui Victor Papacostea — Cornelia Papacostea-Danielopolu, temeinică şi excelentă comparatistă, — după toate regulile şi exigenţele pe care le implică o asemenea lucrare, se deschide cu o amplă prezentare a omului şi a istoricului, care e un model al genului, datorită lui Nicolae-Şerban Tanaşoca şi a apărut la Editura Eminescu în selecta colecţie „Biblioteca de filozofie a culturii româneşti", inaugurată şi girată personal de Valeriu Râpeanu, unde au mai văzut lumina tiparului Gheorghe I. Brătianu cu *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Tudor Vianu cu *Studii de*

filozofia culturii, Mircea Florian cu *Recesivitatea ca structură a lumii* și unde sînt în curs de apariție în continuare, pentru anul acesta, C. Rădulescu-Motru și Const. Antoniade. Și îi felicit pe toți trei din toată inima și cu tot entuziasmul pentru frumoasa inițiativă și pilduitoarea realizare, dar îndeosebi pe Cornelia Papacostea-Danielopolu, care se vede cîtă filială iubire a pus în sîrguințele și munca ei ca să răsplătească parcă adorația și nădejdile pe care Victor Papacostea le-a avut cît a trăit pentru odrasla lui.

Nu voi face ceea ce se cheamă o recenzie a cărții ; ea trebuie citită și, neîndoios, va rămîne una de referință. Ci vreau să notez cîteva gînduri mai vechi privind omul și stirpea lui. Era aromân de obîrșie și era frate cu ceilalți Papacostea — toți cărturari și toți oameni dintr-o bucată și de inflexibile caractere — Alexandru, Cezar și Petre. Părinții lor au fost institutori. Alături de Victor, care era cel mai mic dintre ei, au mai fost profesori universitari Alexandru și Cezar.

Alexandru Papacostea (1884—1925) — singurul pe care nu l-am cunoscut — după un doctorat strălucit, luat în științele juridice la Paris, va fi titularizat ca profesor de drept constituțional comparat la Universitatea din București. A ocupat în 1917 demnitatea de secretar general la Ministerul de industrie și Comerț, în cabinetul refugiului de la Iași, pe cînd Barbu Delavrancea era șeful departamentului și i-a fost un colaborator prețuit și prețios în vremuri de restriște. A rămas de la el în manuscris un foarte documentat și util studiu *România politică,* tipărit postum în 1932.

Cezar Papacostea (1886—1936), remarcabilul elenist şi latinist, universitarul de specialitate de la Iaşi şi Bucureşti, este desigur mai ştiut prin bogata lui bibliografie de studii şi eseuri rezervată clasicilor şi prin traducerile din Platon şi Homer.

Nu am idee nici de anul naşterii, nici de acela al decesului la Petre Papacostea. Era jurist ca formaţiune, era un spirit organizatoric de elită şi a fost o vreme director general al Poştelor unde, înfăptuind ceea ce a înfăptuit, s-a vorbit mult timp de „perioada Papacostea". A fost deputat, a fost secretarul politic şi particular al mareşalului Alexandru Averescu, căruia i-a rămas fidel după ce **„fripturismul"** — termen plastic şi acid inventat de Iorga — deteriorase moralmente viaţa publică şi partizanii îl părăsiseră. Din personalităţile marcante ale partidului poporului, se mai găseau credincioşi ai gloriosului ostaş, în afară de Petre Papacostea, încă patru şi îi însemn aici spre ştiinţă : junimistul Const. Meissner, filozoful P. P. Negulescu, Constantin Garoflid şi Grigore Trancu-Iaşi. Şi subliniez deocamdată — fiindcă nu am datele trebuincioase pentru Petre Papacostea — că ceilalţi trei fraţi Papacostea şi-au sfîrşit existenţa pămîntească prematur, în plină capacitate de muncă şi putere de creaţie, spre paguba spiritului şi culturii româneşti : Alexandru la 41 de ani, Cezar la 50 şi Victor la 62 de ani. Dar toţi Papacostea au fost nişte minţi deschise, nişte **Oameni** de o incomparabilă omenie, călăuziţi de bine, de frumos şi de dreptate, cărora nimeni nu le-a putut aduce vreo imputare, şi care în viaţa publică s-au comportat ca atare, stigmatizînd pesta fascisto-hitleriană şi sucursalele ei autohtone, — legionarismul şi cuzismul —, constanţi împotriva şovinismului, a rasismului şi a oricărei tendinţe de xeno-

fobii. Şi-mi amintesc — în îmbulzeala atîtor gînduri vechi trezite — cu o tonică plăcere, din timpul ultimului război, cînd aşteptam cu înfrigurare înfrîngerea nazismului — de întîlnirile noastre în garsoniera unui prieten comun, deloc colorat politiceşte ca să nu provoace suspiciuni — pe numele lui Mitică Brătulescu — şi unde ne reuneam săptămînal, totdeauna în altă zi, ca să schimbăm impresii şi să confruntăm informaţii ascultate la posturile de radio şi unde veneau de regulă Victor Papacostea, Petre Pandrea, Eugen Demetrescu — care deţinea funcţia de secretar general la Ministerul de finanţe — colonelul Ilie Dumitrescu şi, uneori, cînd putea înşela vigilenţa agenţilor poliţieneşti urmăritori, Lucreţiu Pătrăşcanu. Credeam încă în albăstrimile şi în solaritatea vieţii, speram cu neclintiri, eram cu patruzeci de ani mai tineri, şi astăzi — vai ! — aproape toţi sînt numai umbre şi amintiri.

Aceştia au fost fraţii Papacostea şi aşa a fost inubliabilul meu prieten Victor Papacostea, al cărui mesaj în spirit — peste timp — vine să-l aducă în actualitate.

ALEXANDRU MARCU

Păstrînd sfera preocupărilor, de-a semnala — ca să fie repuse în circuitul cunoașterii — valori românești pierdute sau uitate, neglijate ori nedreptățite, scriu acum despre Alexandru Marcu (1894—1955), remarcabilul nostru cărturar și excepționalul dascăl care a ilustrat, ani în șir, Catedra de limba și literatura italiană, de la Universitatea din București.

L-am cunoscut bine — îi fusesem prezentat de Gib Mihăescu, care îl avusese coleg în toate clasele la Liceul din Craiova — îl afecționam, pentru toate sensibilitățile lui, pentru armonioasa și pătrunzătoarea sa inteligență, ca și pentru bogata și variata cultură cu care se hrănise și îl frecventam deseori. Mă legasem de Alexandru Marcu și trebuie să mărturisesc, de la început aici, că în răstimpul unor relații întinse pe mai mul de un deceniu — cu toată pasiunea pe care de tînăr o aveam pentru politică și e de reținut faptul pentru destinul lui — discuțiile noastre se purtau cu precădere pe fermecătoarele teme de istorie și de artă, de literatură, cu influențele și curentele ei, pe nașterea, evoluția și decesul ideilor, — și-l ascultam întotdeauna cu un viu interes, fiindcă aveai ce să înveți de la el. Era prin firea lui

docilă și cumpănită și prin toată economia sa mintală și sufletească străin și pot să spun fără să greșesc refractar vălmășagului și actului politic — nu fusese înregimentat în nici un partid — și întreaga-i existență era absorbită de studiu și de cercetări în bibliotecă, la masa de scris și de exemplarele cursuri cu care a înavuțit știința atîtor generații de studenți. O singură dată, în 1931, a cedat insistențelor repetate ale lui Nicolae Iorga și s-a ales deputat în Parlamentul scurtei guvernări de tehnicieni a acestuia, în care nu s-a manifestat sub nici o formă.

Și înainte de a trece mai departe, vreau să-l prezint cu cîteva titluri din ampla lui bibliografie — rod al ostenelilor și al spiritului său — pe care ni le-a lăsat, ca să aibă cititorul neștiutor un crîmpei de imagine despre ce și despre cine este vorba.

Selectez din numeroasele și substanțialele lui eseuri : *Simion Bărnuțiu și Pietro Monti* (cu o scrisoare inedită) ; *Un student român la Pisa și Paris, către 1820 : Simion Marcovici ; Cavur și Unirea Principatelor (1856—1859) ; Mentorul studenților moldoveni de la Torino (1860—1861) ; O legiune italiană în Transilvania (1849) ; Contribuție la soarta romanului picaresc în literatura română ; Un motiv din Tasso în „Țiganiada" lui Ion Budai Deleanu ; Epica Renașterii ; Noi indicații despre Felice Orsini la Sibiu și opinia publică românească (1854—1858) ; Romantismul italian* și, în fine, ca să mă opresc aici, *Romanticii italieni și români.*

Studiile și articolele lui, risipite în periodicele de specialitate ale vremii, ca și comunicările de la Academia Română, toate laolaltă de un interes cu totul aparte, ar alcătui numai ele două masive volume absolut utile, care ar onora orice editură ce ar iniția strîngerea și tipărirea

lor. Şi sînt încă foarte multe de aceeaşi factură. Semnalez mai cu seamă anuarele *Ephemeris Dacoromana* imprimate în limba italiană sub egida Şcoalei române de la Roma, al cărei membru activ şi statornic s-a prenumărat de la înfiinţarea ei şi în al cărui prim anuar din 1923 şi în cel de al doilea din 1924, Alexandru Marcu publică în ordine laborioasele rezultate ale stăruitoarelor investigaţii întreprinse : *Reflexe de istorie română în opere italiene ale secolelor XIV şi XV şi Spania şi Portugalia în operele romanticilor italieni.*

Dintre cărţile ce i-au vehiculat numele de autor, notez impresiile de călătorie : *Itinerar Adriatic* şi *În Dalmaţia. Figuri feminine din Renaştere, Critica italiană de la Vico la Croce, Valoarea artei în Renaştere* şi am lăsat înadins la urmă, după modesta mea opinie, capitala lui lucrare *Conspiratori şi conspiraţii în epoca Renaşterii politice a României* (1848—1877), carte de referinţă şi de excepţie pentru care i s-a decernat în 1931 de către Academia Română premiul „Gheorghe Asachi". Mai menţionez publicaţia *Studii italiene* al cărei director a fost şi din care — cîte un volum în fiecare an — au apărut între 1934 şi 1941 inclusiv — dacă memoria nu-mi joacă feste — opt numere.

Şi nu pot trece cu vederea în această sumară schiţare de muncă intelectuală, vasta operă de traducător, că el a transpus în limba italiană, încă din anul 1922, cel dintîi, o culegere din nuvelistica lui Mihail Sadoveanu, care s-a bucurat acolo de un real succes, că lui îi datorăm tălmăcirea *Decameronului* lui Bocaccio şi aceea a lui Dante, în toate nuanţele lexicului — Infernul, Paradisul şi Purgatoriul — cu splendidele ilustraţii ale lui Mac Constantinescu şi că tot el ne-a dat în graiul nostru pe

Machiavelli şi Goldoni, D'Annunzio, pe Pirandello şi pe Giovanni Papini.

Şi pentru toată această sîrguincioasă activitate, în primăvara lui 1940, Academia Italiană i-a acordat marele premiu de literatură „San-Remo". Au candidat 48 de scriitori, reprezentînd 15 ţări şi Alexandru Marcu a fost declarat laureat cu unanimitatea juriului.

Nicolae Iorga în *Neamul românesc* nr. 59, cu data de miercuri 13 martie 1940, în obişnuitul lui articol zilnic intitulat : *O recunoştinţă* italiană, din care spicuiesc, va scrie între altele : „Nu se poate să nu ne bucurăm din inimă de noua dovadă de frăţească înţelegere şi preţuire pe care ne-o dă Italia, acordînd profesorului Alexandru Marcu de la Facultatea de litere din Bucureşti premiul «San-Remo» pentru merite literare. Aceste merite trebuie să fie, natural, în legătură cu studiile italiene şi acela care se învredniceşte de recunoaştere le merită pe deplin prin lunga şi rodnica sa trudă la catedra de limba italiană...

...Cercetător zelos al istoriei literare, el a urmărit, în genere, tot ce priveşte relaţiile cu Italia, pe care o înţelege şi o iubeşte. În atîtea domenii contribuţiile sale de o răbdătoare inteligenţă şi de un spornic zel au adus precizări importante şi chiar, nu o dată, fapte cu totul noi".

Acesta a fost, într-o fugară înfăţişare condensată la maximum, Alexandru Marcu, italienistul, istoricul şi scriitorul.

Dar el, care prin toată compoziţia sa organică, prin comportament şi gîndire — cum am spus-o — întrupa ireproşabil noţiunea *apoliticului,* a comis o greşeală capitală şi ea — ca orice greşeală — te cheamă la jude-

cată și la sancțiune, ca să-și ia dijma și să-ți servească o lecție. Regula de fier nu putea face, se vede, excepție nici cu Alexandru Marcu.

Era prieten cu Mihai Antonescu și, după sîngeroasa și ratata rebeliune, care voia să aservească total țara hitlerismului și eliminarea legionarilor din alcătuirea inițială a cabinetului, s-a pus, normal, problema înlocuirii lor în demnitățile ce deveneau vacante trebuiau completate.

Mihai Antonescu, care solicitase și pe alții din lumea universitară — el însuși dealtfel universitar — îl solicită stăruitor, în virtutea vechilor legături de amiciție, și pe Alexandru Marcu, pentru postul de subsecretar de stat la Ministerul propagandei. De la început a refuzat ; și a respins în mai multe rînduri demersurile lui Mihai Antonescu, încăpățînat în inițiativa și argumentările lui. N-a avut însă tăria să reziste pînă la urmă și a sfîrșit printr-o capitulare, acceptînd oferta. E păcatul său esențial și e unica imputare ce i s-a adus, pe care le-a plătit cu ce are omul mai scump : viața.

Întemnițat, dimpreună cu ceilalți membri ai guvernării antonesciene, decedează în detențiune la 61 ani, în plenitudinea capacităților sale de studiu și de creație. Un pas eronat al unui om inocent și a fost destul ca să-mi confirme încă o dată credința — dacă mai era nevoie — că de atîtea ori un destin se poate juca, decisiv și ireparabil, între un „da" nefericit sau un „nu" oportun — și viceversa.

Așa s-a mîntuit o valoare reală a spiritului și a sîrguințelor românești intelectuale.

Firește, ne trăim zilele ce ne-au fost hărăzite, fiecare în parte și în universul lui, cu ostenelile noastre, dar

dincolo de orice aritmetică a anilor acumulaţi — tînăr, matur sau bătrîn — şi peste toate împrejurările mai blînde sau mai drastice care opresc ornicul existenţei continuăm să vieţuim prin fapta noastră, prin ceea ce am dat şi am lăsat.

Şi din acest punct de vedere, Alexandru Marcu şi-a făcut cu prisosinţă datoria. Ne-a dat şi ne-a lăsat o operă care îi va dăinui numele.

În ultimul deceniu am parcurs mai multe lucrări de interes istoric şi documentar scoase din editurile noastre. Nu le voi înşirui, dar cîteva din ele am să le nominalizez, fiindcă toate îl menţionează pe Alexandru Marcu.

La Editura Academiei R.S.R. iese în 1972 *Istoria şi teoria comparatismului în România,* un volum amplu, a cărui îngrijire ştiinţifică a fost asigurată de profesorii şi cărturarii Al. Dima şi Ovidiu Papadima ; în aceeaşi editură, în 1979 se tipăreşte *Diplomaţia Unirii* a lui Dumitru Vitcu în care e de nenumărate ori pomenit întinsul şi excelentul studiu rămas de la Alexandru Marcu, *Conspiratori şi conspiraţii în epoca Renaşterii politice a României (1848—1877);* tot în 1979 Editura Politică sub girul „Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R." dă la iveală cartea *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor Române (1859),* meticuloasă evocare, care cuprinde mai bine de cinci sute de pagini, în care acelaşi studiu al lui Alexandru Marcu, arătat mai înainte, e citat de şapte ori ; în fine, la Editura Albatros în 1982, substanţialul şi exemplarul eseu *Torquato Tasso,* datorat lui Alexandru Balaci, care în bogata bibliografie consultată, notează pe Alexandru Marcu şi contribuţiile lui : *Torquato Tasso în romantica românească şi De la Torquato Tasso la Eminescu (coincidenţe*

tematice). Şi mai ştiu detaliul că în 1980 o prietenă a familiei lui Alexandru Marcu, licenţiată în litere şi pensionară actualmente, pe numele ei Maria Grosu, a donat Muzeului Literaturii Române, în original, diploma care atestă acordarea Premiului literar „San Remo" în 1940 şi un ultim manuscris despre Lucrezia Borgia, însoţite de o amănunţită relatare bio-bibliografică, extrem de necesară cercetătorilor, care a fost elaborată cu rîvnă şi rigoare de Constantin Dinu Mazilu — să nu vă surprindă faptul — care e de profesie muncitor-trasator la Uzinele „23 August", pasionat de actul de cultură şi de cercetarea istorică şi literară şi pe care l-am întîlnit semnalat, cu nobilele lui preocupări, în publicaţia *Comentar* — „Foaie volantă editată de Consiliul Educaţiei Politice şi al Culturii Socialiste" a sectorului III Bucureşti, din mai 1981.

Şi întreb, cu toată cuviinţa, ca să-mi alung nedumeririle : ce ne dă dreptul să ţinem sub obroc roadele de spirit ale lui Alexandru Marcu ? Şi cînd una din edituriile noastre — din merituoasele noastre edituri — se va apleca peste opera lui, ca să-i repună numele în circulaţie ?

Fiindcă nu-mi imaginez o îndărătnicie atît de aprigă şi atît de neagră, ce ar năzui cu orice preţ să-i încenuşeze şi cărţile, care nu-i mai aparţin de mult şi care sînt un bun de minte şi de suflet al întregului neam.

IOAN SLAVICI ŞI ÎNCHISORILE LUI

Am asistat în două zile aurite, dintr-un sfîrşit de septembrie, cu galbenul frunzişului împrumutat parcă din paleta lui Luchian, la **Muzeul satului şi de artă populară,** la deschiderea expoziţiei „Vrancea — vatră de civilizaţie şi de cultură" şi la spectacolul pe care ni l-a dăruit ansamblul „Mioriţa" de la Năruja. Şi gîndurile — care nu vom şti niciodată, în dansul lor vertiginos, cum vin şi se duc — mi-au dat nostalgia podgoriilor din Panciu, pe care nu le-am mai călcat din 1929 şi dorul de a revedea locul de veci, cu înalta cruce de marmură neagră unde hodineşte chinuitul în viaţă, Ioan Slavici.

M-am întors acasă şi am luat în cercetare dosarul cu cîteva piese legate de existenţa lui, în care, între altele, am găsit o epistolă şi o carte poştală, ambele olografe şi un document din perioada în care ispăşea, în temniţa de la Vaţ, condamnarea de un an închisoare, pentru articolul din *Tribuna,* în care îşi afirma solidaritatea cu Traian Doda (1822—1895), intransigentul patriot de obîrşie română, ajuns general în armata austro-ungară, scos din cadrele oştirii şi devenind deputat al cercului electoral al Severinului, care adresase o scrisoare preşedintelui parlamentului maghiar, în care declara că nu e loc în

viața constituțională a Ungariei și pentru români. Așa am ajuns să scriu despre Ioan Slavici și am socotit că e bine să fac piesele cunoscute, avînd în vedere inedițul lor.

Scrisoarea, cu antetul **„Academia Română — Institutul Oteteleșeanu"** — pe care l-a condus și despre care în 1906 a tipărit o monografie — e expediată lui Ion Simionescu, din Măgurele, la 12 decembrie 1905 și o reproduc întocmai : „Stimate Domnule, am onoarea a vă înapoia aici alăturat, lista ce ați binevoit a-mi trimite și tot azi am trimis prin mandat poștal și suma de 39 lei. Îmi iau voia de a vă pune la dispozițiune și alăturatele patru pagini de manuscris de care rămîne să vă folosiți dacă vreți crede de cuviință. Primiți expresiunea deosebitei mele considerațiuni. Al dumneavoastră devotat servitor, Ioan Slavici".

Cartea poștală nu are decît trei rînduri, e confirmarea unei acceptări pe care i-o solicitase în legătură cu utilizarea „manuscriptului", este trimisă la Iași în strada Română nr. 18, unde domicilia atunci Ion Simionescu și după ștampilele poștei — foarte clar păstrate — e plecată din București la 3 ianuarie 1906 și ajunsă în capitala Moldovei a doua zi, adică la 4 ianuarie, ceea ce mă face să constat, încă o dată, cît de expeditivă era poșta noastră de odinioară.

Redau scurtul cuprins : „N-am cuvinte de a zice «ba» dacă direcțiunea revistei crede că se potrivește în cadrul revistei. Slavici".

Nu sînt în măsură să aduc precizările de informație, nici într-un caz nici în celălalt, pentru că ele ar implica un timp mai îndelungat de investigație. Poate s-o fac altă dată. Sau poate s-o facă un cercetător tînăr, căruia

i-aş rămîne îndatorat. Are, oricum, premise să-l ispitească arhivistica şi să foileteze periodicele din epocă de la Iaşi.

Cît despre documentul ce l-am menţionat, el dă în traducere regulamentul penitenciar emis la Budapesta în 9 august 1880 de către ministrul de justiţie, dr. Tivadar Pauler, de a cărui exactitate semnează Szántó Gheorghe, certificat de traducător nr. 1115 şi adus la cunoştinţa „Onor, domn Ioan Slavici, pe cheltuieli proprii la un an închisoare, Vaţ 1888 la 26 iunie, Ernö Kovách, director".

Textul suna aşa :

„Reguli privind deţinuţii din închisoarea regală de stat din Vaţ :

1. Deţinutul care se prezintă sau cel predat, este primit de directorul închisorii sau de locţiitorul acestuia, care după ce stabileşte identitatea persoanei, îi atrage atenţia la respectarea exactă a regulamentului din închisoare şi hotărăşte locul care i s-a desemnat. 2. Orice deţinut, la începerea detenţiei, este pus de către direcţie să dea o declaraţie în sensul dacă doreşte a suporta cheltuielile de alimentare, căci de nu doreşte, cu îngrijirea prevăzută în regulament, se va ocupa direcţia. 3. Deţinuţii statului îşi poartă propria lor îmbrăcăminte, fiind păziţi noaptea separat, iar ziua mai mulţi la un loc. Nu pot fi puşi la munci, însă sînt liberi a se ocupa de un lucru ales de ei, care să se încadreze în condiţiile din închisoare. Scrisorile personale se predau nedeschise, iar cele scrise în închisoare, vor fi transmise numai după ce au primit viza direcţiei şi în cazul în care conţinutul acestora nu are nimic alarmant. Zilnic se pot plimba timp de două ore în curte sau grădina închisorii. 4. În caz de

boală, deținutul este tratat de medicul închisorii, dar i se permite să apeleze și la serviciile altui medic, suportînd cheltuielile. Dacă se prescriu băi curative sau orice alt mod de tratament care ar întrerupe detenția, direcția va cere permisiunea ministrului justiției. 5. Ca deținuților, în caz de pericol sau îmbolnăvire bruscă, să se poată da prompt ajutorul necesar, aceștia pot semnala cu ajutorul clopoțelului din cameră, la care gardianul este obligat să apară imediat la cel în cauză și să facă cele necesare. Clopoțelul poate fi folosit numai în caz de pericol sau îmbolnăvire bruscă. Cei ce abuzează de această favoare, direcția poate s-o retragă. 6. Fiecare deținut poate primi vizite dimineața de la orele 8 pînă la orele 12 și după amiază de la orele 2 pînă la orele 5. Vizitatorul însă este dator a obține permisia directorului și biletul de vizită semnat de director, fără de care nu i se va permite intrarea în închisoare. 7. Deținuții își pot alege liber lectura, pot comanda pe cont propriu cărți, reviste, cotidiane. 8. Cei sănătoși pot folosi baia în ordinea și în timpul stabilit de director. 9. Deținuții sînt datori a se purta respectuos față de director și locțiitorul lui, a primi cu supunere dispozițiile personalului de pază și a se abține de la tulburarea ordinei și liniștei în închisoare, a despăgubi orice stricăciune pricinuită în bunurile închisorii. 10. Directorul este obligat să raporteze la ministrul justiției cazurile acelora care se fac vinovați de încălcarea regulilor de mai sus și care deși au fost mustrați, își continuă abaterile, spre a se hotărî sancțiunile disciplinare corespunzătoare. 11. Supraveghetorii puși la paza închisorii sînt obligați să împiedice orice tentativă de evadare, folosind toate mijloacele necesare."

Şi reacţie firească, am fost îmboldit, după mai mult de cinci decenii, să recitesc cartea lui Ioan Slavici, **Închisorile mele**, scoasă în 1921 la Editura „Viaţa românească" (pe o hîrtie rudimentară, frecventă după primul război mondial, dar cu o frumoasă copertă în culori datorată lui Marin H. Georgescu, foarte dotatul pictor şi sculptor, de care se legau atîtea îndreptăţite nădejdi, cu strălucite studii făcute în Franţa, răpit vieţii şi artei în 1932, la 40 de ani, şi pe care nimeni nu-l mai ştie fiindcă nu l-a mai pomenit), ca să-mi reîmprospătez ce reminiscenţe a păstrat marele nostru prozator din vremea cînd îşi ispăşea la Vaţ sentinţa de privaţiune de libertate.

Citez : „Făcînd recurs în casaţiune nu numai că m-am întors nesupărat de nimeni acasă, ci mi s-a dat voie să plec la Bucureşti cu soţia mea, care ţinea să-şi vadă familia mai înainte de a mă fi însoţit la Vaţ, unde avea să stea timp de un an în mijlocul unei lumi pentru ea străină.

După ce recursul mi-a fost respins, mi s-a cerut să spun cînd anume voiesc să mă prezint la direcţiunea temniţei de la Vaţ, ca să-mi încep anul la care eram — acum definitiv — osîndit. În ziua de mine însumi hotărîtă, m-am prezentat apoi la penitenciarul din Vaţ, unde eram aşteptat".

Repet, pentru cei ce n-au reţinut data întemniţării lui, că ea începe să curgă la 26 iunie 1888 ; şi după ce arată mai departe că peste drum de marea zidire a penitenciarului se afla o casă mai mică, luată cu chirie de stat, unde erau repartizaţi condamnaţii pentru duel sau pentru delicte politice şi unde într-un iatac avea un pat cu saltea de păr de cal, cu pernă de puf şi plapumă, o masă, două scaune şi un garderob pentru haine

şi albituri, iar serviciul îl făcea un deţinut de drept comun, plătit cu luna după taxa stabilită prin regulament, care aducea şi mîncarea de la restaurantele învecinate. Slavici scrie : „Mie, îndeosebi, îmi trimitea mîncarea soţia mea care închiriase în apropiere o odaie mobilată. Seara eram închişi fiecare în iatacul său, iar dimineaţa la şase ni se dădea drumul şi puteam să ne petrecem toată ziua împreună. Soţia mea avea voie să stea cu mine tot timpul cît nu eram închis în iatac. Copilul, un băieţel de vreo doi ani, stătea de obicei toată ziua la mine, iar servitoarea noastră putea oricînd să intre ori să iasă. Cei ce voiau să ne viziteze aveau să ceară voie de la direcţiunea penitenciarului şi puteau să stea cu noi în tot timpul cît nu eram închişi — nu însă şi în timpul mesei. Puteam să primim ziare şi reviste, să citim şi să scriem orice şi îndeosebi eu, în timpul petrecut la Vaţ am colaborat la *Tribuna* şi mi-am urmat lucrarea, ca secretar al comisiunii însărcinate cu publicarea documentelor istorice rămase de la Baronul Eudoxie Hurmuzachi“ — cu adevărat un monumental **corpus** grafic, imprimat, cum se ştie, la tipografia „Socec“ din Bucureşti — şi adaugă ceva mai încolo, „care îmi trimitea apoi corecturile la Sibiu. Acuma mi le trimitea la Vaţ, unde puteam, slavă Domnului, să lucrez în toată liniştea“.

E locul să notez, apropo de dreptul la corespondenţă, că în răstimpul acesta, Septimiu Albini, care rămăsese să conducă *Albina,* fusese şi el condamnat la o lună închisoare, pe care o executa la Cluj, de unde îi scrie lui Slavici la Vaţ şi acesta îi răspunde între altele : „Mai rar se întîmplă ca doi oameni care au lucrat împreună să-şi trimită scrisori din două temniţe deosebite“.

Şi din aceleaşi amintiri de puşcărie mai aflu că Ernö Kovách, directorul închisorii de la Vaţ, care i-a adus la cunoştinţă **Regulile** cărora ca deţinut trebuia să te supui la protocol gentil pentru noua existenţă — era un intelectual, om de omenie, bătrîn şi înţelegător, care, ca participant activ la Revoluţia de la 1848, făcuse şi el vreo opt ani de temniţă.

„Ne-am făcut — înseamnă negru pe alb Ioan Slavici — dintr-un început, prieteni buni şi am petrecut, pe cît ne iertau împrejurările, ore plăcute împreună. Îl interesau între altele şi documentele istorice care se publicau sub îngrijirea mea şi, nu-mi aduc aminte să fi primit vreodată de la tipografia «Socec» corecturi în care documentele scrise în limba maghiară, în cea germană ori în cea latinească, să nu fi fost corectate în trecerea lor prin cancelaria direcţiunii, încît eu aveam să le fac numai revizuirea. Se mai interesa şi de viaţa mea sufletească, ţinea mereu să ştie cum îmi petrec timpul, ce lucrez şi, nu era carte, fie maghiară, fie nemţească, pe care să nu mi-o trimită, dacă-i plăcuse lui. Avea slăbiciune pentru ştiinţele naturale, botanică, zoologie, în genere fiziologie şi fizică, ramuri de ştiinţă asupra cărora m-am dumirit şi eu în timpul petrecut la Vaţ, cînd am scris puţin, dar am învăţat multe citind.

Penitenciarul se afla pe ţărmul Dunării, în mijlocul căreia se întinde o insulă acoperită cu zăvoaie de luminişuri. Cîteodată, fiind ziua frumoasă, treceam însoţit de gardian în penitenciar şi prin penitenciar la marginea Dunării unde mă aştepta soţia mea cu copilul şi cu servitoarea. Mă urcam apoi într-o luntriţă şi doi vîslaşi ne treceau pe insulă, unde petreceam pînă pe-nsărate în toată libertatea. Nu era aceasta nici un fel de «favor» de

care mi se făcea numai mie parte, ci o uşurare de care se bucurau şi alţii, dintre cei osîndiţi a sta timp mai îndelungat în temniţă, căci pedeapsa nu era croită în vederea ruinii trupeşti şi sufleteşti — nu, mai ales, spre a-l demoraliza pe cel osîndit, făcîndu-l mai vîrtos duşman al societăţii".

Aşa grăieşte Slavici în **Închisorile mele.**

La Vaţ, unde îşi urmase tovarăşul de viaţă, ca să fie lîngă el şi să-i îndulcească zilele, soţia lui, care era însărcinată — sau cum spune însuşi scriitorul, „în stare binecuvîntată" — i-a născut cel de-al doilea copil, fiica sa Lavinia. Şi cu cît se apropia scadenţa sorocită, sporeau, explicabil, neliniştile lui Slavici ; pe care le-a împărtăşit directorului puşcăriei. Dar acesta, după lege, n-avea calitatea să hotărască acordarea unui „concediu", ca să zic aşa, în vederea evenimentului. Trebuia negreşit aprobarea ministrului de resort. L-a sfătuit, deci, să întocmească o cerere în acest sens, ca s-o expedieze la Budapesta.

Slavici notează : „Drept răspuns, direcţiunea a primit ordin telegrafic, ca medicul penitenciarului să viziteze fără de întîrziere pe soţia mea şi să o aibă sub îngrijirea sa tot timpul cît va fi nevoie, iar cînd el va crede de cuviinţă, fie ziua, fie noaptea, eu să fiu pus în libertate şi liber să rămîn în tot timpul lehuziei. Două săptămîni m-am bucurat de libertate deplină, am stat în familia mea şi am umblat în treburile casei, fără să fiu însoţit de vreun agent sau să fiu pus, în orişice fel, sub pază poliţială".

Apoi, ceva mai departe,adaugă : „La sfîrşitul anului, cînd mă pregăteam să ies din temniţă, am primit din

partea direcţiunii înştiinţarea că, după dispoziţiunile luate de minister, mai am să stau închis două săptămîni, pe care — cînd cu norocul din familia mea — le-am petrecut în libertate. Aşa s-a întîmplat, că eu am plătit în închisoarea de la Vaţ chiria pentru un an şi două săptămîni, ca nu cumva statul ungar să rămînă în pagubă" şi conchide afirmînd că „aceste două săptămîni au fost pentru mine cea mai nesuferită parte a pedepsei, prin care am avut să-mi ispăşesc păcatul gazetăresc".

Recitesc paginile lui Slavici şi mi se par rodul unei suave fantezii. Cunosc bine tema şi, trăind atît de îndelung, am înregistrat atent — ca fiecare din leatul meu, ori mai vîrstnici decît mine — deteriorările morale ale lumii, ca să nu întreb, invadat de toate melancoliile: care este omul, din planeta şi din vremea noastră, condamnat definitiv pentru o vină dreaptă sau nedreaptă, putînd s-o eludeze şi să se pună la adăpost de ea, să se înfăţişeze resemnat şi de bunăvoie — ca Ioan Slavici — la data de el singur stabilită, ca să-şi execute sancţiune ce i s-a administrat de un for judecătoresc?

Alţi oameni, cu alte reacţii şi alte moravuri, cîrmuiţi de altă substanţă etică.

Peste şase ani, adică în 1938, se va împlini un secol de la întemniţarea lui Slavici la Vaţ. Şi cît de repede am „progresat", în fond, cît de vizibil ne-am „civilizat" şi cît de „perfecţionaţi" am ajuns, dacă mă gîndesc la cîmpurile de concentrare şi la camerele de gazare ale demenţei hitleriste, sau la victimele obedientei sucursale din România — ciuma verde — măcelărind prizonierii politici de la Jilava, fără nici o instrucţie şi fără nici o judecată.

Dar sînt încă destule de spus, pe care nu le mai spun, al căror martor am fost şi pe care memoria le-a conservat cu fidelitate.

Nu mai insist. Şi mă întorc, ca să sfîrşesc aici, la „cazul" Slavici, care-mi sugerează o frapantă similitudine de destin cu celălalt „caz", Stere : amîndoi luptători ai neamului acestuia pentru drepturile, năzuinţele şi cultura lui ; amîndoi osîndiţi, aproximativ în aceeaşi perioadă, de două puteri la fel structurate, care au inventat delictul de opinie şi exploatarea nemiloasă a naţionalităţilor conlocuitoare — gîtuitorul imperiu habsburgic şi despotismul aceluia ţarist ; unul în închisoarea de la Vaţ, cînd soaţa care-l urmase îi va naşte fiica, altul deportat în Siberia, unde venind să-l vadă nevasta dintîi, va rămîne acolo ca să-i aducă pe lume fiul care va purta numele roman C. Stere ; ambii — unul mai devreme, altul mai tîrziu — stabilindu-se în ţara veche — unde pătimaşa junglă politică avea să-i considere „trădători" şi unde li se va hărăzi satisfacţia, comună amîndurora, de a trăi prăbuşirea atotputerniciei ţariste şi pulverizarea eteroclitului imperiu habsburgic ; în fine, împlinirea milenarelor visuri şi doruri ale tuturor românilor, din vechimi şi străvechimi, ca să vieţuiască strînşi în dreptele lor fruntarii. Cu ce plată, însă, de către fiecare în parte şi — mai ales — cu ce nevrednică şi ingrată răsplată a contemporanilor, care i-au urmărit cu ura, invidia şi calomnia lor.

CANDORILE LUI SLAVICI

Cercetînd recent materialele pe care le am, legate de existența și activitatea clasicului nostru prozator transilvănean, am dat peste două volumașe, cu aceeași temă ilustrînd moravuri și năravuri din alte vremi, realizate de șoltica fantezie a unui reporter — pe care nu l-am cunoscut și nu l-am mai apucat în presă — amîndouă prefațate de Ioan Slavici. Ele au apărut, primul în 1909, cu titlul : *Peștii capitalei* și *peștii din provincie,* iar următorul, în 1911, care se cheamă în continuare : *Altă serie din „Peștii capitalei și peștii din provincie"*.

Autorul lor : **Mitu Andreescu ;** și aș fi voit să știu, cît de cît, despre cine e vorba, ca să-l prezint cititorilor mei cu datele biobibliografice necesare și să mă edific și eu, fiindcă răsfoind atîtea colecții de ziare și de periodice de altădată, nu-i întîlnisem numele niciodată. L-am găsit menționat expeditiv, într-o veche enciclopedie care dă informația că se născuse în 1877, că a colaborat la *Voința poporului, Tribuna, Ecoul Craiovei, Țara* și *Acțiunea,* că a fondat el însuși un ziar *Monitorul* și că în afara celor două cărți pe care le-am indicat, a mai tipărit în 1902 o broșură *Asupra alimentării cu apă a orașului Craiova,* de unde, am temeiuri să cred, că se obîrșea. Atît.

Oricum, era ziarist şi a urmărit să facă un test — cum se spune astăzi şi cum nu se spunea nici în 1909 nici în 1911 şi nici mai tîrziu — al deteriorărilor morale din epocă, avînd ghiduşa idee să dea la „Mica publicitate" a ziarului *Ţara* un anunţ fictiv care suna aşa : „Doamnă bine situată, foarte bine conservată, doreşte cunoştinţa unui tînăr simpatic, sănătos, distins şi mai ales discret, căruia îi acordă puternic sprijin şi protecţiune".

Ofertele au început să vină din ţară, dar mai ales din Bucureşti, pe adresa imaginară : „Doamna M. Ionescu post-restant". Şi încurajat de succesul înregistrat, inserează de două ori un alt anunţ, de data aceasta la ziarul de mare tiraj *Minerva,* cu acest conţinut : „Văduvă 56 ani, 8 000 lei venit anual (opt mii lei aur la timpul acela *n.n.*), doreşte căsătorie tînăr chiar sărac, sănătos, simpatic, educaţie distinsă. Adresaţi : Doamna Ana N. M. Craiova, post-restant".

Cu această momeală, isteţul reporter a prins în năvodul lui 68 de peşti prin *Ţara* şi 328 prin *Minerva* — o recoltă pentru lumea şi mentalitatea de atunci destul de bogată — şi procedînd la selectarea răspunsurilor primite, care alcătuiesc în fond cele două volumaşe, autorul lor, după ce ne asigură că n-a reţinut pentru tipar decît pe acelea care vor stîrni zîmbetul sau cu o vădit dereglată concepţie etică, scrie : „Scrisorile redate aici sînt aşa de nostime, că, de bună seamă, cititorul se va amuza mult urmărindu-le, dar în afară de partea lor glumeaţă cineva ar putea face, cu ajutorul lor, foarte interesante studii de psihologie socială modernă, fiindcă, o repet : toate, dar absolut toate scrisorile sînt redate în mod riguros exact, fără nici o schimbare sau adăugire".

Voi recunoaşte că parcurgîndu-le, nu şi-au pierdut nici comicul, nici savurosul ridicol. Şi cu aceste lămuriri, trec la prefeţele lui Ioan Slavici, mărturisind de la început că nu cunosc decît patru ori cinci cărţi de-ale altora, care se deschid cu un cuvînt înainte al lui Slavici şi regret că nu dispun de spaţiul trebuincios ca să le reproduc integral şi să le scot din uitarea care le acoperă de peste şapte decenii. E adevărat că bibliografic ele apar uneori semnalate — şi numai în bibliografiile serioase şi muncite — dar cuprinsul lor, după ştiinţa mea, n-a mai fost pus să circule şi doarme îngheţat în firida cărţuliilor lui Mitu Andreescu, breslaş obscur al condeiului. Şi s-ar cuveni, cu necesitate, ca un editor sîrguincios să le includă într-un eventual volum de publicistică, fiindcă ele, dincolo de culoarea timpului, ne vor arăta cu elocvenţă compoziţia sufletească şi articulaţiile de gîndire ale lui Slavici, candoarea lui organică, împrumutată atîtor pagini din opera lăsată şi va explica, poate, mai bine şi omeneştile sale greşeli ce i s-au imputat.

În ce mă priveşte, dacă-mi este îngăduit s-o spun, am iubit amintirea lui Slavici — cu toate că literatura lui n-a mai fost pe gustul generaţiei mele — pentru un întreit motiv : că a fost prietenul statornic şi devotat al lui Eminescu ; că a pătimit vieţuind de la contemporanii lui atîtea nedrepte injurii şi calomnii şi fiindcă lui îi datorăm, cel dintîi, intrarea ţăranului român în catedrala literaturii naţionale, un alt fel de ţăran, unul vînjos şi omenos, dîrz şi hotărît în fapta lui, peste cel dulceag şi idilic, artificial şi festiv, cu care eram familiarizaţi pînă la el.

Şi citez din prefaţa datată 1 iulie 1909,ca să-mi justific afirmaţia cu privire la candorile lui Slavici : „Sînt părinte şi mă cuprinde înfiorarea cînd îmi dau seama

că astfel, cum o dezvălesc scrisorile adunate de dumneata, e lumea în care vor avea să-şi petreacă viaţa copiii mei şi inima mi se încleştează cînd îi văd ieşind din casa mea săracă. Şi sînt mii şi mii de părinţi cuprinşi de aceiaşi înfiorare. Multe mii de inimi se cutremură în faţa întrebării : copilul pe care-l oresc cu atîta jertfă, cu cine se va însoţi, cu cine va avea să lucreze împreună ? Fata mea cea curată, ca picătura de rouă, cui am să i-o dau jertfă ?"

Ceva mai încolo notează : „Am avut totdeauna slăbiciunea de a căuta în toate, partea cea mai bună şi frumoasă şi e împotriva firii mele să pun în rînd cu răii şi pe cei ce suferă mişelia şi o încurajează, pentru că sînt fie slabi, fie proşti".

Redau şi din cea de a doua prefaţă, din ianuarie 1911 : „Au fost în curgerea veacurilor, nu o dată, ci de nenumărate ori, împrejurări grele, în care neamul românesc ar fi putut să fie stîrpit, să se risipească şi să piară, cum atîtea neamuri mai mari şi mai puternice au pierit. Noi românii am stăruit cu toate acestea, am crescut şi ne-am întărit pe pămîntul acesta, pentru că am fost mai trainici decît alţii. Trăinicia aceasta nu e fizică, ci morală ; ea consistă în pietatea către părinţii noştri, în particularea iubire pe care o avem între noi, în îndărătnicia cu care ţinem la limbă, la obiceiurile, la credinţele, la întregul fel de a gîndi şi la rînduiala morală ce ne-a rămas moştenire de la buni şi străbuni".

În fine, transcriu un crîmpei din încheiere : „La noi, ca pretutindeni, oamenii sînt de două feluri . unii avînd privirea îndreptată spre viitor, lucrează în vederea unor succese depărtate, iar alţii trăind pentru ziua de azi, caută succese imediate şi aceştia sînt cei mai numeroşi. Dacă te ridici împotriva corupţiunii, te expui să fii pri-

gonit cu toată străşnicia, iar dacă te faci că nu vezi, n-auzi şi nu ştii nimic, ţi se iartă să trăieşti şi tu alături cu stăpînitorii zilei de azi. Are să vie şi ziua cînd va fi altfel..."

Sărmanul Slavici, cu inocenţa şi candorile lui ! Şi am înţeles mai bine erorile pe care le-a putut săvîrşi şi pe care atît de potrivit le-a relevat Mihail Sadoveanu, ca să definească omul şi destinul lui, scriind în închinarea *Ultimul din generaţia jertfei,* în 1925 cînd Ioan Slavici pornise pe drumul din urmă : „Am zăcut în temniţe ungureşti, pentru c-a fost prea îndrăzneţ român, iar în anii de după război a fost osîndit, pentru că n-ar fi fost bun român".

PUBLICISTICA LUI DUILIU ZAMFIRESCU

De curînd a apărut la Editura **Minerva** în seria „Opere", volumul al cincilea care include în el publicistica lui Duiliu Zamfirescu, risipită mai bine de un pătrar de veac în ziare şi reviste ale epocii, adică între 1881 şi 1908 şi care se scoate la lumină pentru întîia dată, ca să rotunjească portretul psihic şi mintal, ca şi acela temperamental, al clasicului nostru scriitor.

Ediţia — exemplară din orice punct de vedere ar fi judecată — e alcătuită de Ioan Adam, tînărul şi talentatul, sobrul şi conştiinciosul critic şi istoriograf literar, care, dealtfel, ne-a dat tot la **Minerva** în 1979, suculentul şi avizatul său eseu *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu*. Ea este, aşadar, rezultatul osîrdiilor unui om care cunoştea în profunzimi tema, care s-a aplecat asupra ei cu rectitudine şi cu pasiune, dar mai presus de orice, cu o admirabilă şi riguroasă conştiinţă profesională, fără de care o asemenea îndeletnicire te refuză şi te califică. Nu e nimic improvizat în această ediţie, nimic la voia întîmplării, nimic care să fie cîrmuit de nevolnicul şi detestabilul precept „e bine şi aşa".

Masivul volum însumînd peste şapte sute de pagini, din care numai patru sute optzeci reprezintă propriu-zis

publicistica lui Duiliu Zamfirescu din perioada menționată (cronici literare și muzicale, portretizări de tipologie omenească, pamflete, schițe de moravuri și de năravuri și în genere ziaristică de idei și de probleme ale timpului), în afara prefeței — care nu intră în socoteală — e ocupat de cuvîntul liminar al lucrării, de o lungă listă a indicelor de nume și mai cu seamă de notele lămuritoare, care singure ar putea alcătui un volum depășind două sute de pagini, foarte meticulos făcute și absolut indispensabile lectorilor de astăzi, ca să le înlesnească pe de o parte înțelegerea și să-i familiarizeze cu atmosfera și confruntările, iar pe de altă parte să le adauge un prețios spor de informare și de cunoaștere, în genere rîvnit. Notele acestea definesc, expresiv și strălucit, laboriosul travaliu depus de Ioan Adam.

Articolele, în marea lor majoritate, sînt recoltate din ziarul *România Liberă* dintre anii 1881—1884, cînd se vede, Duiliu Zamfirescu e atras și posedat de fascinația ziaristicii. Mai sînt și unele din cotidianele de limbă franceză *L'Indépendance roumaine* și *L'Etoile roumaine*, ca și — foarte puține — din periodicele *Convorbiri literare*, *Noua Revistă Română*, *Revista Idealistă* și *Luceafărul*. Dar în principal cartea este închegată pe activitatea de jurnalist de la *România Liberă*. Și dacă am priceput bine tabelul cu indicele textelor neincluse în volumul prezent, cu nominalizarea titlurilor, data și numărul de apariție — 21 de articole în total și toate din *România Liberă* — pe care alcătuitorul ediției „le-a considerat de interes minor și nerelevante pentru posibilitățile scriitorului", înseamnă implicit că se reproduce întreaga publicistică de la *România Liberă* și totodată că orice cititor avînd putința unor mai lesnicioase verificări, prin indicațiile date, va

aprecia așa cum se cuvine dincolo de deliciile criteriilor estetice, care pot varia de la om la om, onestitatea de spirit care l-a călăuzit pe Ioan Adam în munca sa și care — vom fi cu toții de acord — îl onorează.

În ce mă privește, reamintesc, că acum doi ani, cînd descoperindu-l în *Îndreptarea,* de după primul război mondial, am scris în *Flacăra* entuziasmat de gazetarul Duiliu Zamfirescu, cu verva, culoarea și acidulările lui sugerîndu-l unei culegeri și retipăriri, nu știam că Ioan Adam trudea cu doi ani mai înainte la volumul pe care-l am în față. Și aflu din mărturia lui Ioan Adam subscrisă că și al șaselea op din „Opere" la care lucrează și care va urma este și el consacrat în continuare publicistului și ziaristului Duiliu Zamfirescu.

Mă bucur și-l felicit călduros. Ioan Adam, luminînd un aspect necunoscut al unui clasic al istoriei literare românești, a săvîrșit un important act de cultură, pentru care va avea întotdeauna dreptul la recunoștința și mulțumirile noastre de inimă și de intelect.

O POLEMICĂ DIN ALTE VREMI...

...sau bucuriile şi dezamăgirile cercetătorului, reprezenta mai fidel titlul întreg şi cuprinzător al celor ce vor urma.

Parcurgeam cu interes şi curiozitate documente şi scrisori rămase de la Mihail Antoniade, asupra cărui subiect mă aplecasem ca să-i scot la lumină aducerea aminte şi meritele, năpădite de bălăriile uitării. Şi dau peste acest text dactilografiat, iscălit cu cerneală, de mîna profesorului C. Rădulescu-Motru şi îl redau integral, respectîndu-i sublinierile :

„Noua Revistă Română
Bucureşti
Bulevardul Ferdinand 55

25 ianuarie 1910

Stimate Domn,

În nr. 12 din *Noua Revistă Română,* colaboratorul nostru, domnul Eugen Porn, a scris un articol de critică literară intitulat *Un Poet : P. Cerna.* Mai mulţi tineri literaţi, membri ai de curînd întemeiatei Societăţi a Scrii-

torilor Români, au găsit că acest articol este «antiromânesc» că prin el se «insultă toată mişcarea literaturii naţionale de astăzi» şi au înaintat o petiţie Corpurilor Legiuitoare, în care cer Domnilor membri ai Parlamentului să respingă pentru aceste motive cererea de împământenire a d-lui Porn, care trebuie să vină zilele acestea la ordinea zilei.

Dorind să cunosc părerea Dv. asupra acestui caz, am onoarea a vă ruga să binevoiţi a-mi răspunde la următoarele întrebări :

1. Merită articolul colaboratorului nostru calificativele date de acei domni membri ai Societăţii Scriitorilor Români ?

2. Ce credeţi despre mijlocul la care au recurs aceiaşi domni literaţi, cerînd sancţionarea Parlamentului într-o chestiune de critică literară ?

Primiţi vă rog, Stimate Domn, asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.

Director, C. Rădulescu-Motru."

Declar, de la început, că nu cunoşteam episodul acesta şi nici polemica stîrnită, cu toate că alteori şi pentru alte trebuinţi, am cercetat colecţia diverşilor ani din *Noua Revistă Română,* fondată şi condusă de C. Rădulescu-Motru, care avusese două perioade de apariţie, cea iniţială, bilunară, de la 1 ianuarie 1900 pînă la 15 ianuarie 1902, cînd îşi încetează existenţa şi care va fi reluată la 12 octombrie 1908, ca săptămînal, şi va continua pînă la 24 iulie 1916. În locul ei, după primul război mondial, mai exact de la 22 iunie 1919 la 1 iulie 1928, Rădulescu-Motru va scoate *Ideia Europeană.*

Se vede, însă, că nici un interes şi nici o verificare nu-mi erau legate pînă acum, în mod expres, de anul 1910 al Revistei şi am luat drumul Academiei să văd dacă Mihail Antoniade dă un răspuns şi ce răspuns anume, chestionarului şi solicitării fostului său profesor, căruia îi fusese şi asistent.

Nu l-am găsit consemnat în *Noua Revistă Română* — şi faptul pare plauzibil şi normal, fiindcă Panait Cerna, Eugen Porn şi fraţii Const. şi Mihail Antoniade erau foarte buni şi notorii prieteni de fiece zi, pe care îi ştia ca atare toată lumea literară de la noi — şi aşa, căutîndu-l pe Mihail Antoniade, am căzut peste polemica purtată, cu mai bine de şapte decenii în urmă, întinsă pe mai multe numere succesive, de care eram cu desăvîrşire străin şi care arată deopotrivă oameni şi mentalităţi, cu luminile şi întunecimile lor, orbiţi de patimă şi de ură unii, senini şi ancoraţi în judecăţi în luciditate şi în obiectivitate alţii. Dar cîteva deslușiri, înainte de a intra propriu-zis în temă, se impun cu precădere. Eugen Porn, italienistul, ajuns mai apoi profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale, evreu de obîrşie, era cronicarul literar şi teatral de la *Noua Revistă Română*, iar în epocă, pentru evrei, indiferent dacă erau născuţi aici sau nu, „împămîntenirea", „naturalizarea" ori cetăţenia, cum se spune astăzi, se dobîndea de la caz la caz, individual, printr-o lege obligatoriu să fie votată de Parlament, alcătuit atunci din Cameră şi Senat.

În 1910, Editura „Minerva" îi tipăreşte lui Panait Cerna volumul *Poezii* — singurul, dealtfel, pe care ni l-a lăsat — cu care a intrat, ca poet, în istoria noastră literară pentru totdeauna, indiferent cîte ediţii s-au tras din

el, comentate, critice şi adăugite, după prea timpuria lui moarte. Şi Eugen Porn, în *Noua Revistă Română,* îi consacră un amplu studiu analitic, temeinic argumentat, care începe cu o filipică la adresa unei anumite poezii care se practica. Citez : „Era firesc, ca într-o vreme cînd simţul pentru adevărata poezie e tocit şi pervertit de o poezie măruntă, de toate zilele, fabricată la porunceala directorilor de ziare şi de alte întreprinderi literare, — era firesc, ca într-o astfel de vreme un poet atît de adînc ca simţire, atît de înalt ca cugetare, atît de adevărat poet ca Cerna, să fie primit cu răceală şi să apară neînţeles celor mai mulţi". Ceva mai departe, Eugen Porn adaugă : „Consideraţii străine de artă, prietenii personale ori interesele micei »bisericuţe« precumpănesc în aprecierile criticilor. De aceea, nu mă mir că un poet ca Cerna, care a rămas izolat de toată această agitare exterioară, care nu şi-a fărămiţat talentul pentru vreo protecţie «binevoitoare» a vreuneia din aceste grupări, furnizînd la comandă cîte coloane de versuri se cereau — este rău privit de o sumă din «pontifii» criticii noastre". Şi Eugen Porn îşi încheie cronica aşa : „Acesta e poetul pe care cei mai mulţi îl primesc cu răceală şi indiferenţă ori «nu-l înţeleg», pe care, însă, o elită intelectuală îl gustă şi îl admiră ca pe cel mai puternic, ca pe cel mai poet dintre poeţii generaţiei de astăzi".

Am reprodus din critica lui Eugen Porn părţile cele mai acide. Şi întreb : ce este „antiromânesc" în cuprinsul ei şi de ce acuza că „insultă toată mişcarea literaturii naţionale de astăzi, cînd el n-a făcut decît să denunţe o stare de spirit precară şi să semnalizeze practici şi moravuri reprobabile ? Atît. Dar a fost destul ca să declan-

şeze focul şi să fie atacaţi şi Eugen Porn şi Rădulescu-Motru şi *Noua Revistă Română* şi, de aici, înverşunata polemică.

Aşadar, Eugen Porn îşi publică lungul eseu asupra volumului de versuri al lui Panait Cerna în *Noua Revistă Română* nr. 12 din 10 ianuarie 1910. Şi replica, vădit tincturată antisemit, vine aproape simultan din partea a două publicaţii literare cu apariţia hebdomadară : *Cumpăna* şi *Falanga,* ambele proaspăt ieşite şi care, dealtminteri, se războiau între ele. Au găsit însă un punct de vedere comun : „cazul Porn" ; şi au luat o atitudine identică absolut întîmplător, deşi ar putea să fie uşor interpretată ca rezultînd dintr-o prealabilă înţelegere. Reproduc spre edificare din *Cumpăna* cu data de 15 ianuarie 1910, din nota intitulată *Pentru d. Motru :* „Astăzi, cînd mişcarea literară este mai în toi ca niciodată, cînd grupările diverse, revistele şi operele cele multe sînt probe palpabile pentru oricine, de viaţă şi de talent, nu este demn ca prin o revistă, în fruntea căreia nu stă un cap hodorogit ca al lui Mihalache (Mihail Dragomirescu *n.n.*), ci un om de bun simţ ca d-ta să se strecoare insulte idioate la adresa străduinţelor acestor scriitori. Directorul unei reviste are un control general asupra paginilor sale şi oricît de «tribună liberă» ar fi o revistă nu trebuie să se admită în ea elucubraţiile oricărui jigărit arivist, care străin de viaţa noastră sufletească şi începător ignorant în cele literare, nu are pentru începuturile sale altă îndreptăţire decît impertinenţa caracteristică rasei sale".

Şi transcriu cîteva şiruri şi din *Falanga,* anul I, nr. 2, de duminică 17 ianuarie 1910, cu titlul *Pentru d. Rădulescu-Motru :* „Rugăm pe d. Rădulescu-Motru, directorul *Nouei Reviste Române* să binevoiască a ne lămuri cine

își ia răspunderea pentru necuviințele strecurate la adresa scriitorilor români în articolul referitor la poetul Cerna și iscălit de un oarecare Eugen Porn... Cerem profesorului universitar și directorul unei reviste **românești** (sublinierea e în textul din *Falanga n.n.)* un răspuns loial cu atît mai mult, cu cît ne adresăm unui coleg al nostru din «Societatea scriitorilor români»".

Riposta lui C. Rădulescu-Motru se publică în *Noua Revistă Română,* nr. 14, de duminică 24 ianuarie 1910, și spicuiesc din cuprinsul ei : „Înțeleg însă : d. Porn este evreu. Dacă este cineva evreu este «un oarecare» ; fie el cît de cult n-are drept să aibă o părere.

În chestiunile de artă și literatură, criticii autohtoni, sau pretinși autohtoni, și-au rezervat monopolul. Cînd un străin își permite să spună sau chiar adeseori numai să repete, aceea ce au afirmat mulți alții înaintea lui, atunci indignarea unor literați de la noi, nu mai are margini. Auzi, să ne critice un evreu ! Dar atunci ce mai însemnăm noi, românii, în această țară ? Ne-am compromis.

...Pentru mine, străinul, de orișice naționalitate ar fi el, este înainte de toate un om, pe care trebuie să-l respect ; fiindcă respectul persoanei este prima datorie pe care mi-o impune cultura timpului meu. Calitatea de român, oricît de scumpă mi-ar fi ea, nu-mi întunecă deloc conștiința acestei datorii. Prin naționalism eu înțeleg un mijloc de întărire a iubirii dintre oameni și nicidecum un mijloc de vrajbă și de ură.

...La *Noua Revistă Română* nu sînt slugi și stăpîni, iresponsabili și responsabili, ci sînt colaboratori și director. Crede redactorul de la *Falanga* că d. Porn n-are dreptul să discute și să arate cum este adevărul ? Și dacă dis-

cuţia sa va contribui la găsirea adevărului, să fie sigur că tot ce va scrie dînsul va avea un ecou şi în coloanele *Noii Reviste Române*. Dar cu ţipătul de ho, jidane! Taci, jidane! nu înlocuieşte nimeni adevărul. Dacă adevărul s-ar înlocui numai cu atît, atunci ce lucru uşor ar fi cultura unui popor. Şi ce lucru uşor ar fi mai ales literatura!"

Precizez în treacăt că dezbaterea dintre *Cumpăna* şi *Falanga*, pe de o parte şi *Noua Revistă Română* pe de alta s-a întins de la număr la număr, mai multe săptămîni în suită cu ecouri şi în şedinţele parlamentului ca şi în alte periodice ale timpului. Dar cine scotea *Cumpăna* şi a cui era *Falanga*? Cititorul tînăr de azi are dreptul să ştie şi cu gîndul la el dau cuvenitele lămuriri bibliografice. *Cumpăna* se iveşte cu cel dintîi număr la 27 noiembrie 1909, ca revistă săptămînală — cum e specificat pe coperta desenată de Jean Al. Steriade — scrisă de M. Sadoveanu, D. Anghel, Şt. O. Iosif şi Ilarie Chendi.

Cu numărul 18 din 15 aprilie 1910 — care va fi şi ultimul ca apariţie — se transformă în revistă lunară, iar M. Sadoveanu, D. Anghel, Şt. O. Iosif şi Ilarie Chendi sînt menţionaţi ca fondatori. În acest din urmă număr, cu care *Cumpăna* îşi încheie existenţa, se reproduce din volumul lui Eugen Lovinescu *Critice II*, care se afla sub tipar, studiul acestuia asupra lui Panait Cerna căruia îi recunoaşte calitatea *că e un poet talentat fără să fie însă un „mare" poet*. Dar revista propriu-zis era a lui Ilarie Chendi şi nu m-a surprins cîtuşi de puţin tenta antisemită pe care a dat-o publicaţiei discutînd problema Porn. Ceea ce m-a uluit în adevăr a fost articolul cu care se deschide numărul 12 din *Cumpăna* cu data de 12 februarie 1910, avînd titlul „Un caz ciudat" şi semnat de

Mihail Sadoveanu. N-am bănuit niciodată o asemenea ipostază la Conu'Mihai, pe care l-am cunoscut foarte bine. Și cred că a fost unica. Și mai cred că i-a revenit în amintire, întreagă, atunci cînd legionarii și cuziștii, peste ani, îi ardeau cărțile și ziarele *Dimineața* și *Adevărul* a căror direcție și-o asumase, împiedicîndu-l astfel să i se audă cuvîntul de omenie și de luptă împotriva cohortelor de obscurantiști în verzile și albastrele lor cămăși.

Din cei patru care făceau cu scrisul lor *Cumpăna* se mai implică și Dimitrie Anghel prin răspunsul pe care îl dă la o scrisoare ce i-o adresase Gherea — mai estompat desigur — dar pe aceeași linie trasată de Ilarie Chendi. Numai Șt. O. Iosif observă o rezervă și nu participă cu nici o contribuție la această polemică.

Dar să ascultăm cîteva pasaje din Mihail Sadoveanu, cel de la *Cumpăna* din 1910 : „Domnul Porn a cerut Corpurilor legiuitoare cetățenia. Voia să devină român. În aceeași vreme scria în Revista d-lui Motru un articol în care arăta un nobil dispreț pentru o categorie de Români : scriitorii...

Scriitorii s-au supărat... Ceea ce e ciudat e însă faptul că oamenii serioși, cum sînt senatorii, deputații și miniștrii au ținut seama de această mică supărare și au închis d-lui Porn porțile cetățeniei. Mai mult, d. Porn a fost nevoit să părăsească și universitatea. Se zice chiar că dl. Porn s-a hotărît să se ducă în Italia ; vrea să ne devie frate pe altă cale.

Acuma d. Rădulescu-Motru a devenit o văduvă interesantă. A vărsat cîteva lacrimi în taină, apoi o indignare l-a cuprins. Asemenea pierderi greu se uită ; asemenea răni greu se tămăduiesc. Domnul Rădulescu-Motru a întreprins o anchetă în revista sa : «Evreii și literatura

românească». În revista română d. Motru a mai făcut o dată o anchetă în chestia evreiască : atunci avea de secretar altă interesantă persoană pe cale de asimilare : d. Sanielevici".

Şi cu asta trec la *Falanga* din care au apărut — exact ca şi din *Cumpăna* — 18 numere, între 10 ianuarie şi 9 mai 1910, fiind proprietatea lui Mihail Dragomirescu, pe care o va relua la 1 noiembrie 1926 în a doua serie. Toată campania aici, împotriva lui Eugen Porn şi a lui C. Rădulescu-Motru, o duce sub semnătură Mihail Dragomirescu. Nici unul dintre scriitorii care figurau sub frontispiciul publicaţiei, alcătuind comitetul de conducere, adică Cincinat Pavelescu, Eugen Lovinescu, Ion Minulescu, Corneliu Moldovanu, Zaharia Bârsan şi Emil Gârleanu n-au intervenit în nici o formă în această dispută.

Falanga îmi dezvăluie şi ea pe Mihail Dragomirescu într-o surprinzătoare criză de antisemitism, în ciuda faptului că îl păstrăm în memorie bătîndu-se pentru „Manase" şi pentru Ranetti Roman, publicîndu-l la periodicele lui pe Barbu Nemţeanu cît a trăit şi prezentîndu-l în volumul de versuri antologic scos, postum, la „Casa Şcoalelor" în 1926, descoperindu-l şi încurajîndu-l, pe criticul Ion Trivale, cu numele real Iosif Netzler, care, mobilizat ca sublocotenent, moare pe front la Zimnicea la 12 noiembrie 1916 şi, în sfîrşit, ca prefaţator al studiului *Ce este amorul ?* al doctorului George D. Fischer.

Astea îmi sînt, urmărind polemica din 1910, trecătoarele deziluzii pe care le-am înregistrat. Dar am avut şi satisfacţii.

Nu pornesc încă — aşa cum ar fi fost normal — să împărtăşesc cititorilor mei bucuriile şi mulţumirile ce le-am trăit în compensaţie, răsfoind îmbătrînitele şi pali-

dele file ale vechilor publicații, cu înveninata și stăruitoarea încăierare a celor două tabere, ireconciliabile ca atitudine și crezuri, fiindcă o remarcă pe de o parte și un adaos pe de alta, — spre o mai deplină înțelegere a problemei — se cer imperios relatate și pînă aici.

Remarca mi-o sugerează intervenția de la *Cumpăna* a lui Mihail Sadoveanu și afirmația pe care o face la un moment dat : **„Domnul Rădulescu-Motru a întreprins o anchetă în revista sa : «Evreii în literatura românească». În revista română D. Motru a mai făcut o dată o anchetă în chestia evreiască ; atunci avea de secretar altă interesantă persoană pe cale de asimilare : d. Sanielevici".**

Nu știu dacă e simplă inadvertență, ori o confuzie, sau dacă Mihail Sadoveanu nu simulează cumva o dulce, fermecătoare și hîtră candoare moldovenească ; dar adevărul îmi apare ostentativ răstălmăcit și lectorii își vor aminti, firește, după ce am reprodus textual chestionarul lui Rădulescu-Motru — care își asumă singur sarcina să-l dezmintă pe Mihail Sadoveanu — că n-a fost vorba sub nici o formă în ancheta deschisă de *«Evreii și literatura românească»*, ci de cazul precis și special în speță, al lui Eugen Porn și de cronica acestuia la volumul de versuri al lui Panait Cerna, solicitînd răspunsul limitat la două întrebări exclusiv, foarte limpede formulate, dealtfel, și pe care-mi iau îngăduința să le reamintesc : **1. Merită articolul colaboratorului nostru calificativele date de acei membri ai Societății Scriitorilor Români ? 2. Ce credeți despre mijlocul la care au recurs aceiași domni literați, cerînd sancționarea Parlamentului într-o chestiune de critică literară ?**

Nici un cuvînt în plus și nici o altă conexiune la ambele interogări ridicate. Și acuma, adăugirea. Rămînea

pentru mine intactă curiozitatea să aflu cine sînt tinerii scriitori care au petiţionat la Parlament şi cum sună jeluirea lor. Nu e tipărită nici în *Noua Revistă Română*, nici în *Cumpăna*, nici în *Falanga*, nici în *Neamul Românesc literar* care ţinea doar isonul celor de la *Cumpăna* şi de la *Falanga*. Am început, deci, să cercetez cotidianele din 1910. Nimic în *Universul*. La fel în *Adevărul* şi *Dimineaţa*, în *Minerva* şi *Epoca*. Dar am găsit-o reprodusă în *Neamul Românesc* anul V, nr. 10 din 22 ianuarie 1910, în cadrul unui lung articol al lui Nicolae Iorga, care era atunci întovărăşit politiceşte cu A. C. Cuza şi pe care o transcriu în întregime ca pe un document grăitor: „Aflăm din ziare că a trecut prin secţii şi s-a distribuit membrilor Camerei proiectul de lege pentru recunoaşterea de cetăţean a d-lui Eugen Porn, evreu de origine, licenţiat în filozofie şi secretarul personal al d-lui Rădulescu-Motru, profesor universitar.

Nu sîntem, în principiu, împotriva recunoaşterii evreilor de cetăţeni, atunci cînd ei prin vreun merit se disting pentru patrie, dar cazul acesta ne sileşte să intervenim pe lîngă onorata Cameră, cu dorinţa ca să binevoiască a refuza categoric cererea numitului candidat la cetăţenie. Şi anume, iată din ce motive: d. Eugen Porn nu are merite care s-ar putea invoca în sprijinul lui; d. Eugen Porn, care pînă de curînd a fost directorul şcolii israelite, prin educaţie şi sentimente nu a dat nici o probă că va şti să se adapteze intereselor patriei care-l primeşte; d. Eugen Porn, chiar prin întîiele sale începuturi publicistice, dă semne de tendinţe antiromâneşti, insultînd mişcarea literaturii naţionale de astăzi, cum a făcut-o într-un recent articol din *Noua Revistă Română* a d-lui Motru. Avînd toate acestea în vedere, precum şi faptul că,

astăzi, avem destule forţe intelectuale, mai ales în învăţămînt, unde d. Porn aspiră să fie primit, încît este cu totul de prisos să se recurgă la ajutoarele străine ; mai considerînd apoi cazurile de precedenţă, cînd intelectualii evrei mai de seamă ca acest domn, cum au fost Gaster şi Şăineanu, au fost refuzaţi de Cameră de la această demnitate, — rugăm onorata Cameră să nu încuviinţeze nici cererea d-lui Porn. Este la mijloc o chestiune de principiu şi de consecvenţă pe de o parte şi pe de alta de cea mai pură demnitate naţională. Cultura românească trebuie făcută de români şi domnii deputaţi, desigur, nu-şi vor da consimţămîntul să facă această spărtură, introducînd elemente dizolvante în activitatea noastră culturală." **Membrii Societăţii Scriitorilor Români:** M. Sadoveanu, D. Anghel, Şt. O. Iosif, Emil Gârleanu, Il. Chendi, Cincinat Pavelescu, Ion Minulescu, Z. Bârsan, Corneliu Moldovan, N. Beldiceanu, Caton Theodorian, Al. Cazaban, I. Dragoslav, I. Adam şi N. Dunăreanu.

Şi toţi — dar absolut toţi — conştient sau inconştient, au întreţinut, în circumstanţele acelea, retrograda şi bicisnica agitaţie cuzistă, care nu inventase, pentru toate racilele României alt remediu mai potrivit decît antisemitismul ; iar Nicolae Iorga, după ce tipăreşte, integral, cele de mai sus, îşi încheie articolul aşa : „Asupra capului său, al d-lui profesor universitar Porn, de la Universitatea din Bucureşti, şi-au întins astfel mîna, într-o duioasă unire, D. Motru, takistul şi d. Haret, reprezentantul celor mai înaintate speranţe liberal-naţionale" ; şi pe aceeaşi pagină, în continuare, cu titlul *În chestia împămîntenirii lui Porn,* se redă răspunsul lui Spiru Haret care era ministru al învăţămîntului : „Domnilor deputaţi, întrebarea pe care mi-a adresat-o onor. d. Iorga, înainte

de sărbători, m-a făcut să cercetez cum stă această chestiune şi, iată, în trei cuvinte, care este răspunsul : d. Porn a fost recomandat de către profesorul respectiv şi de către decanul Facultăţii, pentru postul de asistent al seminariului de psihologie, un post care nu este din acelea care îmbogăţeşte pe oameni, căci e plătit cu 95 de lei pe lună. De regulă, ministrul face numirile după recomandarea profesorului respectiv şi a decanului, prin urmare, am făcut şi de rîndul acesta numirea întocmai după regulă. Dacă este vorba să cer bilet de botez şi bilet de naturalizare la toţi funcţionarii care mi se recomandă, aş putea să ajung departe. Dar, cu toate acestea, în ceea ce priveşte pe domnul acesta Porn, pot să spun că cererea lui de naturalizare se află depusă la Cameră şi mi se pare că este pusă printre cele dintîi la ordinea zilei".

Timpuri neverosimile cînd o critică literară, în afara învălmăşelilor din coloanele revistelor şi ale ziarelor, putea să formeze subiect şi obiect de discuţie în Adunarea deputaţilor ! Cîteva deslușiri vizînd scriitorii care se adresează Parlamentului sînt necesare. Mihail Sadoveanu, Ilarie Chendi şi D. Anghel de la *Cumpăna* au intervenit direct în polemică. N-a fost participant la ea, cum am mai arătat, Şt. O. Iosif, iar prezenţa lui ca aderare la demers, probabil să fi fost solicitată sau impusă de solidaritatea de grup. Cît despre Cincinat Pavelescu, Ion Minulescu, Corneliu Moldovanu, Zaharia Bârsan şi Em. Gârleanu care alcătuiau comitetul de conducere de la *Falanga* — absenţi total în dispută — e posibil să-i fi obligat s-o facă Mihail Dragomirescu însuşi, care era proprietarul revistei şi care a dus — cum iarăşi am spus-o — sub proprie semnătură, toată campania. În comitetul de conducere de la *Falanga,* mai figura şi Eugen Lovinescu, care

însă nu apare ca semnatar al memoriului. Poate să nu fi fost membru al Societății Scriitorilor Români sau, poate, că se afla încă la studii în Franța. Nu știu.

I. Dragoslav și N. Dunăreanu pilotau în apele lui Mihail Dragomirescu și erau tutelați de el. Mai rămîn neexplicați ca ținută patru dintre cei ce au iscălit cererea împotriva lui Eugen Porn : N. Beldiceanu, Caton Theodorian, Al. Cazaban și I. Adam. Nu le cunosc nici temeiurile, nici „bisericuțele" către care erau orientați și pe care le slujeau, nici grupările din care făceau parte, dacă erau afiliați la vreo grupare. Lucrul, dealtminteri, n-ar avea nici o însemnătate. Destul că au luat poziție și s-au manifestat ca opinii.

Și după interludiul ce mi-l l-a impus necesitatea de a se urmări mai lesnicios încordata luptă stîrnită, cu toate adiacențele și implicațiile legate de ea, ajung, în sfîrșit, și la ancheta inițiată de Rădulescu-Motru și — prin unele răspunsuri pe care le consemnează — la satisfacțiile și bucuriile pe care le-am înregistrat. Nu le voi reproduce pe toate, dar din cîteva dintre ele voi spicui ceea ce este esențial și definitoriu și pentru structura oamenilor și pentru exemplarele judecăți care îi guvernau.

Ancheta care se publică în *Noua Revistă Română* nr. 16, din 7 februarie 1910, se deschide cu aceste rînduri iscălite C. Rădulescu-Motru : „Un evreu, care trăiește în țara Românească, deși licențiat în filozofie de la Universitatea din București, trebuie să scrie în evreiește — zice criticul de la *Cumpăna* (Ilarie Chendi *n.n.*), iar criticul de la *Falanga* (Mihail Dragomirescu *n.n.*) adaugă cu aer de nepărtinitor : evreul să scrie și în românește, dar mai întîi să fie recunoscut că știe să... scrie ! Adică, nu

este destul naturalizarea politică, trebuie să mai impunem evreului ieşit din şcoala noastră şi naturalizarea literară ! Nu cumva o fi criticul de la *Falanga* şi dînsul profesor de literatură, şi n-o fi cumva d. Porn fostul său elev ? Dacă elevul este aşa de rău, ce să mai zicem de profesor ?"

Se redă, apoi, articolul lui G. Panu din revista sa *Săptămîna* din care extrag : „Ce proceduri sînt acestea ? Ce mentalitate ? Pentru o ceartă literară, este posibil ca nişte literaţi să ajungă a denunţa pe un coleg al lor, fie chiar străin. Senatul ? Şi cititorul vede pe ce argumente ! Întrucît aceşti domni sînt calificaţi a da argumente în propria lor cauză.

...Tinerii literaţi voiesc să introducă terorizarea printre evreii scriitori şi o cenzură forţată ? Cum ? D. Steurman de la Iaşi n-are voie să fie scriitor român ? I se făcuse lui Ronetti-Roman o acuzare că şi-a permis să scrie în româneşti o piesă *Manasse*. Şi acum, d. Porn este pus la index şi urmărit cu denunţări la Senat, fiindcă şi-a permis a fi displăcut cîtorva scriitori români. Este ceva de neauzit".

Pe urmă încep, propriu-zis, să se publice răspunsurile primite.

C. Stere îl dă în felul lui de a fi, obişnuit : „Impresia ce mi-a făcut acest articol, se poate de minune caracteriza prin cuvintele primarului din *Revizorul* lui Gogol, ce se reprezintă acum la Teatrul Naţional din Bucureşti : «Alexandru Machedon a fost un mare **erou,** dar pentru ce să sfărîmi scaunele ?...»

...Merită articolul d-lui Porn calificativul de **antiromânesc ?** Dimpotrivă, îl găsesc, din păcatet PREA ROMÂ-

NESC (*n.n.* sublinierea e a lui C. Stere), dovedește, în adevăr, că d-nul Porn este asimilat.

Aprob demersul Societății Scriitorilor Români ?

Îl dezaprob, categoric și cu energie. Orice producție literară, chiar dacă este în genul articolului incriminat, nu legitimează alte căi, decît un răspuns prin publicitate, dacă-l merită, sau — tăcerea, dacă nu-l merită. Și ieșirea d-nului Porn, cred, nu merită mai mult decît **tăcerea".**

D. N. Burileanu, prestigiosul elenist și latinist, profesorul de la Universitatea din București, răspunde : „1. Dacă a face critică literară, însemnează a fi antiromân și a insulta, atunci, evident, că articolul d-lui Porn din *Noua Revistă Română* e **antiromânesc** și autorul **insultă mișcarea literaturii naționale de azi.**

2. Mijloacele la care au recurs «domnii literați», cerînd sancțiunea Parlamentului, le găsesc reprobabile. Ele nu derivă dintr-un simțămînt omenesc și cadrează rău cu înalta și nobila chemare a literaturii. Dacă în locul domnului Porn ar fi semnat un român, «domnii literați», spre a fi consecvenți, ar fi trebuit, fără îndoială, să ceară expulzarea lui peste granițâ... Ei bine, nu ! Tinerii noștri poeți au greșit. Ei puteau să apeleze la marele public și să-l facă judecător, aducînd în sprijinul lor argumente noi și, mai ales, căutînd să împodobească tînăra noastră literatură cu scrieri de valoare. Acesta ar fi răspunsul elegant și hotărîtor, care ar fi dărîmat o critică nedreaptă și pătimașă, dacă nedreaptă și pătimașă e critica d-lui Porn, iar nu interveniri politice, demne de alte timpuri".

Citez și din **N. Theohari,** pe care nu-l știu, dar a cărui semnătură, mai des întîlnită, îmi spune că era colaborator la *Noua Revistă Română* : „1. ...În articolul incri-

minat, nu găsesc nici un pasagiu care să merite a fi taxat de antipatriotic Consideraţiunile generale la care se dedă d. Porn, înainte de a se opri la Cerna, le-am întîlnit, de zeci şi zeci de ori, în mai toate revistele şi foiletoanele noastre... 2. Cînd am citit în ziare apelul scriitorilor către deputaţi, primul meu sentiment, mărturisesc, a fost un sentiment de jenă. Şi jena mea a fost cu atît mai adîncă, cu cît în josul apelului am întîlnit nume care-mi sînt simpatice, foarte simpatice, fiindcă le urmăresc cu drag scrisul".

Transcriu în întregime punctul de vedere al lui **George Diamandi,** dramaturgul, care a fondat la Paris, în 1893, *L'Ere Nouvelle,* considerată cea dintîi revistă pur marxistă din Franţa : „Domnule Director, răspund întrebărilor D-voastră din simplă bunăcuviinţă.

În articolul d-lui Porn, n-am văzut insultă, cel mult maliţiozitate obişnuită între **«iubiţii confraţi».** Ironia, chiar răutăcioasă, nu e străină firei literaturii româneşti, nici literatorilor noştri, aşa că nu înţeleg de ce critica d-lui Porn ar fi ceva antiromânesc. Mă întrebaţi dacă d. Porn merită oarecare calificaţiune ? Dacă e nimerit ca asemenea dezbateri să capete sancţiune în Parlament ?

1. Oricine scrie, atinge şi are dreptul să fie atins, cu sau fără eleganţă, cu sau fără dreptate, dar nu totdeauna fără merit. Credeţi-mă, **meritul,** în asemenea chestiune, n-are nici o însemnătate.

2. A cere Parlamentului o sancţiune în chestiuni literare, e un frumos omagiu adus puterii legiuitoare. Mă bucur că a venit, pentru literaţi, timpul să fie judecaţi, osîndiţi sau achitaţi, de aleşii poporului. Academia în Parlament, e o fericită inspiraţie. Mărturisesc că astfel

am înțeles lucrul și, la drept vorbind, am fost foarte măgulit în vanitatea mea. E timp să judecăm și noi pe literații care ne condamnă ; astfel numai «libera critică» va putea lua un avînt în afară de cercul restrîns ale preocupărilor literare.

Vom avea un parlament literar.

Pe cînd o literatură parlamentară ? Primiți, vă rog, Domnule Director, asigurarea distinselor mele salutări. G. Diamandi, Pitești, 28 ianuarie 1910".

Cam acestea sînt răspunsurile pe care le înregistrează *Noua Revistă Română*. Iar în numărul următor al publicației lui Rădulescu-Motru, cu data de 14 februarie 1910, se tipărește și credința lui **Caragiale** — tipic caragialească în spirit și manieră — pe care o dau, se înțelege, de asemeni, în întregime. Cum nu cunoșteam polemica, nu cunoșteam nici savurosul text al lui Caragiale. Nu l-am întîlnit nici reprodus, nici citat și generația de azi, desigur, e străină de el. Și, fiindcă e bine să-l știe, să-l ascultăm pe Caragiale, sortit parcă să ne alunge încruntările și mîhnirile, ca să ne desfete întotdeauna : **„Prea stimate domnule Director, îmi faceți deosebita onoare a mă-ntreba și pe mine ce gîndesc despre așa-numita AFACEREA PORN.**

Iată, cît pot mai scurt, ce gîndesc...

Avut-a dreptate Porn, criticul, să laude pe poetul Cerna ? — Da. Bine-a făcut, să atingă, cu acel prilej, susceptibilitatea altor tineri scriitori de netăgăduită valoare ? — Nu.

Erau în drept, cei atinși, să protesteze ? — Da.

Protestat-au pe calea potrivită, în cauză ? — Nu.

Afirmînd că, de la o vreme, se publică la noi destul de multe cam prea puţin îngrijite, criticul Porn spune adevărul ? — Da.

Are adevărul a face cu vîrsta, cu situaţia socială, cu confesiunea aceluia care-l spune ? — Nu.

Stă în căderea Parlamentului acordarea drepturilor cetăţeneşti ? — Da.

Poate fi chemat Parlamentul să dea, potrivit regulamentului respectiv, prin majoritate de voturi, soluţiuni supreme într-o dispută literară, artistică ori ştiinţifică ? — Nu.

Se poate-ncumeta un tînăr începător să vorbească foarte de sus despre o întreagă mişcare literară contemporană ? — Da.

Trebuie să se plîngă de deosebitele neplăceri ce-i atrage după dînsa, primejdioasa lui încumetare ? — Nu.

...Şi, tot aşa, mai cu da, mai cu nu, se cuvine, credem, să judece orice bătrîn şi să caute a potoli sfezile dintre tineri — pe care, cum zice românul numai «iuţeala vîrstei îi strică» şi care, cînd se-nfierbîntă la gîlceavă, toţi deopotrivă şi de-o parte şi de alta, şi au şi n-au **dreptate... Dar, lasă-i, că le trece lor iuţeala, cu vremea. Sînt, prea stimate domnule Director, ca totdeauna, al dumneavoastră servitor, Caragiale".**

Şi pun punct, fără nici un alt adaos.

VECHI SCRISORI DE LA I. G. DUCA

Găsesc între hîrtiile mele unele epistole ale lui I. G. Duca, toate — cu excepţia uneia singure — nedatate, destinate profesorului Ion Simionescu şi toate păstrîndu-şi, pînă în prezent, ineditul. Ele sînt, în general, din perioada ianuarie 1914 — ianuarie 1918, cînd Duca — la 35 de ani — devine pentru întîia oară demnitar politic şi anume ministru al Instrucţiunii publice şi al cultelor, în cabinetul liberal prezidat de Ionel I. C. Brătianu, şi în această calitate şi-l va asocia pe întreaga durată a legislaturii de patru ani, ca secretar general la departamentul respectiv, pe Ion Simionescu, amîndoi oameni de nădejde şi de integral dispreţ pentru orice interes personal.

A fost ministrul agitatei noastre neutralităţi, al intrării apoi în război alături de aliaţii tradiţionali, al înfrîngerilor şi dezamăgirilor de după declanşarea ostilităţilor, cu ţara cotropită, cu eroica şi lunga rezistenţă şi cu suferinţele ce au urmat în Moldova, în sfîrşit, cu dreapta şi împlinita întregire a neamului. Şi încerc, în puţine vorbe, să-l înfăţişez pe I. G. Duca cititorilor din generaţiile tinere, care n-au de unde să-l cunoască, aşa cum era.

A intrat în politică sărac și a murit sărac, deși fusese de mai multe ori ministru, iar de la 14 noiembrie pînă la 29 decembrie 1933 prim-ministru, cînd e ucis de legionari, pe peronul gării Sinaia. Era al doilea președinte de consiliu în funcție din istoria politică a României — de la asasinarea lui Barbu Catargi la 8 iunie 1862, în condiții neclarificate nici pînă astăzi — care cade la postul său ciuruit de gloanțele unor fanatici. Șase ani mai tîrziu, dramatica poveste se va reedita — victimă a aceleeași ciume verzi — cu Armand Călinescu, iar după aceea cu alți doi foști prim-miniștri, Nicolae Iorga și generalul Gh. Argeșeanu.

Minte deschisă și ascuțită, iute în ripostă ca și în decizii și spirit elevat, hrănit cu o temeinică și variată cultură, literară, istorică și filozofică, altoită pe un fond uman de înaltă clasă și slujit de un remarcabil talent de vorbitor și de gazetar, I. Duca, în tinerețea sa, întorcîndu-se din Franța de la studii, ține cu regularitate în ziarul *Universul* și la *Viața Românească*, o excelentă cronică de politică externă, iar paginile sale de memorialistică — o parte doar din ele — strînse sub titlul *Portrete și Amintiri*, care s-a bucurat în epocă de patru sau cinci ediții, se citesc și azi cu un interes nescăzut și cu o vădită plăcere estetică. Reproduc, spre exemplificare, la întîmplare, finalul din evocarea pe care o face la moartea lui Clémenceau : „Și atunci mi se deslușește și rostul adînc al cuvintelor ce mi le-a spus în decembrie 1922 și viața lui retrasă și moartea lui fără zgomot și ridicarea sicriului în întunericul nopții și înmormîntarea pe ascuns în pămîntul strămoșesc, lîngă un tată iubit, doctrinar și răzvrătit, — mi se deslușesc toate, toate și în fața marei

sale umbre mă înclin cu o îndoită evlavie şi cu o infinită emoţie".

Nu mai vorbesc de alte portrete, ca şi de splendidul eseu *Mîinile,* inclus în volumul pomenit, de fine observaţii şi de concluzii de psihologie, ca şi de semnificaţia şi rolul lor în arta oratoriei — şi cu asta pornesc să redau scrisorile, cîte sînt, specificînd numai că aproape toate au imprimat pe ele antetul : „Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor — Cabinetul Ministrului". Şi încep cu unica datată, **Bucureşti, 5 august 1914 :**

„Mult stimate d-le Simionescu, Am primit raportul şi scrisoarea d-tale. N-am avut încă vreme să citesc lucrarea (căci oricît de mult ar displace modestiei d-tale, e mai mult o lucrare decît un raport), dar am citit scrisoarea şi am găsit întrînsa o frază care mă sileşte să protestez. Lipsa d-tale se resimte, cu toate că sîntem în epoca stagnării. Şi singura experienţă pe care am făcut-o, e aceea că nu mă simt în stare să duc departamentul, fără preţiosul şi prietenescul d-tale ajutor.

Transmite, te rog, omagiile mele doamnei Simionescu şi primeşte încă o dată încredinţarea simţămintelor mele devotate. I. G. Duca".

„Iubite d-le Simionescu, Am primit cu adîncă mîhnire scrisoarea d-tale. După ultima noastră convorbire credeam că ai renunţat definitiv la intenţia d-tale. Hotărît, orice ar fi, nu-ţi pot primi demisia. Motivele le cunoşti. Cu cît mă gîndesc mai mult la ele, cu atît mi se înfăţişează mai decisive. Te rog, deci, din tot sufletul meu, să consideri această demisie precum o consider şi eu, ca inexistentă şi, oricît de greu ţi-ar veni, să-mi dai această dovadă de prietenie, la care ţin mai mult decît ţi-o pot spune aceste rînduri.

Dacă ai păstrat, cum zici la sfîrşitul scrisorii, o amintire plăcută din raporturile noastre de un an de zile, îţi cer în numele însăşi a acestei amintiri, să-mi cruţi această grijă şi să continui, ca pînă acum, a mă ajuta să duc înainte greaua mea sarcină, în aceste atît de grele vremuri. Rămîn cu acelaşi neclintit devotament al d-tale I. G. Duca. Prezintă doamnei Simionescu omagiile mele respectuoase".

(Nu ştiu ce a putut determina intenţia lui Ion Simionescu de a părăsi postul ce i se încredinţase dar păstrez în amintirea mea, şi de la unul şi de la celălalt, că amîndoi s-au înţeles ireproşabil în tot acel răstimp. Cert este că Ion Simionescu a rămas mai departe secretar general al ministerului ,*n.n.*).

„Iubite d-le Simionescu. Am uitat azi la minister să te rog să ai bunătatea de a mă reprezenta mîine la ora 11 la tedeum-ul ce se va ţine la Mitropolie de către Societatea Ortodoxă. Eu nu pot veni, fiind la rege şi am făgăduit că d-ta mă vei înlocui. A doua rugăminte, plicticoasă şi aceea. Te rog să asişti la conferinţa lui Iorga, la care nu voi putea lua parte. Mii de scuze şi o prietenească strîngere de mînă de la devotatul d-tale I. G. Duca. Cu biletul s-a aranjat ?"

„Iubite d-le Simionescu,

Venisem să-ţi remit această tîrzie atestare a meritelor ce ai ştiut să-ţi asiguri în dezvoltarea învăţămîntului nostru (e vorba de o decoraţie, *n.n.*). Primeşte-o cu reînnoita mea gratitudine pentru tot concursul ce în vremuri grele şi neprielenice mi l-ai dat la departamentul instrucţiunii. S-o porţi sănătos. Al d-tale foarte devotat şi recunoscător prieten, I. G. Duca".

Următoarele două scrisori sînt, neîndoios, de după primul război mondial. Iată prima :

„Iubite d-le Simionescu, E o eternitate, o nepermisă eternitate de cînd nu ne-am văzut şi nu ne-am scris. Cînd mai vii pe aici, fiindcă e o adevărată fatalitate că de cîte ori vreau să vin la Iaşi survine vreo împiedecare. Deocamdată, toate judeţele au purces la reorganizarea lor, afară de Botoşani, unde lucrurile tot nu s-au lămurit. Iată scrisoarea pe care acum cîteva zile am primit-o de la Hîrlău. Ea corespunde perfect cu simţămintele noastre. Peste cîteva zile vine şi Mîrzescu la Iaşi ; veţi discuta împreună ce e de făcut, căci o hotărîre trebuie luată şi de la d-ta aşteptăm soluţia ca şi mîntuirea. Sărutări de mîini doamnei Simionescu şi o prietenească strîngere de mînă de la al d-tale pururea foarte devotat, I. G. Duca. Înapoiază-mi, te rog, scrisoarea de la Hîrlău, ca să le pot da un răspuns".

Cea din urmă e doar de două şiruri, pe care i le lasă, revenind în fine, la Iaşi şi negăsindu-l acasă nici la universitate. Şi Duca îi scrie : „Unde umbli, haimana ? Mă întorc în toate aceste locuri, cu o vie emoţie. Al d-tale întotdeauna acelaşi I.G. Duca".

Acestea au fost comportamentul şi stilul, sensibilitatea şi delicateţea omului, îmbrîncit în nefiinţă, la 54 de ani, de întunecaţii doctrinari ai pistolului.

O EPISTOLĂ INEDITĂ DE LA AL. VLAHUȚĂ

În noiembrie 1919, cînd Alexandru Vlahuță, la 61 de ani, se stinge din viață, Nicolae Iorga în vibrantul elogiu funebru pe care i-l face la înmormîntarea lui, îl începe astfel : „Cînd ai ținut, prietene, frate, cum îți plăcea să ne spui, acum treizeci de ani și celor mai tineri noi..." ; firește, citindu-i orația de adio întîia dată, n-am dat nici o însemnătate frazei rostite și, furat de puterea lui de evocare și de harul de-a portretiza, am adulmecat mai departe catifelările de gînduri și de amintiri cu care-și învăluia pe mai vîrstnicul său amic în ora despărțirii fără de întoarceri. Dar mai tîrziu, după ce-mi trecuse pe sub ochi mai multe scrisori de-ale lui către truditori ai călimării și revenind la Iorga, mi-am dat seama că formula „prietene" și „frate" era la Vlahuță o realitate sufletească și mintală și că, dincolo de diferențele de ani și de eventualul prestigiu dobîndit sau în curs de dobîndire, se socotea „prieten" și „frate" cu orice slujitor din familia de spirit a acelora sortiți să fie făuritori de Frumos.

Și așa ajung la epistola inedită a lui Vlahuță, trimisă de la Plăinești—Vrancea lui Constantin Antoniade, la București, transcriind-o întocmai, în cele ce urmează :

„Să trăiești, frate Const, și Dumnezeu să te învrednicească să ne mai dai *Comori și Grădini* de acestea. (*n.n.* — O culegere de articole din John Ruskin, criticul de artă, sociologul și scriitorul englez, apărător înverșunat al prerafaeliților, născut în 1819 și decedat în 1900.)

Te-am citit cu sete «din scoarță-n scoarță». Drept e că, Ruskin e mai potolit, mai... metodic, decît sălbatecul de Carlyle. Avea, probabil, vreme mai multă. Și răbdare. Carlyle, în fața marelui masiv al prostiei omenești, lucra cu dinamita.

Dar, ce frumos știi să alegi tot lucruri care parcă-nadins pentru noi și pentru vremea noastră ar fi scrise ! Și cum găsești și vorbele acelea care zgîlțîie și strigă : «Hei ! Deșteaptă-te... N-auzi ?»

Fă-ți timp și seamănă-nainte.

Cînd mai veniți pe meleagurile noastre ? Spune Doamnei Antoniade multă sănătate și amicale salutări de la noi. Te îmbrățișează cu frățească dragoste, vechiul tău prieten. A. Vlahuță.

P.S. Îmi vine greu să mă despart de *Făr-de-grijă*. E cel mai frumos nud pe care l-a făcut Grigorescu și unul din cele mai fermecător de adevărate din cîte am văzut. Dac-ar fi vorba de-un Muzeu, mi-ar fi mai puțin dureroasă despărțirea. Dar îmi pare bine să văd că s-a mai adaos un pețitor pe lista acestei gingașe copile, care n-are decît frumusețea — încolo, vorba aia, «nici cămașă pe ea». Asta dovedesc că-ncepem și noi s-avem gusturi mai occidentale. Cu bine, A.V.“

Arăt, deodată, că Vlahuță, consacratul, clasicul în viață, era mai mare decît Antoniade — la începuturile lui scriitoricești — cu 22 de ani. Și menționez că scrisoarea nu e datată : plicul — fiindcă s-a păstrat și el —

are însă ştampilele poştei, din comuna rurală Plaineşti, la 21 decembrie şi sosirea la Bucureşti în interval de o singură zi, adică la 22 decembrie. Anul, însă, nu apare imprimat ; dar cred că-l pot situa, cu certitudine, în 1910, judecînd după apariţia în colecţia „Biblioteca pentru toţi" — care, obişnuit, nu specifica niciodată anul — a lucrării lui Ruskin *Comori şi Grădini.*

În epocă, Vlahuţă începuse să colaboreze cu o rubrică fixă la *Universul* şi în 1909 va face acolo o cronică entuziastă la studiul lui Const. Antoniade, intitulat *Thomas Carlyle,* cum o vor atesta rîndurile de mai jos ale doctorului Gh. Miron, despre care n-am nici o cunoştinţă, dar pe care-l găsesc în fişele mele că e născut în 1866 şi că, pe lîngă mai multe lucrări de medicină, a scos în 1923 şi un volum cu titlul *Note din războiul pentru întregirea neamului,* — scrisoare adresată lui Vlahuţă şi, privindu-l pe Const. Antoniade, îi face plăcerea să i-o remită :

„12 mai 1909

Domnule Vlahuţă,

Deşi n-am onoarea de a fi cunoscut de domnia voastră, totuşi, îmi permit a vă scrie pentru a vă mulţumi de buna idee ce aţi avut de a vorbi în **Cronicile** Dv. de lucrarea Dlui Antoniade asupra lui Carlyle.

E admirabilă şi, pentru noi, care cu nevoile profesionale, nu putem fi în curent cu ce se scrie în româneşte, ne faceţi un serviciu imens indicîndu-ne ce merită a fi citit. Tot ce vă doresc, este să fiţi sănătos pentru a putea continua propaganda, care e o excelentă

hrană sufletească, ce distribuiți de cîtva timp în *Universul*. Numai de-ar înțelege domnii proprietari de gazete, să continue a da importanța necesară valorosilor noștri scriitori și să nu ne priveze într-o zi de această mare bucurie.

Primiți, vă rog, Domnule Vlahuță, asigurarea stimei și a deosebitei dragoste ce vă păstrează, Doctorul Gh. Miron".

Mai cunosc faptul că Vlahuță a scris despre Const. Antoniade și mai pe urmă, cu prilejul traducerii lui Ruskin, dar n-am avut răgazul să cercetez acum colecția *Universului*. Pînă o voi face, mențin anul 1910 pentru scrisoarea lui Al. Vlahuță. Și mai rămîne de lămurit problema nudului lui Grigorescu *Făr-de grijă*, pusă în post-scriptum-ul epistolei lui Vlahuță.

Nu le-am văzut niciodată : în nici un muzeu, în nici o casă particulară, la nici un colecționar și în nici o retrospectivă, din 1926 și pînă în prezent. L-am văzut doar reprodus în ampla monografie a lui Vlahuță : *Pictorul N. I. Grigorescu*, scoasă sub egida „Casei Școalelor" în 1910, — o exemplară și superbă realizare a tipografiei românești de pe timpuri care. poate, odată, ar merita să fie reimprimată aidoma. Și l-am felicitat, în memorie, pe Const. Antoniade pentru dorința de a-l avea și pentru gustul său sigur estetic, care i-au călăuzit pașii pe căile fermecătoare ale artei, fiindcă, în adevăr, nudul copilandrei lui Grigorescu îți sugerează exclusiv pura nevinovăție florală, fără umbrele nici unui gînd pieziș sau întinat.

Nu sînt străin nici de preocupările lui Vlahuță de a vinde statului întreaga lui agoniseală de pictură, care

n-a putut fi perfectată niciodată şi mai ştiu, de asemeni, că toată colecţia şi-a transportat-o în vremurile de bejenie ale celui dintîi război mondial, cu căruţa, la Iaşi, ca s-o pună la adăpost. Vlahuţă, cît a trăit, după ştiinţa mea, n-a vîndut-o. Şi ce destin va fi avut mai apoi, poate că ne-o vor spune alţii mai în măsură să-l cunoască, mai norocoşi şi mai ştiutori decît mine.

MENELAS CHIRCU DE LA RÎMNICU SĂRAT

Dau, cu totul întîmplător, între răvăşitele mele cărţi peste una intitulată *O viaţă aleasă*, frumos imprimată în 1942, la editura lui I. E. Torouţiu şi bogat ilustrată de fotografii, facsimile şi documente grăitoare. Autorul: Teodor C. Baciu. N-am auzit de el şi n-am idee dacă a mai scris şi altceva, cum nu mi-am aruncat privirea peste paginile ei niciodată, ca să constat, după patruzeci de ani, că e vorba de-o biografie închinată omului de ţară şi de ogor, Menelas Chircu, de la Rîmnicu Sărat, de a cărui existenţă şi despre ale cărui fapte ştiam vag cîte ceva, din poveştile acelora care-l apropiaseră. Şi am descoperit-o, cu oportunitate, după ce mai înainte mă ocupasem de Lupeştii din Grădiştea a aceluiaşi judeţ.

Nici el nu e cunoscut decît doar de cîţiva iniţiaţi şi numai tangenţial, prin legăturile ce le-a avut cu personalităţi de mîna întîia din lumea spiritului şi zămislirilor româneşti, iar cartea în sine — în tirajul extrem de zgîrcit ce se practica în epocă pentru asemenea tipărituri — n-a fost, desigur, în stare să-l popularizeze în sensibilităţile şi vredniciile lui, în omenia şi pasiunile care-l mistuiau ca să-l înghită ţărîna, sorocit aceloraşi nedrepte uitări.

Redau din scrisoarea regretatului profesor și jurist Dumitru P. Mazilu, care i-a fost lui Menelas Chircu statornic prieten vreme de treizeci de ani și pe care o adresează autorului acestei biografii : „Despre Chircu pot spune că... îl știam pe cînd nu-l cunoscusem încă. Printre răzeșii mei de pe Valea Milcovului, numele lui se auzea foarte des în copilăria mea...

...Îți poți, deci, lesne închipui graba și plăcerea cu care am căutat să-l cunosc pe Chircu, odată sosit la Rîmnic, în 1909. De atunci, familia Chircu a fost a doua familie a mea. Și nimic nu-mi încălzește azi mai mult sufletul decît amintirea anilor cînd rosturile vieții îmi îngăduiau frecventarea aproape zilnică a acestei familii de adevărată aristocrație rurală românească.

...Spirit cumpănit, dar larg cuprinzător, ceea ce impresiona la Chircu era o admirabilă armonizare naturală a tuturor însușirilor de căpetenie ale unui adevărat om de ispravă, în cea mai nobilă accepțiune a cuvîntului. Bun și îndatoritor cu toată lumea, neprețuit ca prieten, dotat cu o surprinzătoare receptivitate instinctivă pentru toate nuanțele frumosului — sub orice formă — sufletul lui delicat de adevărat artist al vieții punea atîta discreție în toate manifestările lui, încît cu greu putea fi prețuit la reala lui valoare de către cei ce nu-l cunoșteau de aproape".

Menelas Chircu s-a născut la 8 septembrie 1864 și a încetat din viață la 21 decembrie 1940. Purta prenumele Menelas după nașul său Menelas Gherman — cum era obiceiul — fost ministru de finanțe în diverse cabinete conservatoare între 1888 și 1891. Era singurul descendent rezultat din căsnicia întemeiată de părinții săi, Maria Iarca și Toma Chircu. Educat într-o sănătoasă dragoste

de neam şi credincios devizei **„cinste şi muncă“**, Menelas Chircu a realizat o bunăstare materială, din cultivarea înţeleaptă şi metodică a pămîntului, din podgorie, din oierit şi din crescătoria de cai de prăsilă. Şi Teodor G. Baciu, autorul biografiei, care-l cerceta cu asiduitate, spune : „În persoana lui se poate studia omul de înaltă cinste, omul muncitor, omul modest, omul chibzuit, omul prevăzător, omul cu suflet nobil, artistul, intelectualul, prietenul cel mai bun şi bunul român“.

Nu ştiu cîtă învăţătură oficială va fi avut Menelas Chircu şi nici prin ce şcoli va fi umblat. Cred că pot afirma, fără să greşesc, că a fost mai curînd un foarte dotat autodidact. Dar a fost o remarcabilă inteligenţă nativă şi cu deosebitele lui daruri, de autentică omenie pe care le risipea în toate sectoarele vieţii, s-a putut bucura de preţuirea, prietenia şi iubirea lui Nicolae Grigorescu, a lui Vlahuţă, a lui Delavrancea, a lui D. D. Pătrăşcanu, a lui Mihail Sadoveanu, a lui Topîrceanu, a lui George Ranetti, iar multe epistole de-ale acestora, cuprinse în cartea *O viaţă aleasă*, zac acolo pierdute, neîntîlnindu-le pînă acum, reproduse sau citate — valorificate în orice caz — în studiile ce le-au fost consacrate sau în însemnările care adună corespondenţa purtată a unora dintre ei, — fiindcă nu sînt lipsite, după a mea părere, de un interes de cunoaştere.

Iată, spre exemplu, ce îi scrie de la Cîmpina marele nostru Grigorescu, la 27 noiembrie 1906 : „Iubite şi bun prieten. Socotesc că pînzele alese de mine şi de fratele Alecu (se înţelege — nu ? — că e vorba de Vlahuţă, *n.n.*) ţi-au fost pe plac. Ţi-am cunoscut gustul şi de aceea ne-am oprit asupra lor. În curînd voi avea ceva tot pe placul dtale. Te anunţ din vreme, ca să poţi vizita şi

expoziţia. Îţi mulţumesc din suflet pentru văcuţa şi viţelușul care au sosit în bună stare. Al dtale cu toată dragostea, N. Grigorescu".

Transcriu şi a doua scrisoare, expediată tot de la Cîmpina, la 25 octombrie 1907 : „Distins Prieten, Ştiu cît de mult iubeşti costumul naţional. Ştiu — şi din cît te cunosc eu — dar mai ales din felul cum mi-a înfăţişat aceasta fratele Alecu, cu care adesea ai străbătut plaiurile Rîmnicului. Pentru acest motiv ţi-am reţinut «Bisoceanca». Este o inspiraţie a dtale. Este tot aşa de frumoasă şi naturală cum am cunoscut-o eu şi mai mult dta. Am imortalizat prin asta costumul judeţului dtale şi un tip de munteancă. Cred că îţi va fi pe plac. Al dtale cu tot dragul, N. Grigorescu".

Menelas Chircu îi răspunde de la R. Sărat, la 6 decembrie 1907 : „Iubite şi drag prieten, Dacă mi-ai fi făcut cel mai scump şi frumos dar, nu-mi umplea mai mult sufletul de bucurie ca «Bisoceanca» dtale. Dacă acum pentru unii n-ar reprezenta ceva, pentru viitor va fi opera cea mare cu care contribui la ridicarea noastră. Asta-i munteanca noastră, văzută, cunoscută şi apreciată de mine. Şi ce pînză este tot aşa plină de viaţă, tot aşa de mîndră pentru costumul ce-l poartă, cum ai văzut-o dta alături de fratele Alecu şi de mine. O pun la locul de cinste şi te asigur că va rămîne moştenire din tată în fiu. Cînd şi unde te văd ? Dacă poţi, vino la mine să mai facem cîteva plimbări prin locuri necunoscute dtale, dar pline de frumuseţi. Cred că ai mai găsi ceva subiecte pentru pensula dtale. Îmbrăţişări şi toată dragostea, Menelas".

Dau, de asemeni, şi şirurile ce provin de la Vlahuţă, unele datate, celelalte nu şi încep cu acelea din 23 fe-

bruarie 1900, cînd pot situa ivirea acestei prietenii : „Iubite Domnule Chircu, Ieri, dl. Grigorescu a dejunat la mine, — după dejun ne-am dus împreună la expoziţie, şi-acolo uitîndu-se la tabloul dtale, mi-a spus că nu e mulţumit de ce ţi-am ales.

— Dă-mi voie să aleg eu ceva drăguţ pentru prietenul dtale şi al meu, căci «les amis de nos amis sont nos amis». Şi după jumătate de ceas de căutare, a poruncit să puie vîndut pe un «Car cu boi în luminiş» şi pe un cap drăgălaş de fetiţă «Profil pierdut». Aşa că ai acum două tablouri alese de însuşi maestrul. Să le stăpîneşti sănătos şi fericit. La revedere, Al Vlahuţă".

Şi rîndurile nedatate :

„Frate Chircule. E pomană ! Ţi-am luat trei bucăţi superbe. Să n-ai nici o grijă de bani, am eu destui. Să nu-mi trimiţi, că mă supăr.Dar vino de vezi expoziţia, că n-o să mai vedem cît om trăi, aşa frumuseţi. Veniţi. Sărut mîna Doamnei. Dor şi frăţie. A. Vlahuţă, Mii de mulţumiri pentru uriaşii curcani. A.V.".

„Frate Chircule, Venim duminică (10 februarie) la dejun. Cînd am primit scrisoarea dtale, expoziţia era închisă. Aducem «Corturile». De ce nu renunţi la ele ? Dumneata n-ai ţigani ? La revedere, Vlahuţă".

Fac menţiunea că pe lîngă numeroşii Grigoreşti ce-i poseda, Menelas Chircu avea în colecţia lui pînze semnate de Luchian, de Petraşcu, de Ştefan Popescu, de Baltazar, de Stoica şi Băeşu.

Reproduc de asemeni alte cîteva epistole de la scriitori consacraţi — clasici ai literaturii noastre — şi numai pe acelea care au o semnificaţie mai generală, care aduc o clarificare ce poate fi utilă, care vor arăta uneori culorile

timpului, sau altă dată psihologia autorilor şi realităţile care-i confruntau.

Să-l citim bunătoară pe D. D. Pătrăşcanu, în scrisoarea expediată din Bucureşti la 2 octombrie 1924 : „Stimate Domnule Chircu, în cursul acestei luni apare cartea mea *În faţa naţiunii*, în care între altele mă ocup de evenimentele petrecute în anul 1918, de guvernul Marghiloman, Parlamentul de la Iaşi, — analizînd toate acestea pe bază de documente, dar mai ales punînd totul în legătură cu situaţia actuală a ţării, pe care desigur că şi d-ta o găseşti intolerabilă. E o lucrare de convingere, dar şi de curaj, deoarece adevărul, oricît de crud, e spus pe nume. Scrierile mele literare şi le împarte publicul singur, pentru lucrări însă ca cea pomenită mai sus, cititori se găsesc mai puţini — oricît de bună ar fi — şi eu cu toată modestia mea, pot afirma că *În faţa naţiunii* e o lucrare bună. Pentru asta am făcut la ea abonamente. Dacă lucrul nu v-ar plictisi prea mult, aţi fi aşa de bun să-mi faceţi cîţiva abonaţi, care să primească volumul îndată după apariţia lui ? Mi-aţi face cu asta un serviciu. Cartea va costa 60 lei, — dar ca s-o pot da cu preţul acesta a trebuit să renunţ la o parte din drepturile mele de autor. Editorul a băgat peste 100 de mii de lei în ea ; o adevărată nenorocire să tipăreşti ! De un lucru puteţi fi sigur : cartea se citeşte cu interes, chiar dacă lectorul ei nu ar împărtăşi toate ideile mele. Acesta e esenţialul însă.

Cu societatea «Viaţa Românească» cred că sînteţi puşi în curent. «Creditul Industrial» i-a acordat acum vreo lună trei milioane de lei, cu care s-a pus pe cale bună. În fruntea ei, la Iaşi, este Iancu Botez, directorul Băncii Iaşilor, — deci instituţia se va afilia la celelalte aşe-

zăminte ale liberalilor. Datorii nu mai are societatea — căci s-au plătit cu restul de la vînzarea sucursalei din București — așa încît capitalul nostru este intact, ba încă și cu o plus valoare. Eu m-am retras din această afacere, odată cu vînzarea sucursalei din București. Cu banii luați de aici, s-a salvat centrala, care merge rău. Revenind însă la subiectul acestei scrisori, v-aș rămîne prea obligat dacă rezultatul, bun sau rău, l-aș cunoaște în maximum 12—15 zile. În orice caz vă mulțumesc de sentimentele dv. pe care le cunosc. Odată cu aceasta vă rog să primiți pe lîngă expresiunea sentimentelor mele de recunoștință și cele mai cordiale salutări. D. D. Pătrășcanu, Bulevardul Maria 57 București."

Adaug și liniile pe care D. D. Pătrășcanu i le adresează patru ani mai tîrziu, adică la 15 decembrie 1928 : „Iubite Domnule Chircu, Nu știu, faci politică ? În cazul acesta trebuie să fii trist căci nu te-am văzut trecut pe nici o listă. Dacă nu faci (atunci firește ești om cuminte) desigur vremile noastre păcătoase trebuie să te întristeze și pe d-ta. Și într-un caz și-n altul îți trebuie un mic remediu : acela e *Un prînz de gală !* Dacă-l vei găsi pe chef, poate îl recomanzi și unora dintre prieteni, — firește acelora care nu te-au înjurat pentru *În fața națiunii*. Sărbătorile cu bine și cu sănătate multă ! D. D. Pătrășcanu, Bulevardul Maria 57 București."

Lămuresc, ca să nu subziste îndoieli, că Menelas Chircu, înainte de primul război mondial, s-a ales în două legislaturi deputat pe listele partidului conservator, iar după scindarea acestuia pe tema conflictului de opinii din perioada neutralității, el urmează pe Nicolae Filipescu, pe Take Ionescu și pe Delavrancea, promotori ai politicii **„instinctului național"**, vestitori și militanți sta-

tornici ai României Întregite. Dealtfel, în volumul *O viață aleasă* se publică mai multe epistole emanînd de la P. P. Carp și Al Marghiloman, toate de la începutul acestui secol, și notez că în anii următori războiului, cînd se puneau acutele probleme ale refacerii și cînd practic conservatorismul era lichidat ca ideologie, Menelas Chircu, pentru spiritul său gospodăresc, pentru cinstea, moralitatea și capacitatea lui organizatorică, a fost desemnat, cu unanimele sufragii ale alegătorilor, ca primar al orașului R. Sărat unde a lăsat destule urme meritorii.

Și trec mai departe ca să transcriu două scrisori ale lui G. Topîrceanu — foarte, ca să spun așa, „topîrcenești" — pe care Menelas Chircu îl prețuia din lectură, pe care nu-l cunoștea și pe care-l poftește la culesul viei de la Zăplazi, unde își avea podgoria și unde se păstra vechea datină sărbătorească a culesului. Topîrceanu răspunde de la Iași la 20 septembrie 1924 : „Iubite Domnule Chircu, Vă mulțumesc din toată inima pentru amabila invitație. În mijlocul necazurilor fantastice în care mă zbat de ani de zile și al răutății omenești, invitația dv. e un gest aproape neverosimil, care m-ar fi împăcat, poate pe cîteva zile, cu lumea și cu viața. Dar în loc să viu am regretul să vă răspund că mi-i cu neputință să părăsesc Iașul acuma, pentru cît de scurtă vreme. Cauzele sînt prea multe, prea banale și de natură prea intimă ca să vi le mai înșir aici. Iar dacă nu vin, să nu credeți c-ați prăpădit mare lucru. Pe cît îs de «vesel» și de «spiritual» în versuri, pe atîta-s de ursuz, de nesociabil și de ne-amuzant în persoană. Dar fiindcă vă place cum scriu și fiindcă intenția dv. a fost atît de binevoitoare, aș vrea la rîndul meu să vă mulțumesc în vreun fel mai expresiv : să vă trimit un volum de *Balade* cu dedicație sau vreo poezie

inedită în manuscris (chiar ieri am terminat una pentru... «Arhiva C.F.R.» cu subiect ceferist, că de-asta-mi arde mie !). Pentru a le trimite însă mi-ar trebui o adresă mai precisă (numele și orașul numai, e prea vag), — ca să nu se piardă. Sper că adresa dv. e mai stabilă decît a mea, care se ține mereu numai într-un fir de ață. Afectuoase salutări, G. Topîrceanu."

Menelas Chircu, intepretind că Topîrceanu e în dificultăți financiare, îi scrie din nou de la Zăplazi, la 23 septembrie 1924, insistînd : „Iubite Domnule Topîrceanu, Plăcerea de a te avea musafirul meu e așa de mare, încît te rog să lași orice la o parte și să vii. Transportul d-tale cu trenul — venit și dus — îl suport eu, rugîndu-te să nu te simți deloc jignit. Lasă pentru o clipă necazurile. Viața e prea scurtă ca să nu profităm și de frumusețile ce ni le oferă. Te aștept. Toată dragostea, Menelas Chircu."

Replica lui Topîrceanu vine tot de la Iași la 28 septembrie 1924 : „Stimate Domnule Chircu, Mi-a spus fratele meu (Mateescu, sculptorul, fost profesor în urbea d-voastră) că domnul Chircu este primarul orașului R. Sărat. Vă cer iertare pentru stăruința mea în privința adresei. Credeam că sînteți vreun avocat sau profesor, străin de oraș și aveam mare grijă că volumul meu (juvaerul !) să nu se piardă. Grozav mă ispitește o odihnă de cîteva zile la podgoria d-voastră, pe care o presimt minunată în atmosfera de toamnă. Dar necazurile mele nu sînt de natură bănească. Am proces cu proprietarul, sînt certat cu «Viața Românească», mi-a murit mama, am o soră bolnavă, starea civilă mi-i foarte încurcată, amica mea îmi face scene de gelozie, eu ei la fel, etc. etc. Scuzați că vă fac aceste mărturisiri, fără să ne cunoaștem,

dar le fac ca să înlătur un echivoc și fiindcă eram plin pînă-n gît și fiindcă vă plac versurile mele, deci sufletește sîntem rudă. Vă mulțumesc pentru intenția filantropică de a-mi trimite bani de drum. Dacă cu toți musafirii d-voastră procedați atît de larg, apoi... se duce podgoria pe gîrlă ! Dar eu voi avea **frai** cînd mi-a fi de venit. Volumul de balade vi-l trimit în curînd. Citiți acolo *Rapsodii de toamnă,* unde e vorba de vie și sînt sigur că o să vă facă mare plăcere. Dacă prin împrejurimi aveți păduri cu vînat și dacă la iarnă organizați vreo goană (vînătoare) aș veni și eu împreună cu Sadoveanu, că amîndoi avem patima vulpilor și lupilor. Vă rog să mă iertați de atîta pologhie. Cu cele mai distinse salutări, G. Topîrceanu."

Și vreau să spun aici că Menelas Chircu, sorocit parcă de destin faptei dezinteresate și gîndurilor curate, n-a înțeles să trăiască preocupat exclusiv de propria sa existență și-a alor lui, ci a văzut viața — dincolo de orice egoism — în toată cuprinderea ei, ca o sacră obligație de a te dărui constant și de a fi util societății și semenilor tăi. Din punctul acesta de vedere pot scrie liniștit, negru pe alb, că socialmente vorbind, comportamentul lui Menelas Chircu a fost exemplar ca omenie și comprehensiune, iar de la mocanii din Jitia, Necule, Bisoca și Andreiaș, care-l considerau apărătorul și binefăcătorul lor, și pînă la meseriașii și orășenii neajutorați de vreo nevoie, ori loviți de-o nedreptate, — cîți vor mai fi, sau urmași de-ai lor — îl vor păstra cu recunoștință și fidelitate în memorei.

În primăvara lui 1921, Menelas Chircu, la mai puțin de doi ani de la decesul lui Al. Vlahuță, se hotărăște să-i ridice prietenului dispărut o statuie la Rîmnicu Sărat și,

în acest scop, își asociază alți doi rîmniceni, admiratori ai poetului, — Gh. Niculescu și Al Zamfirescu — și pornesc cîteșitrei la treabă și la strîngerea fondurilor. Tot atunci i se adresează amicului său George Ranetti — care a fondat și a făcut să apară un pătrar de veac, împreună cu Nae Țăranu, revista de șarjă politică și de satiră socială *Furnica* — de la care capătă la 1 iunie 1921 următorul răspuns : „Scumpe Domnule Chircu, Te felicit pentru frumoasa inițiativă ce ați luat și-ți făgăduiesc din toată inima modestul meu concurs prin scris și, cum voi putea, cînd va fi nevoie. O listă de subscripție în vesela *Furnica,* o socotesc însă de natură a micșora solemnitatea omagiului suprem, ce cu toții datorăm marelui talent care a fost iubitul Maestru Vlahuță. Adresează-te ziarelor cotidiene populare, ce, sînt convins, te vor sprijini. Cordiale salutări. George Ranetti".

În 1923, la 28 noiembrie, George Renatti îi scrie din nou : „Dragă Domnule Chircu, Uitasem că mă însărcinaseși cu un comision : să cercetez cam cît ar costa statuia marelui Vlahuță, cu care ai luat frumoasa inițiativă să împodobești orășelul Rîmnicu Sărat, în preajma căruia minunatul poet a petrecut atîtea clipe de recreație sufletească și intelectuală, grație prieteniilor devotate ce le găsea acolo, prietenii printre care a d-tale a rămas cea mai credincioasă. Am întrebat deunăzi pe Spaethe și mi-a spus că nu poate face un calcul precis deoarece nu cunoaște intenția d-tale : este vorba de un simplu bust pe un soclu sau dorești să fie ornamentat și cu oarecare figuri alegorice, motive sculpturale inspirate din versurile Maestrului ? Spaethe stă la dispoziția d-tale pentru orice informație : el are locuința și atelierul în Parcul Filipescu, la Șosea, Aleea Modrogan, fie că-i vei scrie, fie

că te vei duce să-l vizitezi, cînd vii la București. Te sfătuiesc la acesta, fiindcă — pe cît mă pricep eu — este unul dintre cei mai talentați sculptori-portretiști, avînd în plus avantajul că a cunoscut de aproape pe scumpul nostru Maestru, așa că va izbuti să reînvieze mai fidel icoana aceluia pe care l-a cunoscut în intimitate, decît ar putea-o face un alt artist, oricît s-ar trudi să reproducă umbra rece și moartă a unei fotografii"...

Statuia a fost executată în adevăr de Oscar Spaethe, a fost dezvelită în 1937 și dăinuie și astăzi la Rîmnicu Sărat în piațeta din fața liceului, care poartă numele poetului. Și, pentru că e vorba de Vlahuță și de Menelas Chircu, adaug și rîndurile fără dată, ale lui Mihail Sadoveanu — dar după opinia mea le situez în anii 1923—1924 — care nu comportă nici o explicație, ca să se înțeleagă rostul lor: „Scumpe Domnule Chircu, scrisoarea d-tale mi-a parvenit tîrziu din pricină că un timp nu m-am dus în oraș fiind bolnav și numai după ce am găsit-o la redacția *Vieții Românești*, am aflat despre serbarea proiectată la Rîmnicu Sărat, în amintirea și cinstirea lui Vlahuță. Îmi pare rău că nu pot răspunde amabilei d-tale invitațiuni. Aș fi dorit în special să-ți fiu plăcut d-tale, pentru că știu cîtă inimă și rîvnă pui în colțul acela de țară pe teren național și cultural. Duminica de la 7 februarie însă, îmi este de mai multă vreme ocupată, la o adunare pe care o avem aici în Iași și unde prezidez, deci nu pot lipsi. Rămîne să am plăcerea a găzdui la d-ta altă dată, cu alt prilej. Al d-tale cu cele mai distinse sentimente Mihail Sadoveanu".

Menelas Chircu a fost stăpînit de tînăr și pînă cînd a închis ochii de două mari pasiuni: drumeția pe de o parte și cîntecul, jocul și portul popular pe de alta. El

este omul care a pus bazele societății „Chindia", de care n-a fost străină Bucura Dumbravă, și care în epocă a cunoscut un răsunător succes în țară și străinătate și tot el a salvat de la dispariție atîtea zăcăminte de folclor amenințate să se piardă pentru totdeauna. Casa lui — un reprezentativ și autentic muzeu — era împodobită, în afara tablourilor despre care am vorbit, de scoarțe românești din cele mai frumoase, de costume naționale strînse din toate teritoriile locuite de români, de încrustări țărănești în lemn, de ceramică și de curele țintuite, anticipînd o geografie armonioasă a neamului, înainte încă de războiul întregirii.

Acesta a fost, pe scurt, omul de țară și de ogor Menelas Chircu, total necunoscut generațiilor de azi*.

---

* **P.S.** Un cititor de-al meu care semnează C. Mărculescu din Rîmnicu Sărat, fost avocat și apoi consilier juridic la unele întreprinderi locale, actualmente pensionar, are amabilitatea să-mi comunice că Teodor G. Baciu, autorul volumului *O viață aleasă*, n-a mai scris în adevăr nimic altceva, că a funcționat ca secretar al Liceului „Al. Vlahuță" din Rîmnicu Sărat pînă la pensionare, că a decedat în 1979 în comuna sa natală Topliceni și că, printr-un complex de împrejurări, și-a consumat majoritatea timpului în casa lui Menelas Chircu. Îi mulțumesc călduros. Și mă bucur dîndu-mi și vestea că cei doi fii — despre care știam că i-a avut Menelas Chircu, unul din ei fost jurist, numindu-se tot Menelas, iar altul Radu, inginer, amîndoi producîndu-se în formația „Chindiei" alături de merituosul lor tată, care le-a transmis dragostea pentru jocul și cîntecul popular — trăiesc, primul la Rîmnicu Sărat și cel de-al doilea la Ploiești, ambii pensionari.

PANAIT CERNA

La Iaşi, în zilele de 7, 8, 9 şi 10 septembrie 1909 s-a ţinut ceea ce a fost numit „primul congres al studenţilor", la care au participat sau şi-au trimis adeziunea, în afara studenţilor de la cele două Universităţi din Bucureşti şi din capitala Moldovei, cîte erau în ţară, — ca şi românii care se găseau la studii în Occident.

Poveste veche. Şi nu discut nici de cine a fost pus la cale congresul, nici cu ce scop, nici cum s-au desfăşurat dezbaterile, fiindcă toate ar depăşi cadrul subiectului la care m-am oprit.

Ci, mă voi mulţumi doar să notez că, între mulţi alţii, au luat cuvîntul cu această ocazie, de pe o poziţie de bun simţ şi de nobilă tradiţie românească, Virgil Madgearu, delegat al studenţilor de la Lipsca, şi G. Ionescu-Siseşti, din partea acelora de la Hohenheim — amîndoi cumpăniţi şi realişti, umani şi consecvenţi în convingerile lor, aşa cum i-am cunoscut dintotdeauna în întreaga lor activitate profesională, publică şi politică — şi s-au citit telegrame de aderare la lucrările congresului de la Alexandru Nour, de la P. Stanciof — numele real al lui Panait Cerna, aflat pentru doctorat în Germania — de la

Sextil Puşcariu şi de la Eduard Lăzărescu, student la Paris, juristul şi luptătorul democrat ieşean de mai tîrziu.

Dau, în *Neamul Românesc* anul IV, cu numărul dublu 106—107, din 23 septembrie 1909 — care apărea atunci de trei ori pe săptămînă în format caiet — peste o amănunţită relatare, întinsă pe 27 de pagini, cu discuţiile care au avut loc, în general în culoarea şi mentalitatea timpului, iar în *Neamul Românesc* următor, adică 108 cu data de 27 septembrie 1909, se publică sub titlul : **Un cuvînt fraţilor de luptă,** iscălit **P. S. Cerna,** aceste şiruri uitate şi pierdute acolo şi pe care le reactualizez şi pentru spiritul de patriotism sănătos şi pentru serioasele preocupări sociale care-l frămîntau pe poetul Panait Cerna la cei 28 de ani pe care-i avea, fiind neîncetat cu toate gîndurile şi vrerile lui de mai bine, la lumea celor mulţi şi obidiţi a satului de unde se obîrşea : „Întorcîndu-vă pe la căminele voastre, duceţi cu voi, sînt sigur, cele mai frumoase amintiri de la întîiul Congres studenţesc, dar, în acelaşi timp, sînteţi bine înţeleşi asupra rolului vostru primordial în dezvoltarea culturală, economică şi socială a ţăranului român.

Partea uşoară a acestei activităţi ce vi se impunea în timpurile de azi, e îndeplinită : programul îl aveţi. Acum vine partea cea grea : îndeplinirea programului, de care depinde epoca de fericire a poporului român.

De aceea, vă urez să luptaţi cu toată puterea vîrstei voastre, fără pic de interese personale, fără pic de frămîntări politice, avînd pururea în faţă interesul obştesc. Mergeţi pe calea ce vi s-a bătătorit, de oamenii ce au înţeles cum trebuie să lupte, pentru ridicarea României celei nouă şi fiţi siguri că izbînda va fi a voastră.

Aţi văzut pretutindeni un popor ce aşteaptă multe de la voi, iar locuitorii României de azi să aibă încredere în viitorii conducători ai ţării — studenţimea română de azi — care se vor strădui a-şi îndeplini datoria sfîntă ce o au către un popor ce şi-a întrupat în voi, tinerimea universitară, toate speranţele unui viitor mai frumos. Luptînd aşa, numai atunci veţi avea dreptul la recunoştinţa generaţiilor ce vor veni". P. S. Cerna.

Şi am înţeles mai limpede portretul pe care i-l schiţează Nicolae Iorga după prematurul lui deces.

Reproduc: „...Mie, însă, daţi-mi voie, să-mi pară foarte rău de un tînăr sărac, modest şi obscur, pe care întîmplarea — căci el nu era din talentele care se îmbulzesc, care-şi rup o cale şi prin zidul celei mai animalice indiferenţe pentru lucrurile spiritului! — pe care, zic, întîmplarea mi-l scotea înainte, acum vreo zece ani, cînd nici eu nu eram alta, decît un tînăr care începusem doar ceva mai devreme.

Poate, fiindcă venea dintr-un sat din mijlocul unor oameni sărmani, poate fiindcă se simţea încă străin între aceia la care trecuse încă de copil, poate fiindcă, între cei bucuroşi şi mîndri de tinereţea lor, se vedea bolnav, mărunt. sters — poate, de aceea, era aşa cum nu-l pot uita că a fost... Acest tînăr student era încă de o superioară şi emoţionantă nevinovăţie, castitate a sufletului. Privea cu ochii lui de viorea, umezi ca de rouă, prin care trecea un aur ca al razelor, privea uimit la zbuciumul oamenilor şi în pardesiul lui subţire care-i acoperea pieptul atins, se plimba ca într-o nebiruită zale de arhanghel. Era aşa de nou în viaţă, adică în durere, încît, cum nu credea în răutate, în minciună, nu putea să creadă în boală...

...Păcat de dînsul, dar înainte de toate, pentru aceasta : pentru că aduce între oameni ceva care se ţine de o lume înaltă şi mai curată decît a noastră...".

Înainte însă de a sfîrşi, transcriu de pe o carte poştală textul inedit pînă acum, adresat din Germania lui Const. Antoniade, la Bucureşti, care-l arată pe Panait Cerna, îngrijorat de cele ce se petreceau în ţară :

„Charlottenburg, 24/XII/1909
Pestalozzi str. 3, II, 1.

Dragă Const,

Aşa-i că te surprind rîndurile mele ? Ce vrei ! Îmi abate şi mie, la doi ani odată, să-mi aduc aminte de un distins amic. Mai iei parte la şedinţele literare ale *Convorbirilor* ? Trebuie să fie cam amărîţi după evenimentul neaşteptat din duminica trecută *(n.n.* Aluzie la atentatul săvîrşit de Stoenescu-Jelea împotriva primului ministru Ionel I. C. Brătianu.)

Nu ştii cît ne neliniştesc pe noi, cei de aici, unele veşti din ţară ! Lucruri care trec nebăgate în seamă, cînd te afli la tine acasă, iau proporţii mari şi te preocupă vreme îndelungată, îndată ce le auzi în afară de graniţele patriei. Nu le poţi elimina din suflet, cu una cu două !

Cînd apar *Eroii ? (n.n.* Traducerea lucrării lui Thomas Carlyle, pe care ne-a lăsat-o Const. Antoniade). Eşti bun să-mi trimiţi şi mie un volum ? N-ai grijă ! Nu-ţi rămîn dator ! Vrei, nu vrei, ai să primeşti curînd volumaşul meu de versuri. Numai să primesc de la Minerva *(n.n.* prestigioasa editură din epocă) exemplarele ce mi se cuvin ca... Autore.

Ce-ţi mai face frăţiorul ? Nu mai vine la Berlin ? O frăţească strîngere de mînă de la al tău, Cerna".

Şi închei, precizînd, pentru cititorii care n-au la îndemînă datele trebuincioase, că Panait Cerna moare la 26 martie 1913 — la nici 32 de ani — după ce, la 17 februarie, fusese proclamat cu menţiunea „Magna cum laude" doctor în filozofie al Universităţii din Leipzig, cu teza *Die Gedankenlyrik* (Lirica de idei) şi, nu ştiu de ce, ca la o poruncă, din memorie sare şi mă trezesc murmurînd, strofa din urmă a ultimului sonet — din cele trei care alcătuiesc ciclul intitulat **Zile de durere,** publicat în septembrie 1907 în *Convorbiri Literare* — prin care parcă îşi strigă, ca un oracol, mîinile cu aprigul şi neiertătorul lui blestem :

„Dispară-n lume, tron de tron să ardă ;
Dar nici o lacrimă să nu se piardă
Din plînsul şi din sîngele vărsat !"

STERE-KIRILEANU POLEMIZÎND EPISTOLAR

Povestea e veche şi, păstrîndu-şi pînă-n prezent inedi-tul, a rămas cu desăvîrşire necunoscută ; ea datează din noiembrie 1906 şi e bine să fie ştiută în ansamblul ei şi pentru istoriografia literară şi pentru voluptatea, hai să zic aşa, specifică latinilor, de a flecări în general, căreia i-am adus întotdeauna o generoasă contribuţie, dar mai cu seamă fiindcă ilustrează semnificativ şi veridic — dincolo de toate vorbele ce s-au spus şi de toate caracterizările ce s-au făcut — structuri şi reacţii umane.

Sînt implicate în incident trei personaje profund deosebite temperamental : explozivul, combativul şi rezolutul C. Stere, blîndul, sfătosul şi cumpănitul Moş Ghiţă Kirileanu, apropiat de Titu Maiorescu, prenumărîndu-se între „convorbirişti", şi profesorul Ion Simionescu, omul de omenie şi nedezmînţită înţelepciune, ajutător la orice nevoie a altuia fără să ezite şi fără să-şi precupeţească sacrificiile, practicînd o splendidă filozofie a vieţii, — care-l modelase firesc şi identic cu sine însuşi — şi cînd îi dăruia lacrimile unei muşcături şi ale unor suferinţe, ca şi atunci cînd îl întîmpina cu surîsul unei rîvnite bucurii.

Obiectul polemicii epistolare dintre C. Stere şi G. T. Kirileanu îl constituie *Viaţa Românească,* în chiar primul an de apariţie, cînd eclatantul succes dobîndit de publicaţia ieşeană a stîrnit invidii care au dus inerent la variate colportări de infamii şi de zvonuri ce au circulat cu stăruinţă în epocă şi pe care timpul şi dezvăluirile documentare de mai tîrziu şi-au luat sarcina să le spulbere.

N-au fost puţine. Şi între ele, ca să-i dea cu orice preţ o apartenenţă politică — Stere fiind la vremea aceea membru al partidului liberal —cea mai frecventă acuză care vehicula era că revista s-a ivit cu sprijin material asigurat de instituţii bancare liberale.

Victima unei asemenea afirmaţii a fost şi Moş Ghiţă Kirileanu, care în 1906 locuia în Bucureşti, unde era angajat ca bibliotecar al palatului regal şi care a găsit de cuviinţă să-i comunice lui Ion Simionescu, la Iaşi — ştiindu-l prieten cu C. Stere, — ce se spune la Bucureşti despre *Viaţa Românească.* Normal, Ion Simionescu îşi pune amicul în cunoştinţă, iar Stere, prompt şi ţepos în ripostă, cum îi era firea, îi expediază lui Moş Ghiţă Kirileanu cîteva şiruri, într-un vădit stil de somaţie, cum se va vedea îndată din scrisoarea lui Moş Ghiţă pe care i-o trimite lui Ion Simionescu la 29 noiembrie 1906 şi pe care o transcriu întocmai, cu sublinierile din text ale emitentului :

„Dragă prietene, azi dimineaţă am primit scrisoarea asta de la dl. C. Stere : «Ai comunicat d-lui Simionescu că *Viaţa Românescu* ar avea 20 000 lei ca subvenţie de la Clubul liberal. Fiindcă vreau să ştiu ce valoare trebuie să dau acestei calomnii, te rog foarte mult să-mi scrii

de unde ai auzit această minciună. Socot că şi d-tale îţi va face plăcere restabilirea adevărului. În aşteptarea răspunsului, al d-tale C. Stere»".

Şi Moş Ghiţă Kirileanu adaugă, în continuare, uşor mîhnit, pentru Ion Simionescu :

„Pe cît văd, ai ţinut să-mi dai o lecţie de profesor universitar... Nu mă aşteptam la ea, dar îţi mulţămesc, căci am tras dintr-însa şi folos nu numai displăcere. Decît eu, ca fost profesor privat, aş fi dat lecţia mai altfel. Aş fi răspuns eu — nu alţii — lui Kirileanu ; întrebîndu-l eu — nu alţii — asupra izvorului şi temeiniciei acelei afirmări, mărturisindu-i prietenește dorinţa de a o împărtăşi directorului *Vieţii Româneşti* şi de a apăra revista de-o astfel de bănuială.

Dar, în sfîrşit, lucrul e făcut şi eu, sfiosul şi rezervatul, mă văd împins de un prieten (în urma unei scrisori cu totul intime), la corespondenţe cu persoane cvasi publice, care totdeauna au fost scumpe la vorbă cu mine, da-de-cum la **scrisori...**

Îţi pun aici alăturea şi o copie de pe scrisoarea trimisă d-lui Stere.

Devotat, G. T. Kirileanu".

Iată şi textul ei :

„Stimate Domnule Stere,

Primind scrisoarea Dv. de astăzi, mă grăbesc a vă răspunde că vorba despre o subvenţie cam de 20 000 lei, pe care *Viaţa Românească* ar avea-o de la oarecare instituţie de credit (de clubul liberal n-am auzit şi nu puteam scrie d-lui Simionescu) pentru asigurarea materială a unei tipăriri în mii de exemplare şi dobîndire de colabo-

ratori plătiți, — am auzit-o întîmplător într-un cerc de publiciști la cafeneaua Kübler.

Lucrul e prea obișnuit în țara noastră și astfel de subvenții au primit și primesc multe publicații și reviste la noi (*Arhiva* de la Iași, *Literatura și arta română*, *România ilustră*, *Documentele asupra renașterii României* etc.), ca el să fie privit drept o calomnie sau ca oarece neverosimil.

Sînt în prea puține legături apropiate cu persoanele din gura cărora am auzit vorba în chestie, spre a-mi putea permite să le întreb în privința asta. Și-apoi, știți dv., cît de ușor te poate da cineva de zminteală, cînd te bizui **numai pe cuvîntul** lui, neavînd **dovezi hotărîtoare,** cu care să-l ții în clește...

Oricum, n-aș vrea deloc să mă văd amestecat într-o discuție de felul acesta, mai ales cînd binevoiți a mă încredința că informația de mai sus nu-i întemeiată și că *Viața Românească* își are rădăcina numai în propriile puteri ale redacției.

Al Dv. stimător
Gh. Teodorescu-Kirileanu".

Replica lui Stere, la explicațiile ce i-au fost trimise, vine urgent, — la un interval de-o zi — fiindcă epistola expediată în copie către Ion Simionescu, scrisă de mîna lui Moș Ghiță Kirileanu, nu e datată ; dar aceea care o însoțește în același plic, pentru Ion Simionescu de la Kirileanu, are precizat limpede : **București 1906, 1/12.** Sper că cititorul atent va fi reținut data de **29 noembrie 1906** din prima scrisoare a lui Kirileanu, ceea ce mă face să constat deocamdată și să-mi mărturisesc satisfacția că

în vremile acelea deşuete, molcome şi patriarhale — s-au scurs de-atunci aproape opt decenii — o scrisoare de la Iaşi la Bucureşti şi viceversa, parvenea destinatarului în 24 de ore ! Şi să-l ascultăm acum pe Stere, drastic şi incisiv : „Stimate Domnule Kirileanu, scrisoarea d-tale m-a uimit din mai multe puncte de vedere : D-ta îmi scrii că n-ai vrea să fii «amestecat într-o discuţie de felul acesta mai ales cînd dv. mă încredinţaţi» etc... Cum ? Crezi că **scopul meu a fost** să-ţi inspir d-tale numai o părere bună asupra onorabilităţii mele ? În al doilea rînd, ai auzit la o cafenea, de la nişte oameni puţin cunoscuţi şi pe care-i scoţi capabili de a-şi tăgădui cuvintele, nişte calomnii urîte asupra unui om, căruia îi dedici publicaţiile d-tale «cu mult respect» şi aceasta îţi ajunge **să afirmi** categoric într-o scrisoare către un prieten că *Convorbiri literare* **au o bază morală,** pe cînd la *Viaţa Românească* nu e decît o temelie materială de 20 000 lei «de la un credit liberal» (citez textual), — şi acum îmi serveşti teoria că «lucrul e prea obişnuit ca să fie privit drept o calomnie sau oarece neverosimil ?»

Nu, Domnule Kirileanu, te judec mai bine decît vrei să apari în scrisoarea aceasta şi sînt convins că pentru a lansa o acuzare atît de gravă, ţi-au trebuit informaţiuni dintr-un alt izvor mai înalt şi anume, din acele cercuri care s-au deprins cu monopolul intelectualităţii întru atîta, încît simpla apariţie a unei reviste ce scapă direcţiei lor, e socotită ca o jignire. Lupta împotriva curentelor adverse e nu numai legitimă, dar e o datorie faţă de sine şi de ţară şi aceasta e singura cale spre cultură. Dar în mediul acesta oriental, intelectualii noştri de la «Serviciul Monopolului Cultural Român» înţeleg lupta aşa : tăcere în organele oficiale ale «S.M.C.R.» şi calomnii pe din dos.

De ce ? Se scontează insuficiența *Convorbirilor literare*, chiar neorganizate cu d-nii Mehedinți și Pangrati în față și M. Dragomirescu redivivus de după paravan ? Socot, deci, de datoria mea, să te previn că voi uza, la timpul oportun, de scrisoarea d-tale, colaborator și consilier intim, spre a caracteriza «temelia morală» și moravurile «Serviciului Monopolului Cultural Român». Primește salutările mele, C. Stere".

Practic, polemica epistolară Stere — Kirileanu se isprăvește aici. Și am cercetat — orientîndu-mă după perioada respectivă — cu răbdarea cuvenită, colecția *Vieții Românești* din decembrie 1906 pînă în iunie 1907, să văd dacă Stere a făcut sau nu uz în vreo formă ori alta, direct sau indirect, de incidentul încriminat. N-am găsit nici o aluzie măcar nicăieri. Am parcurs, de asemeni, amplul și excelentul volum de *Corespondență*, scos la Editura „Minerva" în 1977, de sîrguinciosul cercetător și merituosul profesor Mircea Handoca, unde e reunită, în șapte sute de pagini, o selecție valoroasă de scrisori primite și emise de G. T. Kirileanu, din bogatul fond al Academiei și al Bibliotecii Centrale de Stat. Stere nu figurează ca emitent sau ca primitor cu nici o epistolă. Curios mi se pare că Ion Simionescu, prieten o viață întreagă cu Moș Ghiță Kirileanu, purtînd reciproc o îndelungată și stăruitoare corespondență, e menționat doar cu două scrisori primite și exclusiv cu una trimisă, — toate trei fiind reproduse. Vor fi fost, firește, mult mai multe — după știința mea depășind cel puțin suta — care se vor fi pierdut sau au ars în lăzile pe care le adăpostise pe Tarcău — cum însuși Moș Ghiță mărturisește undeva — cînd în cel din urmă război, luptele au ajuns pe acolo.

Dau, în fine, și scrisoarea lui Kirileanu către Ion Simionescu, la care m-am referit la început, expediată din București în 1906, la 1/14 decembrie. Să-i citim împreună cuprinsul : „Iubite prietene, Faptul că nu mi-ai răspuns d-ta și că mi-a scris în chip atît de neașteptat dl. Stere, m-a făcut să cred că din dragostea pentru *Viața Românească* și dintr-un sentiment ce-l ai cînd șuguind cu mine rostești numele «Mathieu» — sentiment întins și asupra celor de la *Convorbiri* — ai spus d-lui Stere bănuiala mea, lăsîndu-l a-mi scrie ce mi-a scris și jertfind discreționeasca scrisorii mele. De aici vine durerea (nu colții) răvașului meu din urmă. Lămuririle ce-mi dai în chip așa de prietenesc, în privința displăcutei întîmplări, m-au înduioșat, aducîndu-mi mîngîierea neștirbirii unei prețioase legături de prietenie. Dar vezi un «Mathieu» n-ar fi în stare, odată cu capul, a săvîrși un astfel abuz de încredere. Acuma îmi dau seama cîtă dreptate era în instinctiva-mi răspingere de ceata d-lui Stere. Din alăturata copie a scrisorii de a doua, cu care m-a dăruit dl. Stere — odată cu scrisoarea d-tale — te vei încredința de gingășia sufletului său, de căpcana ce mi-a întins cu bună știință și de faptul că se poate să-mi dăruiască noi displăceri prin uzarea scrisorii mele, a **numelui** meu și a unui pasaj din scrisoarea cu pricina ce ți-am trimis, într-o viitoare polemică. Situația mea din slujba în care mă găsesc, nu-mi îngăduie a mă amesteca în polemici — fie și literare — și-ți poți dar închipui felul loviturii cu care vrea să mă izbească umanitarul dv. Stere și ai săi.

Eu mă gîndesc să-i răspund d-lui Stere așa : «Atît scrisoarea mea către dl. Simionescu cît și răspunsul ce am crezut că vă pot trimite la scrisoarea dv., nu erau

scrise în vederea unei polemici pe cale de publicitate. Prin urmare, eu vă rog stăruitor să nu vă folosiți de neînsemnata mea scrisoare pentru chestiile ce le puteți dezbate cu cei de potriva dv., fără mijlocirea numelui meu. Căci îmi închipuiesc că și dv. veți recunoaște că sînt stăpîn în privința celor scrise de mine în scrisori private trimise prietenilor mei cu bunăcredință și cu încrederea că vor rămîne în domeniul privat. Protestez, mai cu seamă, împotriva răstălmăcirilor și întinderii ce o dați ziselor mele. În felul acesta, aș putea fi învinuit de crime, care de care mai mari, cu toată neînsemnătatea ce pe dreptate o dați, în același timp, persoanei mele».

Acuma d-ta, care-mi vrei binele, cearcă la dl. Bujor să-l aducă pe tovarășul său la sentimente mai cuviincioase și spune-mi dacă nu-i mai bine să-l lăs pe dl. Stere fără răspuns, ori dacă trebuie să schimb ceva în proiectul scrisorii de mai sus. Eu îți mărturisesc, în toată sinceritatea, că aș fi rămas cu aceleași sentimente de prietenie față de d-ta și casa d-tale, chiar dacă nu mi-ai fi răspuns cum mi-ai răspuns : n-aș fi putut face altfel. Dar scrisoarea d-tale mi-a rădicat o greutate de pe suflet, pentru care îți mulțămesc din toată inima. Prieten devotat, Gh. T. Kirileanu.

Răspunde-mi, te rog, cît de curînd și trimite-mi copia acelui nenorocit P.S. din care vrea să-și facă dl. Stere o măciucă de lovit — peste capul și **numele** meu — în *Convorbiri*. Călduroase închinăciuni doamnei Simionescu și la toți ai casei".

Închei, cu permisiunea de a mai adăuga cîteva cuvinte, ca să nu subziste lectorului nici o nedumerire : știindu-i bine pe cîteștrei în structura, în comportamentul

și în reacțiile lor, cred că Ion Simionescu, un excelent psiholog și un cunoscător de oameni de mîna întîia, l-a sfătuit pe Moș Ghiță Kirileanu să renunțe de a-i mai trimite lui Stere răspunsul intenționat — pe care l-ați văzut — și cu asta polemica epistolară probabil că a luat sfîrșit, într-un cerc strict intim și, cum se spune, fără învinși și fără învingători, așa cum se cuvenea, unei vorbe înregistrate la o tacla de cafenea.

Dar între timp apare la Editura «Minerva» al patrulea volum de *Srisori către Ibrăileanu,* în îngrijirea lui Mihai Bordeianu, singur, pentru că celelalte au fost rodul sîrguințelor unui colectiv care l-au avut în frunte pe Mihai Bordeianu.

Transcriu din cuvîntul lui explicativ la această lucrare : „În **Nota asupra ediției,** la volumul al III-lea se spunea : cu acest volum se încheie publicarea **arhivei literare Ibrăileanu,** aflată în prezent la Biblioteca Centrală Universitară «M. Eminescu» din Iași", ca imediat după aceea să adauge : „Dar iată că după nouă ani de la editarea volumului al III-lea de **Scrisori către Ibrăileanu,** ne simțim datori să scoatem și un volum al IV-lea, deoarece între timp o parte a Arhivei Ibrăileanu, rămasă familiei, a intrat în fondul Bibliotecii universitare «M. Eminescu» din Iași, iar dintr-o ladă cu arhivă de familie a lui G. Ibrăileanu au mai putut fi scoase încă multe documente importante."

Aici, în acest op al IV-lea, am găsit, în afara scrisorilor purtate între C. Stere și Moș Ghiță Kirileanu, reproduse mai sus și un schimb înțepat de epistole, pe aceeași temă, de care nu știam nimic, între Ion Simionescu și C. Stere. Și nu mi se pare cîtuși de puțin curios că ele ajung — date probabil toate de Stere — în arhiva

Ibrăileanu, fiindcă erau legate de *Viaţa Românească* şi nimeni ca el nu le-ar fi păstrat cu mai multă grijă.

Le reproduc din acest ultim volum, întocmit de Mihai Bordeianu :

„1/XII/1906

Stimate Domnule Stere,

Din nişte rînduri primite ieri de la Dl. Teodorescu-Kirileanu aflu conţinutul scrisoarei — somaţiune ce i-aţi trimes la o înştiinţare intimă, făcută mie, despre nişte zvonuri privitoare la revista al cărei unul din directori sînteţi dv. (cel de-al doilea director, la întemeierea prestigioasei *Vieţi Româneşti* era, după cum se ştie, Paul Bujor — *n.n.).*

Deoarece nu am avut niciodată prilejul a sta de vorbă cu dv. asupra celor scrise mie de un prieten, m-a mirat mult nu atît intervenirea dv., cît pomenirea numelui meu. Dorind mult să fie scutit de a servi drept armă pentru cauza dv., care nu poate fi şi a mea, v-aş rămînea cu totul îndatorat dacă în corespondenţa ce aveţi de gînd să o lungiţi, nu v-aţi mai referi la persoana mea. Sperînd în îndeplinirea acestei neînsemnate rugăminţi, vă rog să primiţi salutările mele colegiale. Prof. I. Simionescu."

„Stimate Domnule Stere,

Necunoscîndu-vă scrisul, am apucat să rup coperta în care era cuprinsul răspunsului dv., pe care-l ştiam înainte de a-l ceti. Cred de datoria mea să vi-l trimet îndărăt spre a nu se pierde în neorînduiala hîrţoagelor mele.

Scrisorile pot servi de minune la caracterizarea personalităţilor, după cum o trăsătură de penel, în aparenţă, neînsemnată, poate să deie unui portret asemănarea perfectă cu originalul. Prin aceasta sper că voi aduce un serviciu prietenilor dv. care o dată s-ar încerca să descrie personalitatea Dv. Primiţi salutările cordiale ale lui I. Simionescu."

Iată şi răspunsul, mai lung, pe care-l dă C. Stere, la 2 decembrie 1906, la prima scrisoare a lui Ion Simionescu :

„Stimate Domnule Simionescu,

Motivele actelor mele ce vă interesează, sînt foarte simple. Primind o **înştiinţare pozitivă** că d. Kirileanu, prietenul dv., vă **afirmă categoric,** într-o scrisoare, o calomnie urîtă la adresa *Vieţii Româneşti,* fiindcă dv. aţi avut bunăvoinţa de a comunica cuprinsul scrisorii şi altora, am vrut să am **o probă scrisă** asupra faptului. Şi deoarece îmi erau cu desăvîrşire indiferente motivele pentru care dv. aţi ţinut să lărgiţi cercul acestei «informaţiuni intime», cum o numiţi dv., şi fiindcă tocmai pe de o parte, cum observaţi şi dv., n-am avut fericirea să stau de vorbă cu dv., şi nu aveam nădejde să am această fericire pe viitor iar, pe de altă parte, dîndu-mi seama că «o cauză a mea nu poate fi şi a dv» chiar cînd este vorba de onoarea revistei ce aţi ilustrat-o şi dv., întrucît, pentru moment, nu se poate prevedea ca dv. să mai aveţi interesul să faceţi din cauza dv. o cauză a mea, — m-am adresat la izvor, la informatorul dv. şi sînt în plăcuta situaţie de a vă înştiinţa că am reuşit să capăt proba de care aveam nevoie.

Să credeţi că n-am întrebuinţat numele dv. ca «armă» pentru această cauză, precum puteţi fi sigur că nu mă voi servi de astfel de «armă» nici într-o altă cauză. Dar trebuie să precizez **un fapt material** în care şi dv. aţi jucat un rol ; am avut singurul mijloc de a desemna persoanele, oricît de ilustre sau obscure ar fi ele, de a le înşira numele, prenumele, profesiunea şi domiciliul. Şi, oricît aş vrea să vă servsc, dacă şi pe viitor ar trebui să desemnez persoana dv., voi fi silit să recurg la acelaşi mijloc, fără a vă cere consimţămîntul care, după legile în fiinţă, — să codeşti pe un advocat şi profesor de drept — nu este necesar.

Sperînd că veţi găsi îndestulătoare această umilă argumentare, vă rog să primiţi salutările mele colegiale, C. Stere."

Cu asta, consider întregit dosarul polemicii epistolare dintre C. Stere şi Moş Ghiţă Kirileanu. Şi aş vrea doar să-l felicit călduros pe Mihai Bordeianu pentru buna idee de a ne pune la îndemînă un material atît de relevant în cunoaşterea unor oameni din alte vremi, pentru scrisorile fantomaticei Alice Călugăru, îndeosebi, adresate lui Ibrăileanu şi Topîrceanu, ale Mariei Stere, cea dintîi soţie a hulitului luptător politic şi reformator social, ca şi pentru ostenelile depuse în abundentele note lămuritoare care însoţesc aproape toate epistolele, ca să le facă mai uşor înţelese lectorilor actuali.

MĂRGĂRITA MILLER-VERGHY

Cititorii mei — îmi place să cred — îşi vor mai aminti că la diverse intervale, am evocat două personalităţi de valoare, pe care le-am ştiut foarte bine : poetul ieşean Mihai Codreanu şi profesorul universitar, chimistul G. G. Longinescu, ambii orbi, care şi-au purtat ani îndelungaţi, cu un admirabil curaj moral şi cu o pilduitoare capacitate de resemnare crucea suferinţelor — poate una dintre cele mai cumplite sortită oamenilor — de a nu mai vedea. Şi scriu acum despre o femeie de excepţie — Mărgărita Miller-Verghy — lovită şi ea de acelaşi sălbatic destin şi să fie îmbrîncită în întunericul unei nopţi ireversibile.

Am cunoscut-o în primăvara lui 1930 în locuinţa din strada Luigi Cazzavillan, la cîţiva ani după ce îşi pierduse vederea, într-un accident de automobil pe străzile Parisului, din care a scăpat vie dar cu decolarea retinei la amîndoi ochii, — condamnată pentru tot restul zilelor ei dramaticei infirmităţi a luminii refuzate.

Mărgărita Miller-Verghy se naşte la Iaşi în 1865 şi decedează la Bucureşti — aproape nonagenară — în 1953. Nu ştiu exact anul — fatidicul an al orbirii — dar după socoteala mea cred că a supravieţuit mai mult de

un pătrar de secol şi şi-a dus calvarul cu o bravură şi cu o demnitate absolut unice, fără s-o modifice în structura ei psihică şi mintală, păstrîndu-şi intacte resursele de sensibilitate, de dăruire şi de înţelegere, într-un cuvînt, de exemplară **omenie.**

Făcuse studii strălucite în străinătate şi reîntorcîndu-se în ţară i s-a încredinţat să organizeze şi să conducă **Secţia normală** de la Azilul „Elena Doamna" care după cîţiva ani de rodnice rezultate se transformă în Şcoala Normală de fete din Bucureşti, a cărei direcţie o va avea pînă la survenirea nenorocirii, cînd e silită să părăsească învăţămîntul.

Paralel cu activitatea didactică, de unde au ieşit nenumărate serii de remarcabile învăţătoare, Mărgărita Miller-Verghy a fost şi o sensibilă, cultivată şi talentată scriitoare, care s-a bucurat de preţuirea lui Caragiale, Delavrancea, Vlahuţă şi Duiliu Zamfirescu şi nu o singură dată i-am ascultat depănîndu-şi amintirile, întotdeauna cu un farmec indelebil.

Stăpînind ireproşabil, în toate tainele şi subtilităţile lor, limbile franceză şi engleză, ne-a dat mai cu seamă din clasicii britanici tălmăciri, în graiul nostru şi transpuneri din literatura română în franceză.

Era, de asemenea, şi în egală măsură o împătimită de muzică, de poezie şi de pictură şi adaug că împreună cu Aida Vrioni a fondat şi dirijat în epocă interesanta publicaţie *Revista scriitoarelor şi scriitorilor români.*

Şi după această succintă prezentare reproduc două scrisori pe care i le adresează profesorului Ion Simionescu ; prima are data de 28 octombrie 1914, cînd reputatul geolog şi paleontolog era secretar general la Minis-

terul instrucțiunii publice : „Mult stimate domnule, Îmi permit să vă amintesc că ați binevoit a face un semn dătător de speranțe, pe petițiunea d-rei Zoe Andreescu care solicită un post în minister. Aflînd că se reorganizează biroul d-lui Ghenovici cu personal nou, am crezut că e momentul să vă aduc aminte de această petiție, de care, dealtfel, se pare că și dl. Ministru a binevoit să se intereseze. Cu toate mulțumirile pentru marea bunătate cu care mă primiți, de cîte ori vin să vă supăr cu nenumăratele mele cereri și protejate, vă rog să primiți asigurarea celei mai deosebite considerațiuni. M. Miller-Verghy".

Cea de-a doua epistolă e din 2 decembrie 1930, prin care solicită o urgentare în ordinea tipăririlor — cum se va observa din cuprins — la Editura „Cartea Românească", unde Ion Simionescu deținea un rol hotărîtor și presupun că este vorba de o nouă ediție a *Isvoadelor strămoșești* : „Mult stimate Domnule Profesor, Am avut o adevărată bucurie sufletească în ziua cînd v-am văzut, simțind prietenia cu care m-ați ascultat. După aceea am fost la d. Duca și am înțeles cîtă dreptate ați avut cînd mi-ați spus că nu m-a uitat, căci cordialitatea și bunăvoința cu care m-a ascultat și cu care mi-a acordat ce i-am cerut, sînt mai presus de orice cuvinte. Într-o viață lipsită de bucurii ca a mea, astfel de momente contează. Vin acum să vă repet rugămintea ce v-am făcut de a întrebuința puternica d-voastră influență în favoarea mea ca să mi se dea rînd în februarie. Și pentru ca să aveți argumente pozitive vin să vă înșir aici lista scrierilor mele epuizate. Aceasta va da curaj comitetului tehnic sau financiar. Iată lista : *Copiii lui Răzvan,* premiat de Academie cu premiul «Alina Știrbei» — epuizate 2 ediții ;

Sanda, Anca şi Mihai — 1923 epuizat ; *Theano* roman, 1910 epuizat ; *Theano* edition Bernard Grasset, 1922, epuizat ; *Isvoade strămoşeşti* — epuizată prima ediţie. A doua, cu mari adăugiri, e în curs ; ediţia franceză a *Isvoadelor strămoşeşti,* complet epuizată ; *Sonete portugheze* de Elisabeth Browning, traducere în versuri — epuizată ; *Poèsies* de Mihai Eminescu, 2 ediţii epuizate ; *Mildred,* tragedie de Robert Browning, traducere în versuri, epuizate două ediţii ; *Grădinarul* de Tagore, traducere epuizată. Nu mai adaug alte traduceri din Vlahuţă, Regina Maria, Shakespeare, toate epuizate. Vedeţi dar că puteţi spune că nu vor geme podurile de cărţile mele nevîndute. Îndrăznesc şi aceasta ar fi în favoarea mea — dar drept să spun nu pe asta mă bizui, ci pe bunăvoinţa deosebită ce mi-aţi arătat şi care m-a făcut să văd în d-voastră un prieten, de care am atîta nevoie, în viaţa nouă la care sînt redusă. Vă rog să primiţi expresiunea sinceră a recunoştinţei mele şi să scuzaţi scrisul, care e pentru mine o grea problemă, poate şi mai grea pentru cel ce are a mă descifra. Mărgărita Miller-Verghy".

Precizez că lista e departe de a fi bibliografic completă şi sfîrşind aici, îmi exprim regretul că spaţiul nu-mi permite să dau cîte un facsimil ilustrativ de pe ambele scrisori, ca lectorul să aibă o imagine clară şi patetică a grafiei Mărgăritei Miller-Verghy de dinaintea accidentului şi de după ce şi-a pierdut vederea, continunîdu-şi, cu un eroism de legendă la masa de lucru trudele ei de călimară.

CÎNTECUL NEÎNTRERUPT...

...sau **CARTEA UNEI VIEȚI** — sînt ispitit să numesc proaspătul și somptuosul volum al Cellei Delavrancea, scos de Editura Eminescu, sub titlul consacrat al prestigioasei colecții „Scrieri", care cifrează aproape opt sute de pagini, — dar sărbătoresc ce îl oferă spiritului și gingășiilor românești la cei nouăzeci și cinci de ani împliniți.

Ediția, îngrijită cu dragoste și cu rigoare de Valeriu Râpeanu, directorul editurii, care o prefațează și o însoțește de note explicative, comentarii la obiect și precizări bibliografice — ca să nu ridice întrebări inutile generațiilor tinere — include între coperțile ei, în afara creației literare propriu-zise, împrăștiata publicistică din ziare și reviste, alcătuită în genere din vii portrete și vibrante amintiri, din delectabile și avizate cronici muzicale, plastice și de coregrafie și din bogate și extrem de colorate însemnări de călătorii prin țară și peste hotare, care, — puse laolaltă și estetic vorbind — aparțin în fond celei mai elevate și substanțiale literaturi, atît prin mătăsoasele simțăminte, cît și prin frăgezimile de exprimare. Fiindcă Cella Delavrancea a fost parcă hărăzită de zei să facă muzică din cuvînt și vocabular

prin sunet, la fel de magistral şi de sugerant, în ambele ipostaze : şi cînd se hotărăşte să ţină stiloul în mînă şi cînd alintă cu degetele de catifea clapele de fildeş — predestinată mereu să ne tălmăcească sublimul, să ne restituie exact sensul atîtor noţiuni secătuite de miezuri şi pierdute şi să predice, ca de pe un amvon, Frumosul şi Bucuria, Recunoştinţa şi Speranţa, Gratuitatea şi Prietenia, Binele şi Omenia, iar pînă la urmă să ne alunge tălăzuirile de contrarietăţi pe care viaţa ni le serveşte cu o obstinată generozitate şi să ne dea materializat stropul de albastru, capabil să ne împace cu noi înşine.

Am citit **Cartea,** cum se zice, din scoarţă în scoarţă, cu o desfătare inubliabilă şi o clipă m-a vizitat ideea s-o recenzez după cerinţele meşteşugului ; dar am renunţat repede, pentru bunul temei că n-am voit să privez nici un lector al ei de plăcerea să descopere singur ştiinţa fermecătoare a Cellei Delavrancea de a făuri eternităţi, din secunde şi ore. Am mai crezut, de asemenea, cu îndreptăţire că nu îmi poate fi străin cuprinsul masivului volum fiindcă, în fond, urmărindu-i scrisul şi strădaniile pe mai mult de jumătate de secol, eram pregătit sufleteşte să mă duc la întîlnire cu vechi cunoştinţe, care îmi vor povesti lucruri ştiute. N-a fost însă aşa. Şi mărturisesc deschis că la nici un moment, întorcînd filă cu filă, n-am avut sentimentul că recitesc ceva, ci dimpotrivă, că mi se înfăţişează, ochilor şi minţii, o lume şi o operă nouă care nu pot stîrni decît admiraţia şi respectul, extazul şi meditaţia.

Vreau să mai adaug cîteva vorbe privind structura **Cărţii,** de o ireproşabilă armonie şi de o exemplară omogenitate care, firește, o reprezintă şi o definesc pe Cella

Delavrancea, în integrala ei economie organică. Dar **Cartea** e întocmită, cum am spus, dintr-o diversitate de materiale, care ar putea lăsa pe alocuri o senzaţie de distonare. Şi, totuşi, o perfect sudată în urzeala ei şi mi-am pus problema de unde îi vin armonia şi omogenitatea ? De la strălucita inteligenţă şi organizata cultură acumulată ? De la talentul şi de la sensibilitatea ei nativă ? De la stelara sa luciditate şi acuitate critică ? Poate numai de la una dintre ele sau de la toate împreună. Nu ştiu. Convingerea mea, însă, mă face — cunoscînd-o aşa cum o cunosc şi, dincolo de buchetul acestor haruri atît de rare la un singur om — să risc afirmaţia că armonia şi omogenitatea care i-au prezidat, în ultimă analiză, zămislirile unei întregi existenţe îşi au matricea în acordul constant dintre raţiune şi inimă care i-a călăuzit, ca un credo sacru paşii, osîrdiile şi fapta.

Şi închei cu urarea să continue **Cîntecul neîntrerupt**, să ne dăruiască al doilea volum din **Cartea unei vieţi** şi să nu obosească niciodată, în promenadele dintre partituri şi chemările călimării.

ION PILLAT

Aflu, cu o încîntată și legitimă satisfacție, că la Editura Eminescu se găsește gata întocmit, ca să ia calea tiparniței, un prim volum din opera poetică a lui Ion Pillat — căruia îi vor urma și altele — îngrijit de Cornelia Pillat, soția lui Dinu, îndrăgitul fiu al poetului, stins din viață prematur, ca dealtfel și părintele său. (Ion Pillat se născuse în 1891 și decedează la 54 de ani, în 1945, iar fiul lui, care venise pe lume în 1921, își sfîrșește socotelile terestre — printr-o tulburătoare simetrie de destin — în 1975, exact la aceeași vîrstă.)

Volumul — mi se spune — se deschide cu o sensibilă, sîrguincioasă și avizată prefață datorată lui Adrian Anghelescu, și faptul în sine nu va surprinde pe nimeni, fiindcă-l știm din precedentele și valoroasele lucrări ce ni le-a dat, cîtă pondere, cîtă constantă și meticuloasă seriozitate îl stăpînește și cîtă rigoare și cinste intelectuală pune în ceea ce își asumă responsabilitatea să înfăptuiască. Și, receptînd bucuroasa veste, vechi amintiri se însuflețesc din lunga lor dormitare.

Am avut cu Ion Pillat statornice și cordiale relații de amiciție, întinse pe aproape două decenii, cu toată

diferența de ani care ne separa și cu toată distanța efectivă dintre noi — el împlinit și consacrat, eu la începuturile mele profesionale — fără ca vreodată să le simt și fără ca raporturile noastre să fi fost umbrite ori stînjenite de-un gest nepotrivit sau, măcar o singură dată, de un cuvînt deplasat.

Era, în economia lui psihomintală, absolut exemplar construit : blînd și bun, comprehensiv și ajutător, fără infatuări și orgolii, străin cu desăvîrșire de cele două veninoase ciuperci, atît de frecvente speciei umane, — invidia și ura —, pe care le considera scaieții vieții ; și n-am reușit, cu slabele mele resurse de apreciere, niciodată să mă sustrag dilemei dacă el, ca om, nu trebuie așezat cumva peste remarcabilul poet, peste suculentul eseist și peste excepționalul traducător — iau această unitate de măsură, care e mai apropiată cunoștințelor generale — sau să nu fie pus, de către cea mai severă și părtinitoare analiză, măcar la aceeași înălțime. Oricum configurat exclusiv din lectură, nu numai că nu dezamăgea, dar în contact cu el, imaginea lui sporea în dimensiuni. Ilustrez afirmația că, fără inițiativa și sprijinul lui Ion Pillat, care a înlesnit, în 1916, debutul editorial al lui Bacovia, cu volumul *Plumb*, s-ar fi putut întîmpla să nu-l mai fi avut niciodată.

Un poet tînăr și inimos întindea mîna, dezinteresat **omenește**, unuia din aceeași tagmă, mai vîrstnic, mai nefericit și mai neajutorat decît el și asta îl va defini integral în reacțiile, organicitatea și comportamentul lui și poate că, avînd în vedere evoluția moravurilor, să fie și o sugestie etico-estetică, pentru reconfortante și salubre meditații de breaslă. Și, în aceeași ordine de idei, a concepțiilor și stilului care-l conduceau, să-mi fie permis să

transcriu dedicaţia pe care mi-o face în 1928 — cînd nu aveam încă 20 de ani — pe frumosul volum de poeme *Limpezimi*, scos la „Scrisul Românesc" din Craiova: **„Amicului Kalustian, ultimul meu volum, cu multă dragoste şi prietenie. Ion Pillat".**

Nu-l mai înfăţişez, cu bogata sa bibliografie, care cred că e îndeajuns de cunoscută, ci mă voi mărgini să povestesc una din numeroasele noastre întîlniri. Era după declanşarea celui de-al doilea război mondial şi halucinatul Hitler, întărit cu pacte şi alianţe, se vedea, în delirurile lui de grandoare, supunînd lumea. Unele ţări erau cotropite, altele pur şi simplu desfiinţate de pe hărţi. Şi sub politica de dictat şi de ultimatum pe care o practica în vederea unei „noi ordini", teritorii naţionale întregi erau dezmembrate şi anexate de el şi de acoliţii şi temporarii lui asociaţi. Măsurile demenţei au făcut să sîngereze din nou inima neamului, într-o mereu maşteră şi viscolită Istorie, care nu ne-a ocolit şi nu ne-a cruţat.

M-am dus să-l văd, în circumstanţele de atunci, şi l-am găsit pe Ion Pillat înnegrit de amărăciune.

Ion Simionescu îi ceruse o poezie pentru *Calendarul gospodarilor*, de a cărui apariţie se îngrijea. Era un sonet pe care-l scrisese în noaptea aceea tulbure, pe care mi l-a citit şi care, emoţionîndu-mă, l-am rugat să-l copieze şi pentru mine. Gentil ca întotdeauna, s-a executat. Nu ştiu dacă el s-a publicat sau nu în *Calendarul gospodarilor* ori în altă parte. Poate. Şi nu am timpul necesar, acum cînd scriu, să verific. Dar el există, caligrafiat de mîna lui Ion Pillat, în arhiva mea şi, în încheiere, îl redau aici întocmai :

CREDINȚĂ

Nu vreau să plîngi pămîntul ce în luptă
N-ai știut să-l ții cu moartea, nici părtaș
Să chemi din Putna legendar arcaș
La bocet muieresc cu fața suptă.
Ci te înalț, privind moșia ruptă,
Păstor proptit pe armă de ostaș.
Vezi sat cu sat, oraș după oraș,
Din turma ta dușmanul cum se-nfruptă.
Nu rob plecat sub jug și sub cătușe,
Prea bucuros că zile i-au rămas.
Nici funerară urnă cu cenușe.
Plugarule ce ieși după furtună,
Te vreau tăcut și dîrz, cu sigur pas
Trăgînd sub cer o brazdă ce adună.

PERPESSICIUS

Ori de cîte ori îi caligrafiez numele ori îl întîlnesc pe coperta uneia dintre cărți, sau cînd din sihla memoriei — cu jocul ei capricios — se ivește blîndul și omenosul lui chip viu, trăiesc același sentiment grav și tulburător în care se amestecă dureros respectul și admirația cu nevindecabila părere de rău că nu-l mai avem lîngă noi și nevoia de tăcere cu evlavia. Și simt, dacă vreau să-l evoc și să-i încălzesc o clipă amintirea, că plaivazul parcă tremură în mînă și vocabularul nu mă mai ajută. Fiindcă Perpessicius ca om și ca scriitor era unic în felul lui.

Nu și-a făcut scop și crez de existență din intrigă, nu l-a vizitat invidia, n-a dușmănit pe nimeni și n-a practicat ura. Niciodată.

L-am cunoscut bine și i-am știut multe din amărăciunile, din deziluziile și din speranțele lui. Și, de-ar fi să-l definesc în cîteva vorbe, — dincolo de ceea ce a zămislit și ne-a lăsat, dincolo de scăpărările minții, de bunătatea sa organică și de toate rarele și multiplele lui însușiri — și de-aș fi întrebat anume ce îi caracteriza personalitatea, aș răspunde fără nici o ezitare : pe de o parte onestitatea intelectuală, care i-a guvernat pilduitor laborioasa activitate, și pe de altă parte iubirea îndărăt-

nică, din care-şi făurise o neobosită habotnicie, cu care s-a dăruit constant, zi de zi şi noapte de noapte, pînă la capătul zilelor, actului de cultură.

Poet şi prozator, dar pentru masa cititorilor mai cu deosebire istoric şi critic literar — ceea ce esenţialmente în fond a şi fost — generaţia mea l-a îndrăgit, l-a preţuit şi l-a stimat, pentru sensibilitatea, pentru talentul, pentru cinstea, pentru ostenelile şi pentru desăvîrşita intuiţie cu care ştia să preia crîmpeiul din pagina de proză care-l încîntase, sau strofa din poemul aurit, ca să le continue cu scrisul lui, în interpretări şi analize, emoţia, vibraţiile înfiorările şi muzica.

Perpessicius era o conştiinţă umană şi mai mult decît atit : certitudinea pentru fiecare dintre noi că e o conştiinţă umană ; şi a înzestrat republica literelor româneşti cu un nimb şi un stil de caldă şi tandră, de exemplară şi tonică noblețe, pentru care îi vom purta întotdeauna nepieritoarea noastră recunoştinţă. Cum recunoscător îi va rămîne de-a pururi spiritul acestui neam că el a fost sorocit să ne dea monumentala ediţie a lui Eminescu, cu incomparabila sa lecţie de suflet şi de minte, a cărui muncă titanică de cercetare şi de descifrare a manuscriselor i-a sleit vederea pînă la orbire, pe care n-a mai putut-o mîntui şi care se continuă de credincioşii lui învăţăcei şi discipoli, cu aceleaşi ardori şi meticuloase osîrdii, pe aceleaşi linii şi reguli trasate de el. Şi dacă lui Eminescu i-a jertfit lumina ochilor proprii, Patriei, în războiul întregirilor româneşti, i-a făcut ofrandă braţul drept, iar într-o lume de demagogi zgomotoşi şi de falşi patrioţi, ce se ivise după împlinirea visatului ideal al drepturilor naţionale, şi de „eroi" pitulaţi pînă atunci în posturi apărate de riscuri şi cît mai depărtate de săl-

baticile încleştări, Perpessicius nu s-a bătut cu pumnul în piept, nu şi-a fluturat în arena publică mîneca vestonului din care lipsea braţul, n-a ţipat şi n-a strigat, nu s-a plîns şi n-a cerut recompense, ci a considerat doar că şi-a făcut pur şi simplu datoria şi, mulţum't şi resemnat, că stă din nou la masa de lucru şi de studiu căreia îi fusese hărăzit, ne-a dat cu stăruinţă şi regularitate curata şi jinduita azimă a cugetului şi a simţirilor lui.

Nu am intenţia să-l nominalizez bibliografic cu întreaga sa creaţie de călimară ; dar voi spune pentru cei ce nu ştiu, sau au uitat, că de la el am avut întreg pentru întîia dată pe Mateiu Caragiale, pe poetul D. Iacobescu, smuls vieţii la douăzeci de ani, înainte de a-i împodobi fruntea steaua de azur a gloriei, lui îi datorăm, întovărăşit de Ion Pillat, superba *Antologie a poeţilor de azi* în două volume — primul apărut în 1925, al doilea în 1928, cu chipurile poeţilor antologaţi, executate de pictorul şi desenatorul Marcel Iancu — în care figurează şi Perpessicius şi Ion Pillat (şi împărtăşesc amănuntul necunoscut, pe care îl deţin de la amîndoi, că s-au înţeles în prealabil să aleagă fiecare în parte din poemele celuilalt destinate antologiei) ; ca să nu mai vorbesc de *Menţiunile critice* — acest admirabil breviar de judecăţi, în cinci volume — care sînt finalmente, dacă vreţi, o cronică a evoluţiei literaturii noastre contemporane, sau „Antologia de critică franceză literară" intitulată *De la Chateaubriand la Mallarme* cu douăzeci şi cinci de portrete în text de Rudolf Rybiczca, toate scoase la Fundaţii.

Cînd aştern pe hîrtie nevolnicele mele gînduri, care se vor cucernice, sînt după lectura celui de-al doisprezecelea tom din corpusul *Opere* al lui Perpessicius, numărînd

circa șase sute de pagini, recent ieșit din tiparnițele merituoasei Edituri „Minerva", și mărturisesc deschis că n-am realizat niciodată că opera sa ar putea fi atît de amplă și de întinsă, departe încă de-a fi sfîrșită.

Ce cale lungă și ce drum greu — de muncă epuizantă fără preget — de la debutul editorial din 1925 la librăria „Diecezana' din Arad cu volumașul *Repertoriu critic,* din colecția „Biblioteca Semănătorul", de dimensiunile minuscule ale unui bloc-notes de buzunar, pînă la maiestuosul uvraj *Opere* de la Editura „Minerva" !

Și închei scurtul popas lîngă umbra incandescentă a lui Perpessicius cu o veche amintire. Nu mai știu despre cine era vorba. Au trecut de atunci, buni și răi, zeci de ani. În orice caz, era un prieten de-al său care pășise în tărîmul de dincolo de noi. Am reținut cuvintele sale muiate în melancolii, fiindcă parcă semănau cu un leit și involuntar autoportret : „Există o artă dificilă și rară a ascultătorului, confident și duhovnic, pe care pierdutul meu amic o avea ca puțini alții".

Perpessicius stăpînea această artă de a asculta cu o răbdare de stoic, pe oricine, ca nimeni altcineva.

MIRCEA ELIADE — 1932

Împing timpul înapoi. (Ah, *Timpul* — limtat ca noţiune — în care ne naştem şi ne dezvoltăm, în care cel dintîi ţipăt, gînguritul şi lacrima vor deveni treptat-treptat vocabular, în care mai apoi trăim şi ostenim în alternările de alb-negru ale speranţelor şi deziluziilor, ale liniarităţilor docile cînd le are şi ale întortocherilor şi hîrtoapelor vrăjmaşe de care nu e lipsit, cu atîtea căderi şi ridicări, cu ideile şi convingerile noastre agonisite şi sedimentate, ca să realizăm acea fermecătoare iluzie de armonie interioară şi de împăcare cu noi înşine, fără de care existenţa se transformă în substanţă explozivă, pulverizantă, cu sensurile ei morale şi estetice deviate, dacă nu chiar suprimate şi care cu atîta lăcomie şi celeritate ne devorează, oferindu-ne ospăţului, veşnic întins şi mereu nesaturat, al neamului !)

Nostalgic popas, aşadar,în trecut. Pe care mi-l sugerează, în egală măsură, lectura excelentei şi muncitei lucrări *Mircea Eliade — contribuţii biobibliografice* a profesorului Mircea Handoca apărută sub egida Institutului de istorie şi teorie literară „G. Călinescu“ şi la care mă îndeamnă mai cu seamă, umblînd prin hîrtiile mele, patru scrisori — toate din 1932 şi toate necunoscute pînă

acum — adresate de Mircea Eliade lui Ion Simionescu, geologul, cărturarul și scriitorul, care înregistra inefabile bucurii, cînd intuia sau descoperea valori românești, independent de diferențele de vîrstă și care a știut ca nimeni altcineva să facă legăturile de continuitate în străduinii și idealuri dintre generații. Și mărturisesc, de la bun început, că am rămas uluit de întinderea creației lui pe care o văd acum întîia oară în cartea lui Mircea Handoca, strînsă și rînduită laolaltă în toate titlurile ei, care parcă se învecinează cu un soi de titanism.

Îi cunoaștem, desigur, opera literară și aceea științifică din țară, ca și activa lui publicistică, nu-mi erau străine nici cîte una din fundamentalele lui lucrări cu care a îmbogățit spiritul lumii, dar ca să te dedici cu rîvnele și pasiunea lui Mircea Eliade, cu seriozitatea și onestitatea intelectuală care-i sînt specifice în studiu și bibliotecă, în experiențe și cursuri universitare și să mai ai răgazul să scrii atîta cît a scris el — rod al laborioasei și neîntreruptei lui tenacități și dăruiri — ține dincolo de orice adjectiv, de miracol. Și trebuie să-i mulțumim lui Mircea Handoca pentru că ne-a dat, cu trudele sale, imaginea globală a prodigiosului fenomen Mircea Eliade.

Nu-i aduc nici o obiecțiune critică — și-l rog să mă creadă — dar vreau să-i semnalez că la capitolul bibliografic „Studii și eseuri literare și filosofice" lipsește volumul de la „Cultura Poporului", *Oceanografie,* scos în 1934, care se deschide cu frumosul portret al autorului, în peniță, datorat lui Marcel Iancu.

Nu știu, poate să mai aibe vreo omisiune, sau două, ori trei, care n-ar scădea cu nimic valoarea cărții și care

sînt absolut inevitabile într-o asemenea migăloasă și epuizantă întreprindere. Iar după aprecierea mea, fiindcă Mircea Eliade a fost în epocă un scriitor de inveterat succes cu literatura lui — nu vorbesc de eseistica sa care prin tematică și preocupări nu era sortită unei audiențe la marele public — poate că n-ar fi fost de prisos să se menționeze în dreptul fiecărui titlu și numărul edițiilor care au ieșit. Astfel, lectorul de azi ar fi aflat — ca să exemplific — că romanul *Maitreyi* de la „Cultura Națională" din 1933, care fusese încununat cu premiul literar al „Societății Techirghiol-Eforie" s-a tipărit la diverse edituri, în șase ediții, între care ultima, „ediție definitivă" la „Cugetarea" în 1943, cu admirabila copertă executată de Lena Constante. Același lucru s-a întîmplat cu *India* (Carnet de drum), apărută în 1934 tot la „Cugetarea" epuizată repede și retipărită în 1935 în ediția a doua, cu o semnificativă și, aș zice, programatică prefață a lui Mircea Eliade din care extrag : „Am renunțat de a publica o carte asupra Indiei pitorești și politice, dar nu renunț la gîndul de a publica o carte asupra umanismului indian. Nu asupra culturii și civilizației indiene — pentru care mi-ar trebui o mie de pagini — ci asupra *umanismului ;* adică asupra acelor valori eterne, create ca să înalțe, să mîngîie sau să mîntuiască omul."

Și cu asta trec la cele patru epistole ale lui Mircea Eliade către Ion Simionescu. Prilej de melancolii pentru generația noastră, fiindcă de atunci s-a scurs o jumătate de secol.

Iată textul lor în ordinea datelor de expediere urmînd să dau, acolo unde mi se vor părea necesare, cuvenitele lămuriri :

„1, str. Melodiei, Bucureşti, 14 mai 1932.

Mult stimate domnule Profesor, Numai accidentul suferit la picior în timpul serviciului (căci îmi fac stagiul militar) m-a reţinut atîta timp să vă răspund. Întîi pentru că veţi avea bunăvoinţa să propuneţi cartea mea în comitetul «Cartea Românească»; al doilea pentru că mi-aţi sugerat scrierea broşurii pentru colecţia ce îngrijiţi. Voi aduce personal manuscrisul acestei broşuri, în cîteva săptămîni. În ceea ce priveşte cartea, ea nu va avea mai mult de 300 pagini corp obişnuit. Voi încerca să o fac şi gustată şi să fie în acelaşi timp şi o înţelegătoare tălmăcire a Indiei moderne. Nu văd de ce ar crede editorii că nu s-ar vinde o asemenea carte. Mi se pare chiar că publicul se îndreaptă către o asemenea literatură. Eu vă mulţumesc încă o dată pentru binele ce mi-l faceţi şi vă urez să ne dea Dumnezeu noroc. Devotat, al Dvoastră Mircea Eliade."

„str. Melodiei, 1, Bucureşti, 13 martie 1932

Mult stimate D-le Profesor, aţi mărturisit cîndva că vă plac causeriile mele asupra Indiei şi aceasta îmi dă curaj să vă rog ceva („Cozeriile" la care face aluzie Mircea Eliade şi care-i plăcuseră lui Ion Simionescu sînt ciclul de conferinţe pe care le-a ţinut la Radio în anul 1932 după întoarcerea în ţară *n.n.*) Am stat trei ani în India, aşa cum puţini albi au avut norocul sau privilegiul să stea. Am scris o sumă de impresii din care am risipit o parte prin ziare şi reviste. Cred că aş putea compune o carte destul de proaspătă şi, în acelaşi timp, destul de

densă asupra Indiei. Asupra acestui punct îndrăznesc să vă cer o lămurire şi o încurajare. Socotiţi că editura «Cartea Românească» ar accepta o asemenea carte ? Poate că ar avea oarecare succes de librărie şi aceasta ar însemna mult pentru jena financiară într-adevăr penibilă în care mă zbat de la întoarcerea mea din Orient. Recunosc, am fost imprudent să mă întorc, deşi aveam la Calcutta o situaţie materială sigură şi excelente posibilităţi de muncă ştiinţifică — dar aşa s-a întîmplat. Vă rog sincer să mă iertaţi pentru cutezanţa mea. Ştiu că sînteţi membru în consiliul de administraţie «Cartea Românească» şi pe profesorul şi publicistul I. Simionescu îl cunoşteam de mult. Dacă aţi crede că se poate publica o carte asupra Indiei veţi avea bunăvoinţa să mă ajutaţi ? Cu toate mulţumirile, al Dvoastră Mircea Eliade."

„1, str. Melodiei, Bucureşti, 28 septembrie 1932

Mult stimate Dle Profesor,

Vă scriu atît de tîrziu ca să vă vestesc că am terminat şi corectat manuscrisul pentru «Cunoştinţe folositoare» pe care l-am intitulat : Într-o mînăstire din Himalaya (Titlul îl întrebuinţează aidoma într-una din „cozeriile" lui de la Radio încă la începutul anului 1932, înainte de a intra în corespondenţa cu Ion Simionescu *n.n.*) Vă rog să-mi spuneţi unde şi cînd trebuie să depun manuscrisul. Dacă am întîrziat atîta, situaţia mea ingrată — milităria, sărăcia şi doctoratul — e singura de vină. Sper să am mai mult noroc în anul care vine. Vă rog foarte mult, Dle Profesor, să-mi spuneţi dacă s-a aranjat cu volumul meu de impresii indiene pentru «Cartea Românească».

După cîte văd, editura nu refuză cărți de călătorie (Mihai Ticano, Camil Petrescu). Și apoi, vă mărturisesc, cartea mea va fi destul de antrenantă la citit. Cu cele mai sincere mulțumiri și distinse salutări, Mircea Eliade."

„1, str. Melodiei, 2 noiembrie 1932

Iubite Dle Profesor, acum vreo lună v-am scris informîndu-vă că am terminat manuscrisul meu pentru «Cunoștințe folositoare» și întrebîndu-vă unde trebuie să-l predau. Erați pe atunci la Congresul geologilor și mi-e teamă că scrisoarea mea nu v-a ajuns deoarece nu am primit pînă astăzi nici un răspuns. Îmi îngăduisem să vă rog acolo și să vă întreb ce se mai aude cu posibilitatea mea de a publica o carte de impresii din India la «Cartea Românească». Văd că se publică volumul lui Camil Petrescu și încă unul, așadar, călătoriile nu sînt cu desăvîrșire excluse. Cu sincere mulțumiri, al Dvoastră Mircea Eliade." (În adevăr „Cartea Românească" îi publică lui Camil Petrescu în 1933 volumul *Rapid-Constantinopol-Bioram* cu subtitlul *Simplu itinerar pentru uzul bucureștenilor* și lui Mihail Tican-Rumano, mai puțin cunoscut de lumea de azi, născut în 1895 în comuna Berevoiești din județul Argeș, plecat de copil ca să trăiască în Argentina și Spania, unde va deveni scriitor de limba spaniolă, tipărindu-i-se peste 25 de cărți, să se reîntoarcă în țară în 1928 sau 1929, să lase și aici circa 10—12 titluri de volume și să decedeze cu cîțiva ani în urmă *n.n.)*

Astea sînt epistotele lui Mircea Eliade din 1932. Ce era el atunci, la 25 de ani, în plină tinerețe și pot afirma

la început de drumuri, ce reușise să publice și ce reprezenta ca nume și valoare — fiindcă reușise să se impună, vom vedea mai departe.

Deocamdată, nădăjduiesc că cititorul va fi reținut din conținutul celor patru scrisori elementul esențial și anume, că Mircea Eliade insistă pentru publicarea cărții lui consacrată Indiei, și n-aș vrea să-și facă loc nici o interpretare eronată și nici un gînd pieziș, care n-ar corespunde structurii sale și i-ar modifica poate imaginea.

De ce stăruie el asupra Indiei ?

Era un începător care jinduia cu toate ardorile să-și vadă numele înflorit, din plumb, pe o copertă ? Era un anonim avid de notorietate ? Voia cu orice chip să epateze lumea de la noi, atacînd pieptiș și în amploare o temă de care nu se apropiase pînă la el nici un român, exceptînd cazul — dacă vreți — cu totul tangențial și cu un epilog atît de dramatic, al Bucurei Dumbravă ? Nu.

Nu intrau în componentele psiho-mentale ale lui Mircea Eliade nici ambiții, nici vanități și mai puțin ipoteza de-a se lăsa sedus de larma publicitară, nici atunci la douăzeci și cinci de ani și nici după aceea ; el era întotdeauna în afara lor și deasupra lor — scuturat de toate lesturile și de orice precarități uzual omenești — ca să-și desfășoare zborurile fără pauze și fără poticniri. Și trec peste precocele debut de la patrusprezece ani, ca și peste tentativele ce au urmat în aceeași perioadă a liceului, de a-și deschide căi spre creația literară, ca să mă opresc la sfîrșitul anului 1926 cînd își pornește constanta și suculenta activitate publicistică la ziarul *Cuvîntul* (cu mult mai multă și incomparabilă eficacitate în ce privește popularizarea decît tirajul unei cărți) care îi va dezvălui valoarea și îi va face cunoscută și căutată

semnătura oriunde îi apărea. Așa că nu de nerăbdări și de grabă sau de infatuări și de orgolii e vorba ci, mai curînd, după opinia mea, ca să-și strige în Cetate bucuria că s-a dus și a găsit acolo unele răspunsuri la întrebări ce-și ridicase, unele tămăduiri pentru neliniștile lui, izvoarele unde să se adape în nepotolita sa sete spirituală, presimțirea că India îi va fi matricea gîndirii și geneza înțelegerii care i-au rostuit sensurile existenței și i-au cristalizat umanismul și ar fi putut să capete sentimentul că această carte, care s-ar fi voit un țipăt și-o lumină, prin întîrzieri și arguții negustorești, nu va fi decît o agonie și-un deces. Și revine mereu — epistolier îndîrjit — cu India, ca să întoarcă parcă o ofrandă valahă, străvechilor pămînturi ale Vedelor și Upanișadelor.

Să vedem însă ce avea tipărite ca volume Mircea Eliade în 1932, cînd i se adresează profesorului Ion Simionescu ? Două cărți : *Isabel și Apele Diavolului,* primul lui roman apărut la „Națională Ciornei" în 1930 și *Solilocvii* care apare în 1932 în colecția „Cartea cu semne", un fel de jurnal de reflecții și notații care însumează doar 83 de pagini. Atît. N-am știut și nu știu astăzi cine era editorul care-și inaugurează colecția cu placheta lui Mircea Eliade și unde vor mai ieși succesiv Paul Sterian : *Pregătiri pentru călătoria din urmă,* Mihail Sebastian : *Fragmente dintr-un carnet găsit* și Ilarie Voronca : *Act de prezență.* Ceea ce știu e că această cărțulie a lui Mircea Eliade m-a tulburat, că am iubit-o și continuu s-o iubesc pentru toate sfîșierile și alternările ei de cenușiu și de albastru și, că n-am mai reluat-o cum am făcut și cu alte cărți din tinerețe, dintr-un egoism, ca să-mi salvez un confort interior și imaculatea amintirilor.

Dar Ion Simionescu, cu tot prestigiul pe care-l avea şi cu toate demersurile ce le va face, nu va reuşi să convingă conducerea „Cărţii Româneşti" să-i editeze *India*. Cartea va apare în 1934, la „Cugetarea" şi a doua ediţie, cum am mai spus-o, tot acolo, în 1935. La „Cartea Românească", în 1933, în seria „Cunoştinţe folositoare", dirijată de Ion Simionescu (ceea ce a depins strict de el a făgăduit şi a împlinit) i se tipăreşte broşura *Într-o mînăstire din Himalaya,* un excelent şi dureros reportaj, uitat şi pierdut, care se încheie cu capitolul „Leproşii" din care reproduc pateticul final : „Au avut un singur protector, pe un oarecare Doctor Hari Singh, dar l-au pierdut şi pe el. Acum vreo treizeci de ani (deci la începutul secolului XX, *n.n.*) s-a întors proaspăt de ştiinţă şi intoxicat de entuziasm social de la Londra. Într-o călătorie spre Pauri, a întîlnit grupurile de leproşi din vale. Deşi familia lui îl aştepta în Lahore, doctorul s-a hotărît să nu se mai întoarcă pînă ce nu le va găsi un azil. A umblat, a strigat, a cerşit şi a izbutit în cîteva luni să adune pe toţi leproşii din ţinut într-un falnic *ashram,* adică un «sălaş», cumpărat cu banii unui milostiv rajah. Era singur, căci nimeni nu se încumeta să se apropie de leproşi. Dar a scris serviciului sanitar din Delhi şi a primit o echipă. Familia sa a încercat să-l întoarcă din drum. A trimis o soră, un frate, un copil de cîţiva ani să-l ispitească. Hari Singh a rezistat. Trecuse o jumătate de an de la exilarea lui. Într-o zi, o scrisoare îl chema urgent ; soţia sa născuse o copilă şi-l implora să vină. Medicul a capitulat. Dar în seara plecării, cînd toţi leproşii îl implorau plîngînd, el a descoperit la încheieturile pumnului cîţiva solzi argintii. Şi în aceeaşi seară s-a împuşcat. Sinuciderea a făcut zarvă. Echipa s-a reîn-

tors la Delhi, *ashramul* a fost evacuat şi leproşii s-au trezit tot în valea seacă. De atunci nu-i mai ajută nimeni."

Această broşură era propriu-zis cea de-a treia a lui tipărită după *Isabel şi Apele Diavolului* şi *Solilocvii,* iar la „Cartea Românească", dacă n-a avut succes cu diligenţele întreprinse pentru *India,* va scoate în 1934 romanul *Lumina ce se stinge.*

Dar anii lui fertili, cu atîtea superbe şi unice fructe culese din istovitoare şi neîncetate excursii între Nadir şi Zenit, vor începe abia. Şi punînd punct completărilor promise, să mi se îngăduie observaţia că grafia lui Mircea Eliade confruntată — cea de astăzi cu aceea din 1932 — e absolut identică, la fel de ordonată, de clară şi de sigură, fără nici o modificare, fără nici o ezitare şi fără nici o nervozitate în mînă, pe care timpul, mereu nemilos şi hapsîn cum este, putea să le aducă şi e tonic şi încurajator că-l pot regăsi într-un simplu detaliu pe Mircea Eliade, după risipirile şi ulcerările unei jumătăţi de veac infernal, aşa cum a fost şi în tinereţe.

IOAN CIOCÂRLAN

Primesc de la un cititor de-al meu din Panciu, care iscălește **Octavian Fornica,** o foarte sensibilă epistolă, expediată recomandat la redacție, prin care considerîndu-mă — ca focșănean probabil — „omul cel mai îndreptățit", mă roagă să-i spun „ce știu și ce părere am" despre scriitorul Ioan Ciocârlan, din părțile locului nostru, peste care s-au lăsat, grele și impenetrabile, aceleași nedrepte obloane ale uitării.

Octavian Fornica îmi scrie că l-a cunoscut prin anii 1940—1941, pe cînd el avea zece ani, însoțindu-și uneori părinții în vizită la Ioan Ciocârlan.

Voi încerca să-l satisfac, fiindcă-l știu foarte bine din copilăria și adolescența mea, îi călcam casa de la Focșani, din strada care, dacă-și mai păstrează numele, se numea atunci Cotu Oancei, la numărul, cred, 35, eram în strînse legături cu doi dintre fiii lui, ofițerul de vînători de mai tîrziu, care a murit eroic pe front în ultimul război, și medicul care se stabilise la Constanța, decedat și el, mai apropiat ca vîrstă de mine, ambii sportivi și talentați fotbaliști ai echipei locale, din defuncta și foarte depărtata noastră junețe. Dar înainte de-a da curs dorinței corespondentului meu de la Panciu, vreau să-i măr-

turisesc că încă din 1979 — recitind excepționala și masiva lucrare *O luptă literară* a lui N. Iorga, ieșită la Editura Minerva și îngrijită exemplar de Valeriu și Sanda Râpeanu, care înglobează în tomul al doilea toată publicistica de la *Sămănătorul* a marelui nostru cărturar și istoric ce nu intrase în ediția primă, volumul întîi apărînd în 1914, iar secundul în 1916 — am notat în agenda mea să-l evoc odată pe Ioan Ciocârlan, pe care Nicolae Iorga îl pomenește în aproape douăzeci de locuri. Alte teme însă s-au suprapus intenției mele și-i mulțumesc lui Octavian Fornica, lectorul meu de la Panciu, că mi-a dat ocazia să-mi împlinesc, în sfîrșit, o obligație de minte, de suflet și de dreptate, cu care eram restanțier.

Ioan Ciocârlan se născuse la Străoanii de Jos, din județul Vrancea, la 12 iulie 1874 și a încetat din viață în 1942. A fost învățător de țară — din lăudabila familie a vechilor dascăli de odinioară, care nu socoteau catedra o profesie, ci un apostolat, ca Ion D. Isac din Pojogenii Gorjului, ca Nicolae Stoleriu de la Baia, ca C. Ionescu-Lungu din Prahova, ca atîția alții încă din diferite sate românești — și, mi se pare că, în cele din urmă, ajunsese institutor la Focșani.

Larga sa notorietate însă, în epocă, o dobîndise ca scriitor de tematică rurală. Cărțile lui *Pe plai* în 1903, *Traiul nostru*, tipărit la editura „Luceafărul" de la Budapesta în 1906, *Inimă de mamă* în 1908, premiat de Academia Română, *Vis de primăvară* în 1909 și *Fără noroc*, amîndouă în „Biblioteca Minerva", *Flămînzii* în „Biblioteca Dimineața", *La vatră* în colecția „Pagini alese" de la Cartea Românească, *Du-te dor*, roman la editura „Bucovina" a lui I. E. Torouțiu și *Tainele munților*, tot roman, la „Casa Școalelor", în 1940. Este ultima lui carte.

A colaborat la *Epoca literară*, la *Sămănătorul*, unde a semnat şi cu derutantul pseudonim feminin **Mărioara Florian** sau **Mărioara F.**, la *Viaţa Românească*, cît şi după perioada ieşeană, cît şi după strămutarea la Bucureşti, la *Viaţa literară şi artistică*, între 1907 şi 1908, la *Luceafărul* din Budapesta şi mai apoi de la Sibiu, la *Revista idealistă*, la *Adevărul Literar*, la *Ramuri*, la *Drum Drept*, la *Cuget Clar*, la *Făt Frumos*, la *Pagini Alese* şi la *Convorbiri critice*.

Critica timpului, de la Nicolae Iorga la Sextil Puşcariu, de la G. Ibrăileanu la Bogdan-Duică, de la Octav Botez la Ilarie Chendi şi de la Mihail Dragomirescu la George Baiculescu, îi judecă proza cu elogii uneori, cu obiecţiuni cîteodată.

Nu ştiu dacă nuvelele şi schiţele lui Ioan Ciocârlan sau romanele lui — cele două : *Du-te dor* şi *Tainele munţilor* — ar avea priză la cititorul de azi, grăbit în general şi amator de senzaţional. Generaţia tînără însă, care ar dori să cunoască viaţa satului şi a ţăranului nostru din vremi duse — nu idilizate şi idealizate, ci în toate frămîntările şi asprimile ei, în toate micile şi marile drame şi aspiraţii — aplecîndu-se peste paginile lui o va face întotdeauna cu folos. Şi-mi iau libertatea să propun serioasei Edituri „Minerva" să aducă în librării o culegere semnificativă şi substanţială din opera lui Ioan Ciocârlan, în frumoasa serie **Restitutio,** care ar însemna deopotrivă şi un act tardiv de dreptate literară şi o recunoaştere pentru toate ostenelile lui de gînduri şi de simţire, dăruite clasei — mereu obiditei clase — de unde venea..

Ioan Ciocârlan şi zămislirile lui de spirit le-ar merita cu prisosinţă.

SEBASTIAN BORNEMISA

Iată că memoria, cu neastîmpărul, bizareriile şi capriciile ei, îşi ia sarcina să-mi învie figura unui ziarist ardelean de reale merite şi însuşiri, care a trudit pentru spiritul şi neamul lui şi pe care generaţia celor tineri n-are de unde să-l mai ştie, — pradă şi el nedreptelor uitări ca atîţia alţii.

Îl chema Sebastian Bornemisa, se născuse în 1890 în comuna Burjuc din judeţul Hunedoara şi a decedat în 1953.

Fiu de plugar, ascuţit la minte şi dornic de învăţătură, a trecut prin toate treptele şcolarităţii cu destoinicie şi remarcat, terminîndu-le cu un strălucit doctorat în litere la universitatea din Budapesta. Şi a fost mai mult decît un jurnalist dotat, care a ţinut în mînă o pană curajoasă : a fost un neobosit răspînditor de cultură românească în mediul înstrăinat şi ostil, unde trăia, sub opresiunea domniei habsburgice.

Sebastian Bornemisa, care cunoştea puterea de foc a cuvîntului şi a slovei, devine la Orăştie librar, tipograf şi editor, înainte de declanşarea celui dintîi război mondial.

A întemeiat acolo „Librăria Națională" și în cadrul ei Editura care scotea frumoasa și atît de rîvnita serie **„Biblioteca Scriitorilor de la noi"**, unde se tipăreau autori din țara veche ca și cei din Transilvania.

Semnalez că la Sebastian Bornemisa au debutat editorial — ambii în 1912 — Liviu Rebreanu cu volumul *Frămîntări* și Victor Eftimiu, ca poet, cu *Poemele singurătății*.

Tot la Orăștie, a fondat în octombrie 1911 revista literară ilustrată *Cosînzeana*, bilunară, care a apărut pînă în februarie 1915 și unde, între alții, au colaborat : Ion Agârbiceanu, Zaharia Bârsan, Alexandru Ciura, Ilarie Chendi, Aron Cotruș, Ion Dragoslav, Victor Eftimiu, Ecaterina Pitiș, Liviu Rebreanu, I. U. Soricu, Vasile Stoica, D. Tomescu, Liviu Marian, Radu Dragnea, Elena Farago, Corneliu Moldovanu, Chiru Nanov, Henri Stahl, Octav Minar și poeții, sfîrșiți din viață atît de tineri, M. Săulescu și Oreste.

După Unire, între anii 1922—1928, publicația reapare la Cluj, unde a mai pus bazele unei gazete poporane, *Lumea și Țara*, foarte citită și foarte bine făcută profesionalmente.

Îndrăgostit de folclor, a tipărit în volume : *Cele mai frumoase cîntece poporale din Ardeal și Banat ; Nouăzeci și opt de cîntece de dragoste ; O sută patru chiuituri de joc ; Cîntece de dor și jale ;* și *Strigături de la joc.* De asemenea, e autorul unui volum de versuri *Sufletu-mi de odinioară*, care-i iese în 1929, și al unei plachete de poezii semnată cu pseudonimul Radu Mărgean și intitulată *Două iubiri.*

A mai făcut, în perioada de librar și de editor de la Orăștie, un „Almanah" al scriitorilor ardeleni în viață, a

fost în strînsă prietenie cu Octavian Goga, Vasile Goldiș, Ion Lupaș, Petru Groza, Ion Agârbiceanu, Octavian C. Tăslăuanu și Constantin Bucșan și a deținut mult timp funcția de președinte al Sindicatului presei române din Ardeal și Banat.

Era un om activ și muncitor, inteligent și cultivat, talentat și sensibil, care se făcea util societății românești în mijlocul căreia vieţuia și în vremea habsburgică și după împlinirea străvechiului vis al fruntariilor naționale reunite la matca originală.

Și e păcat să nu-l amintim, cu tot ceea ce a înfăptuit și ne-a lăsat — bunuri de minte și de suflet, care vor avea întotdeauna dreptul la cuviința și recunoștința noastră, ca să nu trecem celor ce vor veni după noi condamnabila povață că am practicat, cu dezinvoltură și ușurătate, amnezia și ingratitudinea.

NICOLAE PANDELEA

Aşa se numea eminentul dascăl de geografie de la Liceul „Matei Basarab" din Capitală, valorosul om de cultură şi excepţionalul latinist şi aşa şi-a semnat numeroasele lucrări ce ni le-a lăsat, deşi unele din ele, mai din urmă sînt iscălite Nicolae Pandele, fiindcă cei ce-l cunoşteau îi spuneau Pandele. **Pandelea** însă, ori **Pandele**, e vorba de una şi aceeaşi persoană.

Se născuse la Bîrlad în 1879, unde a absolvit şcoala primară şi liceul, iar facultatea la Bucureşti, fiind licenţiat în geografie, ca obiect principal, şi în literatura şi limbile latină şi franceză în secundar. Muncitor, ordonat, cumpănit, dar cu o neliniştе lăuntrică specifică, necontenit ridicîndu-şi interogări care să-i astîmpere foamea de a şti, Nicolae Pandelea a făcut studii strălucite, mereu între primii în seria lui. Era frate cu chimistul Gheorghe Pandelea, care a descoperit fulmicotonul — exploziv pentru armele de foc ale infanteriei şi ale artileriei — din vata extrasă din celuloza de lemn şi care a format tema tezei lui de doctorat susţinută la Universitatea din Bucureşti, în 1925.

Nicolae Pandelea decedează în anul 1947 sau 1948. Şi foştii lui elevi — cîţi vor mai fi — îl conservă în

amintire ca pe un profesor de excepție, pentru că lecțiile lui — dincolo de ariditatea pură a științei — erau dezvoltate, de regulă, pe o inițiere temeinică în tot ceea ce reprezenta țara și poporul respectiv ca evoluție socială și politică, istorie, literatură, artă, astfel încît învățăceii săi îl urmăreau cu încordare și cu o crescîndă pasiune, de la o lecție la alta, ca la capătul fiecăreia dintre ele să aibă conștiința că aflaseră ceva ce nu cuprindeau cărțile de școală și care le îmbogățea cunoștințele, îi obliga să mediteze și le dezvăluia deliciile lecturii și ale cunoașterii.

Pedagog în înțelesul cel mai larg al noțiunii, Nicolae Pandelea nu se mulțumea să se rezume la strictele îndatoriri ale programului și la orele catedrei — care nu era pentru el o simplă profesiune, ci o împătimită chemare — și se interesa de școlarii lui ce devin, ce îi frămîntă și ce comportamente au, în afara zidurilor școlii ; cum pe aceeași linie de preocupări a alcătuit în epocă admirabile manuale de geografie, care au fost premiate de Academia Română. Dar peste această activitate de dascăl, voi semnala mai cu seamă laborioasa lui muncă de traducător cu care a înzestrat procesul nostru de cultură. Stăpînind perfect limbile franceză, germană, engleză și latină, ne-a dat tălmăciri din Jules Payot *(Educația voinței)*, din Georg Förster *(Cartea vieții* și *Îndrumarea vieții)*, din Alphonse Daudet *(Scrisori din moara mea)*, din Ernest Renan *(Pagini alese)*, din Silvio Pellico *(Ani de temniță)*, din Edmond About *(Grecia de azi)*, din Titus Livius *(Războaiele romanilor cu Hanibal)*, din Vergiliu *(Eneida)*, care la raportul lui Iacob Negruzzi a fost încununată cu premiul Academiei, din Lucian *(Cocoșul* și *Dialogul morților)*, din Miriam Harry *(Nuvele arabe)*, din

Vereşceaghin *(Amintiri din războiul din 1877)* şi încă multe altele, pe care nu le mai înşirui, toate de mare audienţă la cititori şi reeditîndu-se, începînd de la prima din 1907 şi pînă la cea din urmă din 1925, în repetate ediţii.

Menţionez, de asemeni, că Nicolae Pandelea a scris şi o piesă de teatru originală, intitulată *Ultimul vlăstar*, care s-a jucat în 1908, cu succes, şi despre care au scris Mihail Dragomirescu în *Convorbiri critice*, D. Caracostea în *Viaţa nouă*, G. Bogdan Duică în *Luceafărul* şi care se află tipărită în Biblioteca Teatrului Naţional cu nr. 7.

Am lăsat înadins, înainte de a încheia, două lucrări esenţiale pe care le avem de la el : traducerea *Revoluţiei franceze* a lui Thomas Carlyle, în trei volume, care a fost ultima lui trudă de traducător şi care a apărut la începutul anului 1944, ca şi cele două opuri îngrijite de el, însumînd laolaltă aproape nouă sute de pagini şi care închid între coperţile lor discursurile politice ale neclintitului şi combativului patriot Nicolae Filipescu, pronunţate între 1888 şi 1907. Ambele volume sînt scoase la prestigioasa Editură „Minerva" de pe vremuri, cel dintîi în 1912, cel de al doilea în 1915 şi constituie una dintre sursele de documentare cele mai complete pentru cercetătorul istoric care ar fi interesat să cunoască perioada, în manifestările şi practica politică şi în convulsiunile ei sociale. Nicolae Pandelea situează, cu cîte o notă explicativă foarte sugestiv făcută, fiecare discurs în ce şi de ce împrejurări a fost determinat şi, astfel, lucrarea devine o cronică vie a timpului.

Citez din „Cuvîntul înainte" al lui Nicolae Pandelea : „E, prin urmare, o nevoie absolută a face o mai bună educaţie politică generaţiei actuale. Şi aceasta, nu numai

pentru desfășurarea politicii însăși. Sîntem dintre aceia care au credința neclintită, că activitatea politică a unei societăți este în nedespărțită legătură cu moralitatea și patriotismul. A da, deci, o îndrumare sănătoasă în politică înseamnă a da, în același timp, o îndrumare spre o mai adîncă moralitate și spre un patriotism mai fierbinte. Iată de ce am socotit trebuitor, în aceste vremi tulburi, să ne îndreptăm privirile spre acei puțini fruntași ai țării — ce fericire că mai există și de aceștia ! — care ne oferă privelișteа armonioasă și încurajatoare a unei vieți curate și drepte, a unui cuget neîntinat de nici o prefăcătorie, a unei activități pururi cinstite și dezinteresate, pusă în serviciul țării. Printre acești magi ai țării noastre și ai vieții ei politice, stă la loc de deosebită cinste Nicolae Filipescu", — despre care, ca să sfîrșim aici, vom adăuga noi, definiția pe care i-a dat-o Barbu Delavrancea : **„Dacă am pieri toți și ar rămîne singur, rasa noastră ar fi admirabil reprezentată".**

Regret numai că Nicolae Pandelea nu și-a putut ține făgăduiala ce ne-o făcuse în prefață, să ne dea și cel de-al treilea volum, care să completeze *Discursurile politice,* întregind lupta purtată de Nicolae Filipescu de la 1907 pînă la încetarea sa din viață în 1916, fără să mai aibă norocul să-și vadă împlinite idealurile pentru care militase, cu atîta fervoare și luminat patriotism.

Am considerat un act de dreptate și de îndatorire etică să-l pomenesc aici pe profesorul și cărturarul Nicolae Pandelea, de care generațiile actuale n-au avut cum să mai audă, necum să-i știe strădaniile care vor cinsti întotdeauna munca intelectuală onestă și spiritul românesc.

IOAN MISSIR

L-am cunoscut bine pe avocatul botoşănean Ioan Missir şi l-am preţuit şi stimat — cum l-au preţuit şi stimat toţi care au avut tangenţe cu el — pentru toate însuşirile lui mintale şi sufleteşti, adică pentru cultura, inteligenţa, sensibilitatea, ţinuta etică ireproşabilă şi desăvîrşita lui omenie. Şi voi spune, chiar de la început, ca să-i definesc concepţia de viaţă şi comportamentul, că nimeni, niciodată, împins de vreun necaz sau de vreo nedreptate, ori încercuit de nevoi şi de griji şi sunînd la uşa lui, să nu plece satisfăcut şi alinat.

Ne-am strîns mîna pentru întîia dată în 1928, în casa lui Grigore N. Filipescu — fiul marelui patriot — cu care era bun prieten şi, o îndelungată vreme după aceea am păstrat cu el strînse, statornice şi reconfortante relaţii. Şi l-am iubit, mai ales, pentru superba şi tulburătoarea lui carte *Fata Moartă*, care nu e o carte de dragoste, cum s-ar putea crede, ci amintirile lui de combatant din primul război mondial — scrisă pe viu — poate cea mai vibrantă şi mai dureroasă din cîte s-au scris la noi, care a apărut în Editura „Cartea Românească" în 1937 în două ediţii succesive şi apoi, în continuare, încă altele şi care s-a retipărit — epuizată în

cîteva zile — în 1977 și regret că n-am putut-o vedea. Am, însă, vechea ediție ilustrată de pictorul D. Stoica și care se deschide cu scurta prezentare a lui Nicolae Iorga, pe care o redau textual : „Cititorule, ai înaintea ta, o frumoasă carte de adevăr. Un om cinstit și viteaz spune ce s-a întîmplat în adevăr. O spune limpede și adînc înduioșat. Se vede de aici cît de mult talentul răsare din emoția lucrului văzut bine, înțeles adînc și întovărășit de acele mișcări ale inimii, fără care și cel mai mare dar de scris nu dă decît pagini moarte.

În vremi ca acelea de azi, astfel de cărți sînt o întărire sufletească și o adevărată purificare. Dar istoricul va găsi aici și destăinuiri care cad greu asupra unor oameni care cîteodată au ispășit".

Cine a fost, însă, Ioan Missir ? Se născuse în Statele Unite în 1890, ca fiu rezultat din căsătoria tatălui său cu o franceză din Elveția și cînd copilul avea cinci ani părinții s-au stabilit la Botoșani, unde va face școala primară și va absolvi liceul. Licența în științele juridice și-a luat-o la Universitatea din București. Se va atașa politicește, de tînăr, de Nicolae Iorga, va fi ajutor de primar în orașul de adopțiune, între 1919—1920, și primar între 1931—1932, își va întemeia o căsnicie model cu sora scriitorului și ziaristului Petru Manoliu — bunul și regretatul meu amic — și vor avea, la rîndul lor, o fiică, actualmente Ioana Vlad, — element deosebit de distins și valoros, conferențiar la Facultatea de Construcții de la Iași.

Ioan Missir decedează la 5 decembrie 1945 în vîrstă de 55 de ani.

N-a mai tipărit altă carte decît *Fata Moartă*. Dar nu este singurul caz, nici la noi nici aiurea, cînd cu o sin-

gură carte se poate intra în istoria literară. Şi Ioan Missir este îndreptăţit s-o merite nu numai prin răsunătorul succes de librărie din epocă şi de după aceea, ci prin toate calităţile şi talentul lui scriitoricesc, reale. Să-l ascultăm, spre exemplificare, pe autor, ce este *Fata Moartă :*

„— Oare unde or fi bătînd tunurile, cumetre Iordache ?

— Mă tem că pe Fata Moartă !...

— Camarade, încotro duceţi atîta amar de muniţii ?

— Pe Fata Moartă, moşule...

— De unde coboară vagoanele cu răniţi, domnule sergent ?

— De la Fata Moartă...

Şi, luni de zile, numele acesta e purtat din gură în gură, ca un blestem al vremii. Îl cunoaşte divizia a opta, îl ştiu ţăranii de la Caşin pînă la Oneşti, de la Cîmpuri pînă la Răcoasa. În timp de pace, era un plai minunat unde-şi dădeau întîlnirile toate sălbăticiunile pădurii, şi o legendă tristă cu un haiduc şi ibovnica lui, de unde-i vine numele. Pentru noi, combatanţii, este o dîră de sînge tînăr şi curat... Este locul unde am tăiat aripile acvilei bavareze şi unde, întăriţi în credinţa unei biruinţi tîrzii, nu am dat îndărăt... Acolo, la cîţiva metri de inamic, îngropaţi în şanţuri, muream de nostalgia trecutului şi amintirilor noastre...“.

Şi în legătură cu apariţia cărţii, dau două scrisori pe care Ioan Missir i le adresează de la Botoşani lui Ion Simionescu ce avea un rost decisiv la Editura „Cartea Românească“.

Iată-le : „Mult stimate domnule profesor, Rog să fiu iertat că n-am avut posibilitatea să vă mulţumesc ieri pentru amabilitatea pe care aţi arătat-o la Academie,

față de mine. Dl. profesor Iorga a hotărît să-i trimit manuscrisul acasă, pentru a-l citi. Fără a putea preciza data la care dl. profesor Iorga ar avea timpul necesar ca să-mi dea o prefață și, în același timp, fără să mai îndrăznesc să mai puneți un cuvînt de moldovean sincer, vă rog să primiți, odată cu mulțumirile mele, expresiunea distinsei mele considerațiuni. Dacă întîmplător, veți găsi că este cazul să capăt vreun răspuns care să dezlege această problemă «de prefață» îmi permit să vă rog să mi-l dați în provincie, de unde, la chemarea ce mi-o veți face, voi veni imediat. I. Missir, 23 ianuarie 1937".

„Mult stimate domnule profesor, Mă grăbesc să vă răspund la carta poștală pe care am primit-o astăzi, comunicîndu-vă că am trimis fotografia mea întovărășită de cîteva date biografice cerute, încă acum două zile. Cît privește autograful pe care mă sfătuiți să-l trimit domnului P. Șeicaru, pentru moment este o imposibilitate, deoarece «Cartea Românească» nu mi-a expediat pînă astăzi **nici** un volum. Dacă, însă, domnia-voastră, față de care am obligații morale, mă îndemnați și găsiți că e necesară prezența mea la București pentru o zi, două, spre a trimite — din cele 300 volume oprite pentru reclamă — persoanelor sau așezămintelor, modestul meu aport literar, scrieți-mi două rînduri și voi face tot posibilul a nu întîrzia și a pune împreună cu dv. la punct o întreprindere care, constat cu vădită mulțumire sufletească, începe să-și croiască drum în rîndurile cititorilor. Mulțumindu-vă pentru măgulitoarele cuvinte pe care mi le adresați, binevoiți a primi asigurarea perfectei mele stime. I. Missir, Botoșani, 30 mai 1937."

Cred că aceia care-mi parcurg însemnările au reținut din prezentarea ce i-am făcut-o lui Ioan Missir și unicei

lui cărți *Fata Moartă*, ca și din redusele șiruri biografice, că era atașat politicește de Nicolae Iorga ; și e cazul să precizez că înjghebarea lui politică nu era o firmă ispititoare și că cine îl urma în arena vieții publice și a luptelor sociale, pe marele nostru istoric și cărturar, o făcea dintr-o pură și întemeiată admirație de spirit și nu atras de mirajul puterii cu perspectiva locmalelor și a ghelirurilor, ori să-și satisfacă veleități de parvenire și ambiții de carierism, ci pur și simplu fascinat de gigantica și covîrșitoarea lui personalitate. Fiindcă Nicolae Iorga era în fond — aș putea spune fără să greșesc — și partidul și steagul și programul. Și Ioan Missir va rămîne sclav amintirii, cu statornicie, și după nelegiuitul și dramaticul său sfîrșit.

Reîmprospătez unele date pentru cititorii mei care nu le au la îndemînă, sau nu le știu, ca să completez și ca să se înțeleagă mai ușor compoziția umană și fermitatea de caracter a omului, așa cum vor rezulta din ultimele două epistole ce le mai posed, pe care le voi reproduce mai jos.

La 27 noiembrie 1940, în cadrul unui vast program de asasinate, Nicolae Iorga e ucis mișelește, ca și Virgil Madgearu, ca și deținuții politici masacrați la Jilava, toți victime ale aceleiași verzi și sinistre doctrine de pistol și de crimă — obedientă sucursală hitleristă autohtonă — care a zguduit sufletește întregul neam și ne-a pîngărit Istoria. Mai fuseseră atîtea înainte și trebuiau să se săvîrșească în continuare numeroase altele, dacă rebeliunea legionară de la 21—23 ianuarie 1941 — soldată și ea cu atîta sînge nevinovat — n-ar fi fost hărăzită eșecului, cum se cunoaște. Și este, desigur, clar pentru oricine că atîta vreme cît au fost implicați în

actul de a cîrmui Statul, orice demers care le era ostil şi îi condamna implicit, direct ori indirect, n-avea nici o şansă să aibă vreo consecinţă reparatoare — decît doar riscul, pentru cel ce ar cuteza să o facă, să fie şi el sancţionat de dementa şi monstruoasa lor ideologie — dar după rebeliunea care fatal i-a alungat din formaţiunea ministerială, oamenii au început să capete glas, să-şi manifeste făţiş simţămintele şi să vină cu propuneri. Şi între primii se situează Ioan Missir, care cinci zile mai tîrziu de la lichidarea rebeliunii, adică la **28 ianuarie 1941,** îi adresează lui Ion Simionescu, ce îndeplinea atunci funcţia de preşedinte al Academiei Române, aceste rînduri olografe, îndeajuns de grăitoare :

„Botoşani 28 ianuarie 1941. Mult stimate domnule profesor, desigur că aţi primit scrisoarea mea trimisă odată cu certificatul cerut. Vă arătam în scrisoare că împărtăşesc cu o deosebită gratitudine sugestia dv. de a înfiinţa în biblioteca comunală o «galerie» a tuturor acelora ce au fost sau sînt botoşăneni. Chestiunea am adus-o în discuţia consiliului de primărie, alcătuită astăzi din şefii tuturor instituţiilor locale şi din fruntaşii cetăţenilor. Le-am citit scrisoarea şi vă închipuiţi lesne ce efect a avut că a căpătat aprobarea tuturor. Bineînţeles, localul «bibliotecii», acela care l-aţi vizitat, nu corespunde din nici un punct de vedere cerinţelor şi scopului. Am fost cu toţii impresionaţi cînd preşedintele Camerei de Comerţ ne-a declarat că ne pune la dispoziţie sala de şedinţe şi alte două camere pentru bibliotecă. E tot ce poate fi mai frumos. Prin urmare, în principiu, sîntem pe drumul cel bun. Am vorbit şi cu Tiberiu Crudu care ţine să pună umărul. (Tiberiu Crudu, profesor şi scriitor, la data respectivă directorul Şcolii Normale din Botoşani,

născut în 1882. Nu-i cunosc anul decesului, *n.n.)* **Însă** este cum vedeţi un «însă», contăm pe sprijinul dv. efectiv şi real. În calitatea de preşedinte al Academiei, puteţi contribui sau mai exact înfăptui cea mai mare parte din ce va rămîne la Botoşani. Ştiu că aţi făcut mult şi pentru liceul Laurian **(care după mine ar trebui să se numească Nicolae Iorga).** De accea, în numele tuturor botoşănenilor, vă rog să ne daţi tot concursul pe care şi locul pe care-l deţineţi şi relaţiile dv. vă îndreptăţesc a ni-l da. Ca botoşănean veţi face ceea ce n-a făcut încă nimeni. E numai începutul, căci am putea lărgi sfera de activitate apelînd la pictori şi sculptori originari de la noi. Îmi place să cred că răspunsul va fi cel pe care-l dorim şi-l aşteptăm cu toţii. Din volumele Academiei vor lua drumul Botoşanilor acelea pe care le veţi socoti de folos. Vă rog să primiţi expresia celor mai bune sentimente, I. Missir".

Transcriu, de asemenea, aidoma şi textul celei de a doua scrisori :

„Botoşani 17 martie 1942. Mult stimate domnule Simionescu. Am primit astăzi o carte poştală cu data de 13 martie 1942 şi răspund imediat aşa precum am răspuns şi la cealaltă din luna trecută prin care vă mulţumeam arătîndu-vă că faptul poate fi considerat împlinit. Cu alte cuvinte, biblioteca oraşului înfiinţîndu-se în localul Camerei de Comerţ urma şi urmează să începem a o completa cu ceea ce oamenii de bine şi de înţelegere vor găsi că trebuie să avem pentru a lăsa ceva în tîrgul nostru. Cît priveşte casa în care a locuit, sau casele în care a locuit marele dispărut Iorga, vă pot da următoarele date : de multe ori noi botoşănenii — cîţiva oameni sentimentali ne-am pus în minte să cumpărăm casa de

pe strada liceului — astăzi strada N. Iorga — aceea de care vorbiți și dv. : cu acoperișul pleoștit, cu stîlpii de la ceardac aproape căzuți. Aceasta cu atît mai mult cu cît Iorga, mergînd acolo cu vreo cîțiva botoșăneni, ne-a declarat : «uite aici am stat în anii... și îmi aduc aminte că la cotruțul ista îmi plăcea să citesc și să scriu.» *(cotruț* — moldovenism rar întrebuințat în uzul vorbirii, care înseamnă locul liber dintre cuptor și perete, dintre sobă și perete, parte sau colț din vatră, *n.n.*). Am luat contact cu proprietarii — mai mulți comoștenitori — care înțelegînd fals intențiunile noastre, au încercat să ne speculeze. Am oferit cîteva sute de mii de lei, deși pentru alții casa este fără valoare. Piedicile ni le punea un oarecare pretor, care socotea că poate realiza un profit enorm dată fiind personalitatea lui Iorga. Astăzi mi se pare că au murit din stăpînii locului și voi căuta să reiau firul rupt de vitregia vremurilor și pentru unii și pentru alții. Vă voi ține la curent cu realizările noastre, în orice caz, deoarece sînteți cine sînteți și aveți legături trainice în București și fiindcă vă străduiți sufletește să se facă ceva pentru Iorga vă adresez o rugăminte : interveniți pe lîngă ministrul Petrovici, de e nevoie, ca cel puțin liceul din Botoșani să poarte numele «Liceul Nicolae Iorga». I se cuvine aceasta pentru considerațiuni pe care nu trebuie să vi le enunț. Ca vechi botoșănean și contemporan al lui ați binemerita de la orașul nostru dacă ați pune umărul. Am intervenit astă vară în acest sens însă nu mi s-a răspuns, deși cererea am făcut-o în calitate oficială. Dacă vă face plăcere și dacă timpul vă îngăduie ne-ați face cinste să veniți în vacanța Paștelui sau mai tîrziu la Botoșani. Ați ține o conferință la teatrul «Eminescu» și am strînge un fond care să alimenteze ce

dorim să înfăptuim. Rămîne să cîntăriţi propunerea mea şi să hotărîţi. Oricînd veţi veni sînteţi binevenit. Rugîndu-vă să stăruiţi pentru ce v-am rugat în numele tîrgului şi mulţumindu-vă pentru interesul ce ni-l purtaţi, vă rog să primiţi cele mai devotate salutări. I. Missir".

Nu ştiu ce a putut împlini din ceea ce năzuia să împlinească Ioan Missir. N-am mai văzut Botoşanii din 1933. Poate că o dată să mai ajung să-l revăd... Aici, însă, n-am voit decît să arăt comportamentul aceluia care ne-a lăsat *Fata Moartă*, un om de altădată, de integrităţi morale şi de sensibilitate elevată, cu alte moravuri şi reacţii, cînd nu se practica atît de curent şi de dezinvolt uitarea faţă de cele ce-au fost şi faţă de cei ce nu mai sînt.

ION IONESCU-QUINTUS

Către sfîrşitul anului trecut, la Editura „Minerva", în utila şi merituoasa serie **Restitutio,** a apărut o culegere de epigrame, de versuri umoristice, de nuvelete şi schiţe (anticipînd, oarecum, genul literar căruia i se va dedica mai tîrziu şi-l va consacra pe Gheorghe Brăescu), discursuri şi conferinţe, ca şi admirabile pagini de ziaristică, datorate toate scriitorului, omului politic de idei avansate şi reformatoare şi eminentului jurist ploieştean Ion Ionescu-Quintus.

Ediţia este îngrijită de fiul său, Mircea Ionescu-Quintus, el însuşi avocat şi scriitor, cu o legitimă dragoste filială şi e prefaţată substanţial şi călduros de Valeriu Râpeanu, care şi-a făurit un **credo** justiţiar din a repune în circuitul culturii româneşti valori de spirit pierdute ori neglijate în trepidaţia şi forfoteala absorbitoare a timpului sau, pur şi simplu, fără nici o îndreptăţire jertfite voracelor, ingratelor şi mereu neîndestulatelor crematorii ale uitărilor.

Şi am convingerea — abstracţie făcînd, firească, de descendenţi şi membri apropiaţi ori depărtaţi din familie — că mai sîntem în viaţă foarte puţini dintre aceia care

am avut norocul să-l ştim aşa cum a fost, cu verva şi inteligenţa lui spumoasă, cu umorul lui tonic, cu replica lui promptă şi hazoasă, cu întinsa şi adînca lui cultură, cu o sensibilitate a sa specifică faţă de orice manifestare de artă, ca şi cu fondul său uman pus integral şi consecvent în slujba binelui, a progresului şi a dreptăţii.

L-am cunoscut în casă la avocatul, poetul şi epigramistul I. Gr. Perieţeanu, în 1928. Şi, pe urmă, îl întîlneam de regulă — fiindcă era în egală măsură împătimit de teatru, de muzică şi de pictură — la spectacole, la concerte şi în expoziţii, deseori chiar la vernisaje, la Pătraşcu şi Pallady, la Şirato şi Ressu, la Iser şi Bunescu, la Tonitza şi Ciucurencu. Venea întotdeauna de la Ploieşti unde locuia, unde-şi avea familia şi-şi practica profesiunea, — pentru că astea era, în ultimă analiză, marile lui slăbiciuni şi înclinări şi incomparabilele sale desfătări.

Ionescu-Quintus îşi isprăveşte prematur existenţa, după ce împlinise 58 de ani. Se născuse în iulie 1875 şi a decedat în septembrie 1933.

Istoriile literare — cele de altădată — îl consemnează elogios ca epigramist, cum, dealtfel, a şi excelat; iar antologiile epigramei — acelea vechi, ca şi cele mai recente — îl menţionează ca atare şi-l reproduc generos. Şi notez, ca o curiozitate, că cei mai mulţi dintre epigramiştii noştri care au cultivat specia şi i-au dat un statut literar, s-au recrutat dintre jurişti (magistraţi şi avocaţi), de la Cincinat Pavelescu la Radu D. Rosetti, de la I. Gr. Perieţeanu la Ion Ionescu-Quintus, de la Cridim, — anagrama cu care iscălea Cristhian N. Dimitrescu, la Toma Florescu şi de la Aurel Sterescu-Orel, la Tudor Măinescu, pomenind doar în grabă cîţiva dintre cei mai

notorii care-mi sar din memorie. Să fie oare roba și bara o sursă incitantă pentru epigramă, ca să ne fi dat atîția epigramiști ? Nu știu. Voi mai medita și voi mai cerceta, ca să-mi limpezesc nedumerirea.

În amintirea mea, însă, Ionescu-Quintus e viu și acuma — și l-am evocat deseori prietenilor mei, cînd ne întoarcem în trecut — pentru intuiția avută și pe care vremea a validat-o ca pe o profeție. Era în vara lui 1930. Carol II se întorsese intempestiv, după un exil de patru ani, și-și ocupase tronul. Lipsa de autoritate a regenței pe de o parte și uzura cîrmuirilor politice pe de alta se transformaseră într-o speranță și într-o popularitate pentru Carol II. Și Ionescu-Quintus mi-a spus :

„Cunosc personajul. E cea mai reușită confirmare a bătrînei zicale : **Brînză bună în burduf de ciine.** Într-un an sau maximum doi, va deveni cel mai detestat și impopular om din România".

Ionescu-Quintus văzuse bine. Și cu asta revin la cartea lui și la activitatea sa scriitoricească. Împreună cu George Ranetti, sînt traducătorii dramei *Tată* a lui August Strindberg, prima tălmăcire în limba noastră din dramaturgul și romanicierul suedez, care s-a tipărit în 1895. Un an mai tîrziu, adică în 1896, îi apare volumul *Epigrame,* cu un cuvînt de deschidere al dr. Urechia și ilustrat de pictorul Nicolae Vermont. Scoate apoi, în 1904, *Cazuri și Necazuri,* cu versuri umoristice și epigrame, în 1906 *Clipe vesele* (proză), în 1910 romanul *Căsnicii,* care-l arată stăpînind vivace și ireproșabil dialogul și, în sfîrșit, în 1931, un nou volum de *Epigrame.*

A colaborat, intermitent, la *Adevărul literar,* la *Adevărul ilustrat,* la *Viața lui Vlahuță,* la *Lumea nouă lite-*

rară, la *Lumea nouă ilustrată*, la *Noua revistă română*, la *Duminica*, la *Zeflemeaua*, la *Universul* și la *Viitorul și*, constant, ani în șir, la săptămînalul *Lumina* de la Ploiești, al cărui secretar de redacție era experimentatul și talentatul ziarist și scriitor, Dimitrie Karnabatt.

Și, terminînd această intenție de schiță de portret, aș socoti-o fără culoare, dacă n-aș cita cîteva epigrame deopotrivă de ilustrative și pentru spiritul lui Ionescu-Quintus, și pentru atmosfera epocii. Iată una, adresată unei doamne care nu putea avea copii : „Toate fost-au în zadar, / Nici un prunc n-ai zămislit. / Florile nu prea răsar / Pe un drum bătătorit".

Și alta : „Că te-am iubit ca un nebun / Deloc nu am tăgăduit. / Și, dacă vrei, și-acum ți-o spun. / Am fost nebun cînd te-am iubit".

Unui preot : „Ai aflat c-a ta soție / De un timp te-ar înșela. / Fă cum la Scriptură scrie : / „Crede, dar nu cerceta !"

Dau și cîteva cu caracter politic : „În politică devii / Om de frunte dacă știi. / Sau să sperii / Sau să perii !"/.

Celor de jos : „O, sărmană talpă-a țării, / De-a ta soartă mă-ngrozesc ; / Cei din fruntea guvernării, / Rînd pe rînd te pingelesc !".

Camerei deputaților : „Pe zidul tău văzui lipită / Înștiințarea lapidară, / Că «Murdăria e oprită» /, Dar, bineînțeles, afară."

Minciunei, care are ca moto versul lui Al. Vlahuță **Minciuna stă cu regele la masă :** „Stai la masa-mbelșugată / Și te saturi foarte bine : / Însă regele, vreodată / Se va sătura de tine ?..."

Şi, în fine. **O lozincă** însoţită de fraza cu patrioticul şi moralul îndemn al lui Barbu Catargi **Totul pentru ţară, nimic pentru noi :** „Lozinca el a exprimat-o, / Cu o credinţă de ascet. / Urmaşii lui, încet-încet, / Au inversat-o".

Acesta a fost, înfăţişat cît mai condensat cu putinţă, Ion Ionescu-Quintus.

UN PROZATOR : NICOLAE CRISTACHE

Însemn cîteva gînduri, cu întrziere, despre ultima carte a tînărului, loialului și excelentului nostru coleg de redacție Nicolae Cristache, — succintul și tulburătorul roman *Încadrat în muncă, doresc eternitate* — tipărit la Editura Eminescu. Și ca să înlătur chiar de la început orice echivoc și orice umbră de suspiciune, de cuget pieziș și de insinuare tendențioasă, mă grăbesc să-mi previn lectorii, afirmînd că în cincizeci și șapte de ani, de cînd mîzgălesc cu plaivazul și stiloul coala de hîrtie, e întîia oară că fac o excepție de la regula mea de conduită și scriu despre un camarad de osteneli — cu care obișnuit mă învecinez în aceleași pagini și coloane — ca să nu rămînă nimeni, o singură dată măcar, cu impresia profund eronată că noi am putea alcătui o dulce și sectară confrerie de admirație mutuală, care practicăm elogiul reciproc și cultivăm extazul unul în fața celuilalt.

Nu. Dealtfel, cititorii *Flacării,* care-i urmăresc desele și riguroasele cronici de film, în care capacitatea analitică își dă mîna armonios cu judecățile de valoare, sau aceia care-i parcurg reportajele — totdeauna vii și colorate și totdeauna justițiare — îl știu prea bine și-i caută

semnătura, dincolo de sîrguinţele de documentare, de seriozitatea profesională şi de clamorile ce-i ies din peniţă, pentru toată dovedita lui sensibilitate şi omenie, ca şi pentru onestitatea sa de gîndire.

I-am citit cartea — care-ţi lasă un gust amar — cu un interes crescînd ce te ţine într-o încordată tensiune, carte ce am convingerea că va dăinui ca un document al vremii de moravuri şi de tipologie umană şi care-l defineşte pe Nicolae Cristache în structura şi reacţiile lui, stăpînind ireproşabil sensurile reale ale naraţiunii, vivacitatea dialogului, psihologia şi portretistica lumii implicată în acest mic univers unde îşi situează acţiunea, încărcată de tragedii, de nedreptate şi de un plînset pe care parcă îl auzi, ca un murmur. Şi tot eşafodajul romanului e aşezat în fond pe o spovedanie, — spovedania eroului principal care e conştient că toată existenţa lui minţise, că a prosperat făurindu-şi o dogmă, de la care nu s-a abătut, de trubadur al neadevărului deliberat, iar drama lui se naşte astfel din minciună, ca să străbată cu un verism crud filele cărţii, de o modernitate indiscutabilă în construcţia ca şi în limbajul ei.

Probabil că singurul adevăr care s-a învrednicit să-l spună într-o viaţă întreagă a fost în clipa din urmă a expierii cînd, cu o voce stinsă şi cu o privire necontrolată, fixată undeva în teritoriile depărtărilor, va fi şoptit cuvîntul inevitabil : „Mor !"

Atunci nu minţise. Transcriu spre exemplificare un crîmpei din portretul ce i-l face eroului : „Da, cel mai mult în viaţă se temuse să nu greşească şi se necăjise absurd cu această dorinţă a lui. Nu greşise, dar minţise...

Minţise oamenii cînd i-a îndemnat cu cai cu tot spre oborul de sacrificare. Minţise nevestele cînd acceptase onorurile şi cinstirea lor. Minţise pe cei ce l-au trimis primar cînd a acceptat mai tîrziu să ascundă caii. Îl minţise pe prietenul lui, primarul din Muntele Mic, care mai tîrziu murise ca un cîine, lîngă un stîlp, sub ploaia torenţială. Îl minţise spunîndu-i că n-are cai. Îl minţise vînzînd-i în al doilea an caii lui şi luînd el tractoarele. Se minţise pe el cînd a crezut că titlurile şi steagurile şi decoraţiile şi onorurile şi linguşelile şi puterea şi orgoliul şi aplauzele şi prezidiile şi tribunele vor ţine toată viaţa. O minţise pe Rumeioara cînd îi scria că nu poate veni... Toată viaţa minţise şi trăise cu spaima de a nu greşi."

Nicolae Cristache are forţa de a percepe realitatea în toate miezurile, substanţa şi ascunzişurile unde se află şi posedă harul să le scoată la lumină aşa cum sînt, respingătoare sau atractive, vinovate sau inocente, negre sau invadate de alb, fiindcă tot scrisul lui e captiv adevărului şi vieţii, pe care a înţeles să le slujească deopotrivă şi cu febricitările mereu în goană ale reporterului şi cu ceea ce sedimentează fecundele nelinişti ale scriitorului, ascultînd parcă, în strădaniile lui, îndemnul lui Arghezi : „Din mucegaiuri, bube şi noroi / uscat-am frumuseţi şi preţuri noi."

De aceea, proza lui Nicolae Cristache — actul său de creaţie literară — vibrează şi tulbură, iar cititorul cînd a închis cartea, departe de a eşua în impasibiltăţi, îşi va ridica obsedante întrebări esenţiale.

Cred, de asemenea, ca să sfîrşesc aici scurta mea prezentare — nu ştiu de ce, dar cred cu tărie, fără nici

o tangență cu pasiunea lui de cronicar cinematografic — că romanul *Încadrat în muncă, doresc eternitate*, extrem de fotogenic după opinia mea s-ar preta, în succesiunea și dinamica secvențelor lui, ecranizat de un regizor destoinic, sensibil și inteligent, ca să ne dea un film realist de lung metraj, absolut de excepție.

DE MAX

Trei cititori, în corespondența pe care o primesc, mă solicită, în același interval de timp, dacă nu-i pot ajuta să afle cîte ceva în legătură cu viața și activitatea marelui actor **De Max,** care a ilustrat trei decenii scena și repertoriul francez.

Nu e pe gustul meu să abordez teme pe care nu le stăpînesc în toată dezvoltarea și mișcarea lor și nu intră în conduita mea profesională să vorbesc despre oameni sau despre fapte de care în genere sînt străin.

Nici eu nu știu mare lucru. Nu l-am cunoscut — e de la sine înțeles — și nu l-am văzut jucînd, cum nu l-a putut vedea și cunoaște nici unul din generația mea. Îl găsesc însă menționat în unele fișe de demult și conserv în memorie povestirile acelora care au venit în contact și au avut relații apropiate cu el, ca neuitatul și scînteietorul nostru Ion Iancovescu, ca statornicul împătimit de oameni, de actul de dreptate și de meserie N. D. Cocea, ca inteligentul și fermecătorul Scarlat Froda — directorul cotidianului de teatru *Rampa* și defunctul soț al îndrăgitei și îndrăcitei actrițe de pe vremuri Leny Caler, — de a căror amiciție m-am bucurat încă din tinerețea

mea. Și fac, pentru o dată, excepție de la regulă, în speranța că punînd pe hîrtie puținele cunoștințe ce le am, să satisfac măcar parțial curiozitatea lectorilor ce mi s-au adresat.

De Max — cum și-a spus și cum i se spunea — pe numele lui întreg Eduard Alexandru Max, era fiul vestitului medic din secolul trecut E. Max, care se căsătorise cu o descendentă din vechea familie Romallo, amîndoi părinții fiind moldoveni ; s-a născut la Iași în 1869 și a decedat la sfîrșitul lui octombrie 1924 la Paris, unde și-a trăit cea mai mare parte a vieții.

Școala primară și primele clase secundare le-a făcut la București, ca să-și termine liceul în Elveția la Ouchy.

La 22 de ani, adică în 1891, intră la Conservatorul din Paris în clasa reputatului dascăl de teatru Worms, obținînd un dublu premiu întîi : la tragedie cu **Hamlet** și la comedie cu **Gringoire.** Curînd debutează la teatrul „Odeon" interpretînd pe Neron din **Britannicus** și trece apoi le teatrul „Renaissance" unde a creat mai multe roluri care îl vor propulsa spre celebritate. Toate scenele Parisului îl vor, se bucură de admirația lui André Antoine (1858—1943) și de entuziasmul tragedienei Sarah Bernhardt (1844—1923) și joacă la teatrele lor, unde aduce succese și triumfuri, care vor continua fără întrerupere și pe alte scene, ale altor teatre de prestigiu și de tradiție ca : „l'Oeuvre", „Nouveau Théâtre", „Porte St. Martin", „Variétés", Réjane" și „Chatelet".

În 1915 e chemat la „Comedia Franceză" și e angajat ca societar de primă clasă, făcîndu-se, prin derogare de la prevederile statutare, o excepție pentru el care n-a voit să renunțe la cetățenia românească.

A fost cel dintîi actor de origine română care a fost primit la „Comedia Franceză" și căruia i-au urmat mai apoi **Maria Ventura** (1886—1954) și **Yonell** (1891—1968).

Și dacă ar fi să fac o socoteală a pieselor în care a fost distribuit și a rolurilor pe care le-a interpretat, într-o existență curmată la 55 de ani, aș ajunge cu ușurință la cifra 80, ceea ce pentru un actor este o performanță de muncă și de realizări neobișnuite.

Era deștept și cultivat, bine clădit fizic și frumos cu un profil de medalie și cu o voce de tandră sonoritate și era considerat la vremea lui ca cel mai înzestrat tip de tragedian liric.

Își studia fiece rol în amănunțime, nu ca să-l joace pur și simplu, ci ca să-l trăiască. Un spectacol cu De Max — așa mi s-a spus — era de neuitat și rămînea o unitate de măsură.

La moartea lui ziarele franceze — și nu numai acelea de specialitate — i-au consacrat coloane întregi, iar la noi Scarlat Froda în **Rampa,** pe care o am la îndemînă, între altele va scrie: „După «d'Ami Fritz» ceruse să apară în Oreste din **Andromaca** lui Racine. Nu era rolul lui cel mai bun, dar într-o viziune de ultimă clipă, — De Max voia să retrăiască pe scenă, sub ochii publicului, în dragostea și moartea lui Oreste, sfîrșitul lui presimțit. Nu se spune că muribunzii au întotdeauna simțămîntul sfîrșitului ? Cînd moare Oreste am avut cu toții impresia că murise actorul. În intîrzierea ce o pusese De Max să apară la aplauzele atît de entuziaste, cum nu le-am mai auzit niciodată și nicăieri, întreaga sală avusese impresia că fusese chemată să asiste la ultimele clipe ale marelui tragedian. După spectacol, în loja lui, deșteptat din sin-

copa pe care o avusese, el ne spuse de-abia vorbind : «— De ce nu mi-e îngăduit să mor pe scenă ? Mi-e atît de drag rolul lui Oreste.»"

Şi Scarlat Froda, depănîndu-şi amintirile, va mai însemna : „Într-o zi, în primăvara asta, îmi spunea cu accentul lui moldovenesc, puţin cîntat, tărăgănat : „— Cum să uit Moldova, Moldova mea !... Că doar acolo am văzut-o întîia oară, acolo am iubit şi, mai ales, acolo am suferit întîi, şi prima suferinţă nu o uiţi... Nu, de ţara mea nu mă lepăd. Mi-e dragă şi-o iubesc. Şi paşaportul românesc nu-l voi înapoia niciodată."»

Drumul gloriei actorului De Max — cu toată zestrea lui incontestabilă de inteligenţă şi de talent, de cultură şi de spirit, de înnăscută vocaţie scenică şi de exemplară conştiinţă profesională — n-a fost însă, cum s-ar putea crede, un drum scutit de mîhniri şi de necazuri, presărat numai cu petale de roze ; a avut să simtă şi ghimpii trandafirilor. Se purta şi în Franţa vocea şovină — la o scară redusă, firește, dar se purta — şi un critic de teatru care făcea autoritate cu opiniile şi judecăţile în publicul mijlociu, a găsit prilejul oportun să protesteze, că la absolvirea Conservatorului i s-a decernat premiul întîi unui **métèque**, adică unui străin, şi n-a fost preferat un francez. Criticul respectiv se numea Francisque Sarcey (1827—1899), care ne-a lăsat o carte *Patruzeci de ani de teatru,* reputatul cronicar de specialitate al ziarului *Le Temps* şi care şi-a păstrat cu rigoare consecvenţa : în cronicile de spectacole, oriunde juca De Max, în cei şapteopt ani de la debutul său — cît a mai trăit şi a mai scris Sarcey — nu l-a iertat niciodată. Şi ceva din ostilitatea semănată va da roade şi mai tîrziu, pe aceeaşi arie a şovinismului.

Angajat la „Comedia Franceză“ înaintea colegului său Lambert, francez de obîrşie şi pe deasupra fiu al marelui actor cu acelaşi nume care ilustrase şi el scena „Comediei“, i s-a organizat o manifestaţie duşmănoasă de care poate că familia Lambert să nu fi fost inocentă — în chiar seara în care apărea pentru întîia oară în faţa spectatorilor prestigiosului teatru de la Paris. În adevăr, la ivirea lui De Max, în rolul căruia îi fusese hărăzit, galeria, ca la o comandă, a purces să intoneze *Marsilieza ;* parterul s-a contaminat imediat, lojile aşijderea şi s-au asociat şi unii din actorii de pe scenă. Dar după strofa de început, deveniseră vizibile o şovăială, o nesiguranţă, o bîlbîială parcă şi un dezacord general, care l-a determinat pe De Max să păşească spre avanscenă, să facă un semn care era o invitaţie la tăcere, reluînd şi declamînd pînă la sfîrşit versurile întregului imn naţional, aşa cum le-a compus Rouget de Lisle şi pe care le ştia mai bine decît francezii înşişi. Evident că în situaţia asta cabala a ratat, atmosfera s-a schimbat brusc şi toată sala, în picioare, l-a aclamat frenetic pe actorul român.

Dealtfel, în aceeaşi ordine de idei, ziarul *Rampa* — pe care l-am mai menţionat — în numerele cu data de 1, 2 şi 3 noiembrie 1924, imediat după săvîrşirea lui din viaţă, publică trei fragmente intitulate *Din amintirile lui De Max,* din care reproduc : „La Bucureşti, camarazii mei spuneau de mine că sînt străin. Eram deci obişnuit cu acest tratament, cînd şi parizienii începură să mă considere ca atare.

Venise războiul, marele război. Şi de acest lucru nu pot vorbi cu uşurinţă. Ca toată lumea, am voit şi eu să joc un rol — nu importă care — în figuraţie, în cor, nu în sală... Mi s-a strigat : «Eşti român !»“

Mărturisirile lui De Max comportă unele desluşiri ca să fie înţelese, mai cu seamă de tineret. Ele se referă la perioada neutralităţii noastre dintre 1914 şi 1916, cînd nu se ştia alături de care dintre puterile beligerante vom merge. Cu Antanta, adică Franţa, Anglia, Rusia şi Italia, sau cu Germania şi Austro-Ungaria ? Totuşi, De Max şi Maria Ventura — amîndoi societari la „Comedia Franceză" — au venit în ţară şi au declamat versuri patriotice româneşti la adunările antantofililor, care după definiţia lui Take Ionescu reprezenta politica „instinctului naţional". Şi o precizare care mă priveşte. Nu ştiu dacă De Max şi-a tipărit vreun volum de amintiri. Nu mi-a căzut în mîini, niciodată, nici o carte care să-i poarte semnătura. Găsesc însă, după acelea semnate în *Rampa*, un crîmpei mai lung cu titlul *Din memoriile lui De Max*, care sînt cuprinse în „Almanahul Sfetea" — editorul şi tipograful — scos în 1916 în îngrijirea lui Octav Minar (singurul almanah pe care l-a făcut Sfetea) şi în care De Max evocă reminiscenţe de teatru şi, în principal, strînsele relaţii pe care le-a avut cu legendara Sarah Bernhardt.

Cum tirajul din epocă al unor asemenea publicaţii era derizoriu şi cum circumstanţele anului 1916, cînd toată naţia aştepta cu înfrigurare ora intrării în epopeea întregirii româneşti, — textul mi se pare ca şi pierdut, iar pentru lectorii de azi complet necunoscut şi, de aceea, cer îngăduinţa să-l transcriu integral, atît pentru culoarea cît şi pentru savoarea lui : „Cînd am părăsit Odeonul, să joc la Renaissance, alături de Sarah Bernhardt, mi s-a părut că visez. Niciodată n-o văzusem aşa de aproape, nu fusese niciodată aşa de admirabilă şi-mi făcea,

foarte repede, un loc însemnat lîngă ea. Beţie... beţie... M-am trezit numaidecît. Mi-am trecut viaţa trezindu-mă lîngă ea, dar, după fiecare deşteptare mă fura din nou, în nebunia şi splendorile sale...

Cea mai mare parte a carierei mele am jucat-o şi am trăit-o alături de Sarah Bernhardt, alături de actriţa Sarah şi toate certurile, toate mizeriile, toate nebuniile care au fost legăturile noastre cotidiene, se şterg în faţa amintirii de muncă uriaşă şi bucurie artistică pe care am simţit-o.

Jucam împreună cu ea *La Princesse Lointaine* a lui Rostand ; Sarah purta la cingătoare o pereche de foarfeci, ca să taie şuviţa de păr a lui Joffroy Rudel, cînd acesta moare.

Din nebăgare de seamă — şi Sarah a avut secretul crudelor «nebăgări de seamă» — ea taie, în loc de şuviţa blondă, falsă, o şuviţă mare, nici falsă, nici blondă, din părul meu. Mă mîndream foarte mult cu chica mea şi am făcut o mare sforţare ca să nu urlu, sub gestul criminal, pe care nu l-am uitat multă vreme.

Altă dată, la Londra, în loja pe care i-o oferise Irving, ca să domine sala în extaz, s-a apucat să vopsească o cruce mare, roşie, pe jiletca mea albă, cu alifie de buze. Tragediile acestea mici sînt nenumărate. De multe ori am crezut că o să devin asasin. Şi Sarah a avut acelaşi dor de crimă, ca şi mine, căci o răsplăteam îndeajuns.

Într-o zi, Sarah se necăjise. Mă necăjisem şi eu. O scenă violentă. Vorbe grele. Ţipete. Gesturi. Sarah pune mîna pe un sfeşnic. Sînt pierdut. Nu ! Ulman (cameristul

lui De Max — *n.n.*) se aruncă între noi și oprește brațul înarmat cu lampadarul.

— Nu cu ăsta, Doamnă. A costat o mie de lei !

Și Sarah nu m-a ucis.

...La sfîrșitul turneului din America de Sud, își cumpărase un papagal. Eu tot așa. Al meu vorbea. Al ei n-avea nici gînd. Se vede că el era papagal-femeie iar al meu bărbat.

— Cum se face că al dumitale vorbește și al meu nu ? se miră ea.

— Încredințează-mi-l mie, cît va ține drumul. Am să-l învăț să vorbească !

Sarah consimți și-mi dete papagalul, pe care l-am înlocuit cu al meu și l-am dat oamenilor de pe bord să-l învețe tot repertoriul lor cel mai bogat.

Așa că, la Havre, cînd și-a cerut Sarah papagalul, i s-a dat înapoi o bestie gălăgioasă, care nu tăcea o clipă și interpela pe ilustra tragediană cu o familiaritate de mahala, cel puțin pornografică. Am întrebat-o :

— Ești mulțumită ?

Dar Sarah îmi întoarse spatele. Și am păstrat papagalul. Îl am încă. Îl cheamă **Cucu.** E bătrîn, trist, morocănos.

Ascultă tot ce se vorbește și, din cînd în cînd, spune melancolic :

— **Merde !**

Am mai jucat un cardinal, tot într-o piesă de Sardou, *Gismonda.*

Eram cardinal în Atena, pe vremea ducilor de Ferare. Și dădeam, în ultimul tablou, cea mai solemnă binecu-

vîntare Sarei, care ucisese pe Abel Deval, ca să se mărite cu Lucien Guitry. Binecuvîntam pe latinește, bineînțeles.

— Dacă aș pronunța ca italienii ? l-am întrebat pe Sardou.

— Iată o idee superbă ! strigă el.

Și, la repetiția generală, am pronunțat cu accent italian. Publicul se strîmba de rîs.

— Sînt niște idioți ! îmi explică Sardou. Mîine, ai să pronunți franțuzește !

A doua zi, am binecuvîntat cu accent francez. Publicul se strîmba de rîs.

— Idioții sîntem noi ! îmi explică atunci Sardou.

Și am suprimat binecuvîntarea latinească...

Rostand voia să-l creez pe Isus, în *La Samaritaine*, dar Sarah se opunea.

— Nu... De Max... e un satanic ! Ce era de făcut ?

Am încercat un subterfugiu, ca să-l decid pe Rostand, care era fericit influențat de Joffroy Rudel al meu. M-am dus la Ginisty, directorul de pe atunci al Odeonului.

— Nu ți-am cerut nimic pînă acum. Dă-mi să joc pe **Polyeucte.**

— Imediat !

— Numai să mă lași pe mine să mă îmbrac, să-mi fac un cap cum vreau eu...

— Fie !

Dădusem, totdeauna, lui **Polyeucte** aspectul unui senior armean, îmbrăcat cu grijă și cu gust, măsliniu la față și cu o coroană princiară pe buclele negre.

Peste o săptămînă, era afișat *Polyeucte.* Rostand veni să mă vadă. Aveam o perucă blondă, care nu se mai

sfîrşea, o barbă blondă, faţa suptă, ochiul extatic, gestul divin. Prin textul lui Corneille jucam pe Crist al lui Rostand.

Poetul fu entuziasmat şi alergă să-şi strige admiraţia, Sarei. Dar fu primit cu un scurt :

— Nu ţi-am spus ?... E un satanic !

Nu mai era nimic de făcut. Rolul fu creat de Bremond.

...Dar nici nu l-am mai jucat blond pe Polyeucte !..."

DRAMATURGUL AL. KIRIȚESCU

Este, fără putință de tăgadă, autorul *Gaițelor* — alături de Tudor Mușatescu și de Mircea Ștefănescu — unul din cei trei urmași ai lui Caragiale care l-au continuat pe ilustrul și scînteietorul maestru pe drumul trasat de teatru, dîndu-ne fiecare în parte o tipologie umană, o mentalitate de clan sau individuală hîită și o atmosferă de inuzabilă savoare scenică gustată cu aceleași fervori de la un contingent de spectatori la altul, dincolo de modă și de curente. Și poate că asta s-ar putea numi în fond *Arta* și — în speță — teatrul bun.

S-a împlinit anul acesta o jumătate de veac de la premiera *Gaițelor* la Teatrul Național, modificată substanțial față de cea dintîi formă, intitulată *Cuibul de viespi* care se reprezentase în stagiunea 1929—1930 de către asociația Bulandra — Ion Manolescu — Maximilian — Storin.

Dar debutul lui propriu-zis are loc cu piesa *Învinșii* tot la Naționalul din Capitală în 1914. Și imboldul de a spune cîteva vorbe despre el mi-l dă proaspăta retipărire a *Gaițelor* în seria „Rampa" inițiată atît de fericit de Editura Eminescu.

Am fost prieten cu Al. Kiriţescu şi coleg de breaslă, fiindcă peste realizările şi vocaţia de dramaturg, în colecţiile ziarelor din epocă, bunăoară la *Îndreptarea*, la *Adevărul*, la *Lupta* unde iscălea şi cu pseudonimul Cated Rousell, la *Cuvîntul*, la *Gazeta* şi la *Viaţa* se află risipită prodigioasa lui muncă de ziarist de calitate.

Era articlier, a făcut o excelentă cronică dramatică, a practicat cu reale însuşiri pamfletul, într-un cuvînt a fost o pană care a onorat profesiunea şi care era citit cu plăcere pentru verva, causticitatea şi culoarea lui.

Teatrul însă rămăsese marea sa pasiune. A scris mult şi s-a ostenit mult. Am văzut la el piese în manuscris în cîte trei, patru şi cinci versiuni, totdeauna căutînd-o pe aceea care să-i dea grăuntele de mulţumire. Schimba scene întregi, tăia şi adăuga, tinctura dialogul unde i se părea că un cuvînt nu-i exprimă intenţia şi lîncezeşte, ca să extragă din vocabular spectacularul şi efectul solicitat de teatralitate. Era din acest punct de vedere un meşteşugar în accepţia completă a termenului şi vedea întotdeauna roluri mari pentru actori.

Creaţia Soniei Cluceru în Aneta Duduleanu şi a Natasei Alexandra în Fräulein — care pînă la *Gaiţele* făcuse figuraţie de salon — s-au datorat în primul rînd acestei desăvîrşite stăpîniri a meseriei în toată amplitudinea ei şi a unei intuiţii scenice cu care parcă se născuse ; aşa cum cronicarul dramatic care era — îmi reamintesc foarte bine —, în cronicile lui de premiere, evoca de regulă freamătul sălii înainte de a suna gongul pentru ridicarea cortinei, ca să-l transpună pe cititorul absent de la spectacol în climatul lui.

Firește că trilogia română *(Anişoara şi Ispita, Florentina* şi *Lăcustele)* cu toate calităţile sale, nu se ridică

pînă la înălțimea *Gaițelor,* care e opera lui primordială ; ar fi însă de văzut dacă cealaltă trilogie a Renașterii *(Borgia, Nunta din Perugia* și *Michelangelo),* reluată, ar stîrni în publicul de astăzi curiozitate și interes. Nu știu și nu-mi dau seama. Dar sînt absolut sigur că un volum care ar întruni o culegere din uitata și pierduta lui jurnalistică — în care să se includă cronicile dramatice, portretele și pamfletele — ar fi, pe lîngă un document de vremuri, o carte care ar îndestula, etic și estetic, gustul generațiilor tinere de lectori. Și ar avea putința să cunoască și cealaltă expresie a dramaturgului Alexandru Kiriței care, după opinia mea, nu e cîtuși de puțin neglijabilă.

TUDOR MUȘATESCU

A intrat în librării, scos de Editura Eminescu — în atît de lăudabila și utila colecție „Rampa" — savurosul și neperisabilul *Titanic Vals* al lui Tudor Mușatescu. Și neîndoios, că Valeriu Râpeanu, meritosul și destoinicul director al editurii a ținut să marcheze prin actul săvîrșit acum, o îndoită comemorare : trecerea unei jumătăți de secol de la premieră — s-a reprezentat întîia dată la Teatrul Național din București, în noiembrie 1932 — și, dacă n-ar fi fost așa de grăbit să ne părăsească în 1970, anul acesta l-am fi sărbătorit pe Tudor Mușatescu, la împlinirea celor opt decenii de la naștere.

Și mai e nevoie oare, să-l înfățișez aici ? Opera lui de dramaturg și-a luat sarcina, cu prisosință, să-i păstreze numele viu și în posteritate ; iar cei care l-am cunoscut, l-am prețuit și l-am iubit — pentru toate harurile de minte și de inimă — îl avem prezent în amintire ca pe un om desăvîrșit și ca pe un prieten statornic, loial și fermecător.

Inteligența lui, într-un veșnic neastîmpăr, spiritul său nesecat, sublinierile, vorbele de duh și ripostele cu care ne-a desfătat de-a lungul anilor, îl vor face întotdeauna deopotrivă de regretat și de neuitat.

Poet în tinereţe — a debutat în 1926 cu volumul de versuri *Vitrinele toamnei,* care se citesc şi astăzi cu plăcere şi cu melancolii şi în care găsim, în embrion, atmosfera din multele lui piese de mai tîrziu, — a fost desigur şi prozator, care a excelat cu predilecţie în schiţele de umor, a scris şi un roman, dar intensa şi prodigioasa lui activitate a consacrat-o scenei, care la rîndul ei l-a consacrat.

Director de teatru, regizor, traducător, autor de nenumărate localizări şi adaptări făcute singur sau în colaborare, pentru Tudor Muşatescu teatrul devenise unica raţiune de a fi şi dăruirile lui de fiece zi, cu generozitate risipte. Iar piesele originale pe care ni le-a lăsat, între care acest *Titanic Vals* în special şi apoi *Escu,* ni-l arată ca pe un strălucit emul al lui Caragiale pe care parcă l-ar fi avut dascăl în măiestria dialogului. Era un meşteşugar de clasă al teatrului şi ştia să păstreze surpriza replicii, fără să altereze şi fără să se depărteze de la caracterizarea personajului şi — trebuie să spun — că între cele două războaie a fost, necontestat, autorul nostru dramatic cu cel mai deplin şi stăruitor succes de public; de la generaţie la generaţie — deşi circulă, poate cu dreptate, opinia că teatrul este genul literar sortit cu uşurinţă demodării — aplauzele entuziaste ale spectatorilor de azi ai pieselor lui Muşatescu, reluate, ratifică pe acelea ale publicului de odinioară, unificînd parcă vremea şi gustul şi asigurîndu-i mereu durabilitatea. Cred că nici unui dintre cronicarii din epocă, de specialitate, care i-au elogiat „Titanicul" după premieră — între care Dem. Theodorescu, Ion Marin Sadoveanu, Emil Fagure, Paul Prodan, Ion Dimitrescu, Romulus Seişanu, Camil Petrescu, Tudor Teodorescu Braniştе — toţi umbre —

și prietenul meu N. Carandino, care supraviețuiește, alert și neobosit ca și în juneță — n-a intuit și n-a bănuit că va avea această prizăă longevivă și că nu-și va slei interesul la public, după cincizeci de ani. Sînt convins, de asemeni, că nu numai *Titanic Vals* și *Escu* — marile lui izbînzi — dar și celelalte piese ca *Sosesc diseară, Visul unei nopți de iarnă, Madona, Domnișoara Butterfly* sau *A murit Bubi,* ar fi întîmpinate cu aceeași delectare și căldură de orice public — dincolo de timp și de timpuri — amator de teatru bun.

L-am întîlnit cu cîteva luni înainte să-și sfîrșească zilele. Era vizibil marcat de neiertătoarea boală pe care o cunoștea și o înfrunta cu bravură și dispreț. Am tăifăsuit în Piața Amzei și, din vorbă în vorbă, am ajuns să-l întreb cum se simte și cum o duce, ca să-mi răspundă în stilul lui amărui : „M-aș simți mai bine dacă m-aș duce mai repede, fiindcă acolo unde mă duc, nu mai simți nimic și nu-ți mai trebuie nimic".

Și închei puținele mele cuvinte, răsfoind *Vitrinele toamnei,* cartea lui de început de drum — drumul călimării, al osîndei și arare ori al satisfacțiilor — de unde culeg trei strofe disparate din lungul poem **Fotoliul,** cu care dialoghează într-o întoarcere în casa bunicilor, a părinților și a copilăriei, care-l vor rezuma și-l vor defini mai bine în structura lui, cu alternări de zîmbet și de lacrimă. Ascultați-le : „Venisem să găsesc aicea, în casa plină de blestemuri / Unde din colțurile toate ne-ntîmpina blajin trecutul / Venisem să găsesc lumina și liniștea din alte vremuri / Învins, ca toți învinșii lumii ce-și frîng în lupta vieții, scutul. Dar anii-s păsări călătoare... S-au dus bătrînii și copiii / La noi aici s-a-ntins ruina, singu-

rătatea şi uitarea / Căci tu copilul nostru fraged, — un strop în valul vijeliii / Spre alte ţări, spre altă lume, înfrigurat ţi-ai luat cărarea.

Acum te-ntorci, bolnav şi singur, spre liniştea de altădată / Spre casa unde părăsirea şi moartea şi-a durat cuprins / Eu te primesc cu-aceleaşi braţe şi dragoste îndepărtată / Copil ce-ai vrut să birui viaţa şi viaţa asta te-a învins".

MAGDALENA RĂDULESCU

A avut, indubitabil, fata aceasta născută la Rîmnicu Vîlcea în 1902, vocaţia picturii încă din copilărie, cînd începe să fie robită de desen şi de culoare — şi nu ca o obişnuită atracţie şi joacă infantilă, ci ca o preocupare constantă şi centrală, care-i absorbea tot timpul ; aşa încît, terminîndu-şi liceul la 18 ani, părinţii, vrînd-nevrînd, se hotărăsc s-o trimită la München unde va studia cu profesorul Angerer, ca apoi să urmeze la Paris cursurile Academiei „Grande Chaumière" cu reputaţii dascăli Prinet şi Boutet de Monvelle. După patru ani de învăţătură şi de lucru, adică în 1924, expune pentru întîia oară în ţară la Salonul Oficial, iar în 1928 e participantă la Bienala din Veneţia. Şi de aici înainte, vreme de mai mult de jumătate de veac, e prezentă cu expoziţii personale la noi, dar mai ales în străinătate, unde şi-a petrecut cea mai mare parte din existenţă.

A expus de nenumărate ori la Paris, la Nisa şi Monaco, la Aix-en-Provence, la Deauville, la Marsilia, la Lyon şi la Menton, la Roma şi Milano, la Londra şi Lausanne, în cele mai consacrate săli şi galerii, iar în ţară va avea expoziţii la Teatrul Comedia, la Ateneul Român, la Dalles, la Căminul Artei şi Galeriile Creţulescu şi Magheru.

O viață integral închinată cu ardentele sale pasiuni muncii de șevalet, ratificată cu elogii de oameni de artă din afara fruntariilor noastre și de la noi — nume de autoritate — care ne vor introduce implicit și în universul operei ei. Citez din Jean Cassou : „Izvorul și forțele misterului folcloric, locul unde se întîlnesc copilăria, poveștile cu feți frumoși și se logodesc amintirile, — totul în superbe imagini și cuceritoare întîmplări, grăite pe pînză de Magdalena Rădulescu, această admirabilă poetă a unui popor cu multe legende, cu mult suflet și care este, tocmai de aceea, nemuritor".

Jaques Lassaigne spune : „Opera sa se inspiră din folclorul românesc, nu numai ca drum de cercetare istorică sau decorativă, ci și ca un repertoriu de forme arhitecturale. În pînzele ei nu există nici un element pitoresc sau anecdotic, ci un fel de reîntoarcere la minunatele armonii esențiale și primitive ale grupului. Formele acestor veșminte rituale, ale acestor travestiuri simbolice, se compun și ascultă de un ritm interior".

Pierre Descargues certifică, de asemenea : „Dansurile, costumele, întreaga poezie a artei populare sînt îndemînatic redate de Magdalena Rădulescu în ritmuri care conferă personajelor plasate pe un fundal gol, o stranie mișcare, o admirabilă energie de oameni care cîntă și petrec împreună".

Și dau și opiniile a trei scriitori români.

Ion Vinea : „Viguroasa personalitate a doamnei Magdalena Rădulescu se manifestă cu egală măiestrie în portret, în peisaj, în natură moartă, în compozițiile largi — unele cu tendințe abstracte, altele în care fantasticul predomină — și creează miracolul unei realități noi".

Victor Eftimiu : „Magdalena Rădulescu este, de la Tonitza, cea mai impresionantă apariție pe care a cunoscut-o pictura românească".

În fine, ca să închei cu citatele, — Petru Comarnescu : „Magdalena Rădulescu este o purtătoare de imagini adînc legate de viața cea largă, o pictoriță ce colindă lumea cu cîntece de culoare, prin care-și exprimă bucuria de a trăi, fascinația în fața frumuseților naturii și ale lumii, trecînd în basm cromatic și decorativ ceea ce vede, simte și visează".

A fost, în adevăr, un pictor mare. Și i-am iubit zămislirile în ansamblul lor — ele vor dăinui și vor cîștiga în timp — dar, îndeosebi, mi-au dat de gîndit întotdeauna și m-au obsedat horele, scenele de circ cu ascunsa lor tristețe, portretele care, dincolo de fizionomie, știu să exprime componentele sufletești și mintale ale modelului, hergheliile, caii și călărețiii, dansul și dansatorii — cu totul altceva decît la marele Degas — de un halucinant diavolism, de eresuri tari, de taine și de un soi de păgînitate.

Ilustrase în tinerețe un Anton Pann. Și i-am demonstrat odată că e predestinată să-și plimbe penelul pe „Divina Comedie" și pe povestirile lui Edgar Allan Poe. A zîmbit cu zîmbetul ei bun, puțin deconcertată și, după două-trei zile mi-a arătat cîteva eboșe de absolută excepție. „Poate că te voi satisface, mi-a răspuns. Ideea în sine mă încîntă." Dar n-a mai făcut-o.

Magdalena Rădulescu astăzi nu mai e. Și, după o viață de perigrinări și de hoinăreli, căutînd pretutindeni

frumosul ca să-l imortalizeze și să-l dăruiască tuturor, se întoarce acasă — o urnă cu cenușă — ca să odihnească într-o criptă a pămîntului natal lîngă ai ei și să supraviețuiască — cum va supraviețui — de aici înainte prin bogata, valoroasa și atît de personala operă lăsată.

CONSTANTIN CLONARU

A trecut în celălalt tărîm, al odihnelor și tăcerilor netulburate, un coleg de breaslă, un prieten statornic și un om de treabă : Constantin Clonaru. Și aflu dispariția lui întîmplător și cu întîrziere și vechi amintiri se cer însuflețite.

Oamenii de azi nu-l mai știu, iar cei care l-am cunoscut sîntem din ce în ce mai puțini.

Intrase în presă mai tîrziu decît noi și făcea parte din echipa pe care și-o alcătuise Sandu Tudor, scoțînd, în 1933, ziarul *Credința*, unde se remarcase prin judicioase articole de stînga, în favoarea țărănimii și a muncitorilor.

În 1936 face să apară, în codirectorat cu Zaharia Stancu, cotidianul de luptă democratică *Lumea Românească*. În redacția aceasta unde eram atîția temperamentali și focoși, „Blîndul Costache", cum îl numisem, aducea o notă de calm, de cumpăneală și de împăciuire, găsind cu regularitate soluții, să netezească asperitățile și să stingă conflictele. Era un om bun și îndatoritor, în înțelesul întreg al cuvîntului, care n-a supărat pe nimeni, delicat, cultivat și modest cu toată știința lui ce-o agonisise din bogate lecturi, sensibil la orice durere

umană și la orice nedreptate, neprecupețindu-și sprijinul, mîngîierile și osteneala, ca să le înlăture și a fost un militant credincios și onest care a stat ferm pe convingerile lui de stînga — nu le-a abandonat și nu le-a clamat — și nici n-a socotit că trebuie să le aducă aminte amicilor de altădată. Toți îl uitaseră. Și Constantin Clonaru a făcut ani de zile muncă de salahor la binale și a descărcat vagoane de cărbuni, pînă cînd într-o zi Zaharia Stancu — singurul dintre toți, pe care nu-i mai nominalizez — aflînd cum trăiește prietenul de străduanii, de visuri și de idealuri, l-a chemat și i-a fixat o pensie lunară de la Fondul Literar.

„Blîndul Costache", resemnat în suferință și cu pudoarea ei, discret, caracter și conștiință, nu știa nici să strige, nici să se bată cu pumnii în piept.

Era de aceeași vîrstă cu Zaharia Stancu — amîndoi veniți pe lume în 1902 — și a decedat în primăvara asta în urma unei congestii cerebrale. Fusese cel de-al doilea tovarăș de căsnicie al talentatei pictorițe Magdalena Rădulescu și ea născută tot în 1902, care se stabilise în Franța și care venea în fiece an în vizită în țară. Primul ei soț a fost cunoscutul pictor italian Massimo Campigli (1895—1971). Și am avut întotdeauna impresia că menajul Magdalena Rădulescu — Constantin Clonaru e un menaj armonios și n-am înțeles de ce n-a durat. Prieten cu ambii, nu i-am întrebat niciodată ce temeiuri vor fi avut să-și destrame existența comună. Și, coincidență tulburătoare — cum sînt atîtea de atîtea ori — dacă n-au putut dura laolaltă în viață, destinul și-a luat sarcina să-i unească prin deces : Costache Clonaru moare în București în noaptea de 2 martie, iar Magdalena Rădulescu închide ochii la Paris a doua zi, adică la 3 martie 1983.

Există, se vede, o chemare, o solidarizare sau, ca să zic așa, o telepatie a sfîrșitului, care va rămîne, dincolo de vrerile noastre, o taină nedezlegabilă.

De cîțiva ani, Constantin Clonaru își făcuse un tabiet să vină de două-trei ori pe săptămînă la masa noastră de la Athénée Palace, din hol sau din bar, unde ne luăm cafeaua. În vremea din urmă era absent. Îl întîlneam însă în drumurile mele spre casă — fiindcă locuiam în același cartier — și l-am văzut cu aproximativ zece zile înainte de a porni în călătoria cea fără de întoarcere. Ne-am întins mîinile și, contrar obiceiului, cît am dialogat lungi minute mi-a ținut strînsă în mîna lui mîna mea, intuind parcă iremediabilul „rămas bun" și îi simt materială absența, fiindcă un prieten autentic care se duce — reazim de cîteva certitudini — va fi mereu o durere nevindecabilă.

ȚĂRANUL ÎN DIVANURILE AD-HOC

Istoricii noștri, vechi și noi, de autoritate și de circulație mai largă sau mai restrînsă, au avut grijă încă demult să desfășoare și să popularizeze tot filmul împrejurărilor și frămîntărilor, al disputelor și al amănuntelor, legate de măreţul act al Unirii celor două principate, ca să nu mai fie cu putinţă, în genere, nimic nou de spus. Se știu, de asemenea, rolul și rostul convocării Divanurilor ad-hoc din Moldova și Valahia, care și-au început lucrările în 1857, întîi la Iași în 22 septembrie, iar o săptămînă mai tîrziu la București, adică în 30 septembrie — ambele date după vechiul stil calendaristic — și care au însemnat prima manifestare plebiscitară oficială a voinţei Adunării obștești, în preliminariile închegării României unite. Și dacă protagoniștii și pontifii neobosiţi ai Unirii sînt îndeobște cunoscuţi, fiecare în parte cu aportul respectiv, mi se pare că — evident, în afara specialiștilor — marea masă e mai puţin informată asupra ţăranilor deputaţi din Divanurile întrunite și a deziderateloi aduse în favoarea clasei lor.

Precizez că Divanurile — cum se numea în epocă Parlamentul — erau identic alcătuite și în Moldova și în Valahia, cu doi deputaţi eligibili dintre marii proprietari

de fiece județ, cîte unul numai din cei ce erau socotiți mici proprietari, apoi un singur țăran și un singur orășean, „excepție făcînd pentru această din urmă categorie județele Iași și Ilfov — care cuprinzînd în raza lor și capitalele țărilor — alegeau la orășeni patru deputați și cîte doi la Botoșani și Galați în Moldova, iar în Valahia, la Dolj și în Prahova. Fac menționea, ca o simplă curiozitate, că în Moldova figurau ca aleși ai județului Iași, la capitolul „orășeni", Anastasie Panu, D. Cozadin, V. Mălinescu și Anastasie Fătu, iar în Valahia, la Ilfov, Nicolae Golescu, C. A. Rosetti, Grigore Joranu și Dimitrie Culoglu, cum la Galați cei doi „orășeni" aleși erau Costache Negri și viitorul domnitor Alexandru Ioan Cuza. Și cu asta, îi nominalizez pe cei 15 țărani care reprezentau cele 15 județe din Divanul ad-hoc al Moldovei : Dumitru Bălan — Iași ; D. Savin — Dorohoi ; Simion al Stancei — Botoșani ; Toader sin Pavel — Suceava ; Costache sin Vasile Ostahi — Neamț ; Ion Levărdă — Roman ; Ion al Babei — Bacău ; Moș Ion Roată — Putna ; Vasile Balaiaș — Tecuci ; Răducan Sava — Galați ; Vasile Stan — Tutova ; Ioniță Olariu — Vaslui ; Pandele Croitoru — Fălciu ; Vasile Romov — Ismail ; și Ioniță Roșca — Cahul. Și continui cu țăranii aleși în Corpul legiuitor al Valahiei, 17 ca număr, în totalitatea lor : Mircea Mălăieru — Ilfov ; Gheorghiță Lupescu — R. Sărat ; Costache Moglan — Buzău ; Ene Cojocaru — Prahova ; Stancu Stănilă — Dîmbovița ; Stan Panaite — Vlașca ; Stoica R. Cojocaru — Ialomița ; Stroe Ivașcu — Brăila ; Ioan Țică — Muscel ; Preda Cernat — Teleorman ; Tănase Constantin — Olt ; Stamate Budurescu — Vîlcea ; Ioan Roibu — Gorj ; Nicolae

Mazilu — Dolj ; Tudose Mugescu — Argeş ; Ioan Roateş — Mehedinţi şi Marin Pârcălăbescu — Romanaţi.

Aceştia au fost ţăranii care au participat la lucrările Divanurilor ad-hoc din Moldova şi Valahia şi am ţinut să-i numesc aici pentru cititorii mei. Şi mai vreau să evoc, aşa cum rezultă din documentele oficiale ale vremii, cîte un crîmpei din două luări de poziţii în cadrul dezbaterilor, a doi deputaţi ţărani : Tănase Constantin de la Olt şi Gheorghiţă Lupescu de la R. Sărat.

Reproduc din declaraţia citită de Tănase Constantin, pe care Biroul Divanului a hotărît să fie trecută în întregime în procesul-verbal al şedinţei : „...Noi ţăranii, plugari români, am suferit şi suferim în chip tot mai dureros din pricina nedreptăţii legilor şi a aşezămintelor care stăpînesc astăzi ţara noastră. Dacă n-am deschis gura ca să spunem asuprirea de moarte ce ne apasă, asuprire care în aceiaşi vreme este şi nenorocirea ţării, pricina e că am înăbuşit în fundul inimilor noastre amintirea tuturor suferinţelor clasei noastre, pentru a nu lua în seamă acum decît suferinţele ţării întregi..."

„...Noi ţăranii, plugari români, care sîntem partea cea mai numeroasă a unei ţări autonome, avem dreptul netăgăduit să luăm parte la viitoarele adunări care vor alcătui Constituţia ţării şi legiuirile ei lăuntrice. Prin urmare, noi ţăranii români ne păstrăm dreptul să aducem la cunoştinţă în Adunarea care va alcătui legiuirile lăuntrice ale ţării, toate sarcinile ce ne-au fost puse de legile în fiinţă şi să arătăm îndreptările de lipsă, pentru ca să se întemeieze fericirea şi pacea adevărată în ţară. În sfîrşit, dacă locul nostru, al ţăranilor plugari români, ni va fi răpit în Adunarea viitoare, noi protestăm mai dinainte şi aducem la cunoştinţă prin aceasta, că toate legile ce se

vor face fără de noi, vor fi privite de ţară ca nedrepte şi asupritoare şi nu vor fi recunoscute de noi decît ca un rod al silei, aşa cum a fost şi Regulamentul Organic".

Gheorghiţă Lupescu de la R. Sărat, propunînd un amendament formulat în scris, care suna astfel : „Un guvern constituţional cu o singură Adunare obştească largă, alcătuită de înfăţişători luaţi din toate stările de oameni ai ţării, care să aibă dreptul să înfăţişeze toate păsurile şi trebuinţele a tot norodului român", — îl motivează între altele spunînd : „Boierii, necunoscînd îndestul dorinţele şi păsurile noastre, precum ni le cunoaştem noi care suferim, au făcut legi împovărătoare nouă, care au adus mari şi multe nenorociri ţării, pentru că dijmele şi angaralele de tot felul fiind grele, din vremea aceasta în mai multe rînduri sătenii au fugit din ţară, iar alţii au căzut în ticăloşie şi de mai multe ori s-au făcut şi grele răzmeriţe, în care au venit limbi străine cu alte nevoi şi greutăţi pe ţară ; şi toate acestea au fost, că Domnii ţării de la un rînd de vreme ajunseseră să nu mai aibă milă de ţară, schimbîndu-se în scaun unul pe altul şi al doilea, că legile nu mai erau făcute de toate stările, ca să mulţumească toată ţara, ci numai de o seamă de boieri".

Aşa vorbeau stăpînirii la 1857, doi oameni simpli ai satului românesc — mesageri ai ţărănimii — în Divanul ad-hoc al Valahiei şi, le-am semnalat cugetul şi fapta, ca pe un omagiu pe care-l aduc pierdutei lor amintiri.

BIOGRAFII DE ANONIMI

Scriind înainte despre țăranii din Divanurile ad-hoc, am amintit pe doi dintre ei, din Valahia, — și am insistat, citind din pilduitorul și curajosul lor cuvînt, rostit în plenul Adunării obștești la 1857 — și anume pe Tănase Constantin de la Olt și pe Gheorghiță Lupescu de la Rîmnicu Sărat. Și, fiindcă pe vremuri am avut norocul să cunosc descendenți de ispravă din Gheorghiță Lupescu și să-mi însemn într-o veche și îngălbenită fișă destule date, am voit cam în același timp, să aflu ce urmași au rămas de la Tănase Constantin, cine au fost ei și ce vor fi devenit.

Dar toate demersurile și investigațiile mele nu m-au dus la nici un rezultat și pînă la urmă a trebuit să mă resemnez și să accept ideea că oamenii din mulțimea anonimă n-au, în genere, o biografie accesibilă, iar pe de altă parte, că ceea ce ține de factologie propriu spus, te pune de cele mai multe ori în dificultăți — fără soluții pozitive — chiar în cazurile cînd avem de-a face cu personaje de circulație și de notorietate publică.

Nu știu, deci, nimic în înțelesul biografic al termenului, în legătură cu Tănase Constantin — alesul de la Olt al țărănimii în Divanul ad-hoc al Munteniei —

decît doar că era învățător de sat acuma 126 de ani. Atît. Și mă limitez, vrînd-nevrînd, la stirpea Lupeștilor care se obîrșeau din Grădiștea de sus a fostului județ Rîmnicu Sărat, despre care întîmplarea a făcut să pot da mai multe știri. Notez, deocamdată, că a mai existat și o Grădiștea de jos ; că ambele, contopite, astăzi se cheamă Grădiștea, iar prin noua orînduire administrativă aparține de județul Buzău.

Gheorghe Lupescu — cel de-al doilea reprezentant al sătenilor care a grăit în Divanul ad-hoc de la 1857, cu atîta ardoare și cu atîta alean despre clasa lui — se născuse, a trăit și a decedat la Grădiștea. Era plugar și întorcea singur brazda pe ogor cu plugul arhaic. Era harnic, ajutător și generos. Biserica din Grădiștea, care mai dăinuie, a fost ridicată pe a lui cheltuială. A mai fost ales deputat și în 1864 sub Cuza Vodă și a avut trei fii : Petrache, Lupu și Constantin.

Nu găsesc în hîrtiile mele nici o mențiune despre Petrache. Dar Lupu Gh. Lupescu, în calitate de deputat liberal, a fost unul din cei 16 mandatari ai națiunii de origine rurală, care au votat în Parlament în iunie 1884 împotriva legii **„Domeniile Coroanei"**. În sfîrșit, cel mai mic dintre fiii lui Gheorghiță Lupescu, Constantin, a avut nouă copii. Pe trei din ei i-am știut foarte bine. Pe Ionel C. Lupescu, pe Gheorghiță care purta prenumele bunicului și pe Mitică C. Lupescu.

Ionel C. Lupescu (1888—1954) mi-a fost cel mai apropiat pentru firea lui deschisă, pentru convingerile lui democratice, pentru loialitatea, înțelegerea și căldura pe care le dăruia în contact cu oamenii. După primul război mondial, aderase la partidul țărănesc, atunci înființat și ales aproape în toate legislaturile, ca deputat. L-am mai

pomenit şi cu alt prilej, apropo de forţa lui fizică de atlet complet care, alături de dascălul de ţară Ion D. Isac, reuşise în Parlament să reducă la tăcere şi respect pe gălăgiosul haidamac cuzist Nichifor Robu. Dealtfel, Ionel C. Lupescu făcînd ca simplu soldat toată campania militară în regimentul 9 Infanterie din Rîmnicu Sărat, s-a acoperit de eroism în toate luptele purtate şi mai cu deosebire la Mărăşeşti. Reproduc după Monitorul Oastei nr. 111 cu data de 28 septembrie 1917, textul justificativ al înaltului decret 1 070, emis în acelaşi an la 19 sepetmbrie, prin care se decorează ofiţeri, grade inferioare şi ostaşi : **„Medalia Virtutea Militară** de război cl. I, soldatului Lupescu Ion din Regimentul 9 Infanterie, pentru vitejia şi avîntul fără seamăn cu care a luptat în bătălia de la Mărăşeşti din august 1917. A fost primul care s-a aruncat la atac împotriva inamicului şi luptînd cu furie a doborît mai mult de 12 germani ce i-au ieşit în cale". De asemeni, i s-au decernat de către comandamentele aliate : Crucea de Război franceză cu Palme, Crucea de război engleză şi Crucea Sfîntului Gheorghe rusească, — toate trei clasa întîia.

Soţia sa, Olga Ionel Lupescu, în vîrstă de 85 de ani, vieţuieşte la Rm. Sărat.

Celălalt frate, Gheorghiţă C. Lupescu, stins din viaţă în 1932, a fost avansat locotenent în rezervă după campania din 1913 şi apoi, cu gradul de căpitan, a luat parte şi el în luptele războiului de Reîntregire din 1916—1918, cu regimentul 6 Călăraşi.

Era prietenul lui Const. Brâncuşi, care i-a făcut bustul intitulat „Fiul cîmpului", prezentat la expoziţia din 1906 de la Paris, iar un an mai tîrziu, adică în 1907, l-a expus

din nou la „Tinerețea Artistică" din București. Și m-am bucurat să-l văd reprodus în splendida lucrare *Brâncuși în România*, scoasă sub egida Academiei, în 1976, prin osîrdiile și dragostea prietenului Barbu Brezeanu, sensibilul și dotatul poet din dusa noastră tinerețe și temeinicul cercetător de artă de astăzi.

Gheorghiță C. Lupescu a fost căsătorit cu Ana Perlea (1894—1966), de la Ograda-Ialomița — sora compozitorului și dirijorului Ionel Perlea — unde, după știința mea anul acesta urmează să se inaugureze „Casa memorială Ionel Perlea".

Cel de-al treilea dintre frații Lupescu pe care l-am cunoscut, a fost Mitică C. Lupescu (1894—1956), iar tovarășa sa de viață, Titina Lupescu, la 85 de ani, trăiește în București.

Ultima, din același filon al Lupeștilor de la Grădiștea, a fost Tinca, născută în casa bunicului ei Gheorghiță Lupescu, la 7 august 1895, care și-a mîntuit zilele la 11 martie 1982 în București și care a fost căsătorită cu eminentul profesor și statornicul luptător democrat Dumitru P. Mazilu și el de baștină țăran.

O lume de umbre, o lume devorată de anonimat și hărăzită neanturilor, o lume de vrednicii și de neprihăniri — fără biografii scrise — ieșită din miraculoasa, inepuizabila și fertila matrice a acestui neam — ca atîtea în lungul secolelor — care a fost dintotdeauna satul românesc.

GHEORGHE STOICA

În năzuințele, în luptele și jertfele românilor din Transilvania, pentru drepturi și dreptate, înainte de dezagregarea imperiului habsburgic și de împlinirea străvechiului și legitimului vis al Unirii tuturor teritoriilor noastre naționale, se cuvine să-l amintim, ca un participant zelos cu condeiul în mînă, pe gazetarul și scriitorul Gheorghe Stoica, pe care — cu siguranță — prea puțini din lumea de azi, auzindu-i numele, să-l știe ca atare. Istoriile literare, în genere, îl omit, iar acelea de presă — cîte le avem și cum le avem — nu-l consemnează.

E adevărat : n-a fost vioară primă și n-a ambiționat la vedetism, nu era om de vitrină și nu s-a înghesuit spre fotoliile de orchestră, dar în modestia și rezerva lui aducea o neînduplecată tărie și onestitate de convingeri, o dîrzenie de caracter, o ținută fără aplecări și șerpuiri și un curaj moral exemplar — puse toate în slujba neamului împilat — pe care nimeni n-a cutezat vreodată să le discute și pe care le-a plătit cu pribegii și, mai cu seamă, cu închisoarea grofilor. Și dacă nu-l așez între marii corifei ai strădaniilor și suferințelor — ca să-i respect comportamentul și firea — îl voi însemna aici ca pe

unul din glotaşii naţiei, care nu şi-a făcut decît cu abnegaţie şi fanatism datoria.

L-am cunoscut, bătrîn şi sfătos, povestitor colorat, plăcîndu-i anecdota, vorba de spirit şi şăguiala.

Se născuse în Tohanii Braşovului ca fiu de ţărani, 24 august 1877, şi optează tînăr pentru ziaristică, fiind redactor la *Tribuna* de la Arad şi la *Lupta* de la Budapesta. A mai scris la *Foaia Poporului* de la Sibiu, ca să revină din nou la *Tribuna,* pînă ce şi-a încetat apariţia, apoi la *România,* la *Viaţa Nouă* din Bucovina şi, mulţi ani după primul război mondial, la *Patria* de la Cluj ; şi a publicat literatură cu tematică rurală, la vechile reviste *Luceafărul, Sămănătorul* şi *Viaţa Literară.*

În 1913 debutează editorial cu un volum de schiţe şi povestiri, intitulat *Alte vremuri,* scos în editura „Librăriei Naţionale" de la Orăştie, a lui Sebastian Bornemisa, în seria „Biblioteca scriitorilor de la noi", sub auspiciile **„Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român"**, şi îngrijit de Octavian C. Tăslăuanu. Spicuiesc din prezentarea acestuia, datată „decembrie 1912", pe care i-o face lui Gheorghe Stoica : „E un fecior de ţăran de sub Piatra-Craiului ; un pribeag care a îmbogăţit literatura ardeleană mai nouă cu cîteva povestiri de o valoare reală. Cu toată şcoala ce-a făcut-o, sufletul lui şi-a păstrat cu îndărătnicie însuşirile moştenite de la părinţi. A rămas, în toate manifestările lui intelectuale, credincios lumei din care a ieşit. În literatură a descris cu predilecţie viaţa ţărănească, iar ca ziarist a apărat pe cei obijduiţi şi nedreptăţiţi.

Literatura ţărănească a lui Gheorghe Stoica nu e însă scrisă, fiindcă în deceniul din urmă a ajuns la modă, — ci ea e expresia sufletului său de artist. Poporanismul la

el e organic ; tot ce descrie a văzut, a simţit şi a trăit. Graiul ţărănesc nu e învăţat din cărţi, ci de acasă. Între scriitorii ardeleni e unul dintre cei ce cunosc mai bine viaţa de la ţară şi o descriu mai credincios şi mai artistic". Ceva mai departe, Octavian C. Tăslăuanu adaugă : „Înzestrat cu un talent declamatoric remarcabil şi ademenit de turneele lui Zaharia Bârsan, s-a angajat în trupa lui şi a cutreierat în lung şi-n lat Ardealul, stîrnind pretutindeni veselia cu jocul lui. A urmat un timp Conservatorul de la Bucureşti, dar nici viaţa de actor nu l-a mulţumit. A intrat în gazetărie şi pentru un articol scris în *Lupta* de la Budapesta a făcut cunoştinţă şi cu temniţa din Seghedin, în a cărui umbră s-a odihnit un an şi jumătate".

Menţionez că a mai tipărit un volum de amintiri, în 1934, *Calvarul unui gazetar,* pe care nu l-am văzut niciodată, o piesă de teatru popular cu titlul *O şedinţă comunală,* în colecţia „Biblioteca Teatrală" şi a tradus din Turgheniev şi Henri Murger.

Nu cunosc anul cînd şi-a mîntuit existenţa Gheorghe Stoica — cred că după 1940 — dar ştiu că în ultimii ani ai vieţii se retrăsese în comuna Luna din judeţul Cluj şi îmi iau îngăduinţa să-l semnalez admirabililor clujeni, cărturarului Mircea Zaciu şi poetului Alexandru Căprariu, care ne-au dat la Editura „Dacia" atîtea tipărituri utile şi valoroase, să-l repună în circuitul cunoaşterii cu o eventuală culegere, în excelenta serie „Restituiri" şi îi asigur, nu numai că nu vor greşi, dar că lectorii avizi de a şti şi de a afla, lîngă mulţămita lor, le vor rămîne întotdeauna recunoscători. Şi Gheorghe Stoica ar merita cu prisosinţă fapta şi gestul urmaşilor de la el de-acasă, să fie readus la lumină în ostenelile şi zămislirile lui, din întunericul şi uitările ferecatului timp dus.

ÎNSEMNARE PENTRU DASCĂLUL DE ȚARĂ — OCTAV CERNESCU

În cel de-al doilea al meu volum de *Simple note* am evocat, cu titlul *Rînduri pentru un anonim : Neculai Stoleriu,* figura unui dascăl de țară, necunoscut de marele public și i-am reprodus, cu acel prilej, două epistole inedite — una din 1914 și alta din 1916 — pe care i le adresa profesorului Ion Simionescu, ce în perioada respectivă deținea funcția de secretar general la Ministerul învățămîntului.

Nu știu dacă cititorii își mai reamintesc, dar în prima dintre ele, datată *Baia, 25 august 1914,* Neculai Stoleriu menționează numele unui mai tînăr al lui coleg de apostolat — Octav Cernescu — de la Drăceni-Găinești, pe care nu l-ar vrea înlocuitor în postul ce se anunța vacant la școala din Baia, prin perspectiva mutării sale de acolo.

Ce temeiuri va fi avut Neculai Stoleriu să-și exprime negru pe alb gîndul acesta, va rămîne o taină cu neputință de deslușit ; el își sfîrșește zilele vitejește în luptele din cel dintîi război mondial, la 12 septembrie 1916.

Sigur : ipoteze se pot ridica destule, presupuneri de asemenea, însă nici unele nici altele n-ar servi adevă-

rului, ci doar să ne confirme vechea credinţă — dacă mai era nevoie — că dincolo de timp, după şapte decenii, cînd toţi au amurgit şi nu mai sînt, gheara vieţii din fundurile pămîntului şi din iremediabile încremeniri îşi face drum ca să-şi păstreze rostul şi să zgîrie. Şi, ca un ecou tardiv al schiţei mele de portret, primesc recent o amănunţită scrisoare de la profesorul universitar doctor inginer Nicolae Cernescu, fiul celui pus în cauză, — peste voia mea — de textul lui Neculai Stoleriu şi vreau de la început chiar să-l asigur de îndatorata mea mulţumire că mi-a dat putinţa să aflu încă una din pierdutele energii româneşti, înghiţită de anonimat.

Octav Cernescu — simplu şi modest învăţător — s-a născut în 1887 în Cristeştii Botoşanilor, ca fecior de dascăl de ţară şi nepot, pe linie paternă, de sătean sărac, veteran din războiul Independenţei. A fost ca şi Neculai Stoleriu „vasilian", adică a absolvit vestita normală „Vasile Lupu" de la Iaşi, fiind un elev sîrguincios, disciplinat, deschis la minte, cumpănit, preţuit de colegii din seria lui pentru fermitatea de caracter ca şi pentru sinceritatea şi statornicia cu care se dăruia prieteniei. Se căsătorise cu învăţătoarea Lucreţia Drăguşanu — foarte frecvente aceste cupluri în tagmă — originară din comuna Drăguşeni şi au fost numiţi în posturi la Dolheşti, unde în 1906, dintr-o casă cu paie — ajutaţi de plugarii localnici — au ridicat o şcoală acceptabilă, cum vor face în 1908 şi la Drăceni-Găineşti.

În 1907 Octav Cernescu participă activ la răscoala ţărănească, e arestat împreună cu peste o sută de săteni, maltrataţi şi deţinuţi fără să fie judecaţi o jumătate de an. Au scăpat cu viaţă fiindcă n-au ucis pe nimeni, ci numai că au dat foc conacurilor şi au purces să împartă

pămîntul la țărani. Era neobosit în mijlocul lor la orice nevoie, era iubit și ascultat, pentru că le înțelegea suferințele și îndreptățitele revendicări.

În campania militară din 1913 a fost singurul învățător din județ trimis pe frontul dobrogean cu unitatea căreia îi aparținea.

La Drăceni-Găinești, unde fusese transferat, muncește cu abnegație, face educație patriotică și socială tineretului sătesc, înjghebează case de cercetași, cursuri benevole de alfabetizare și duce alături de țărani viață de țăran — cum era — identificat și solidar cu clasa din care se trăgea. Iar în august 1916, cînd sună mobilizarea generală pleacă pe front cu N. Stoleriu, V. Tomegea, Ion Drăgușanu, Gh. Scobai, Gh. Niculescu, Aniculăesei — și alții și alții, puzderie de uitați — se distinge în marele holocaust prin acte de curaj și de eroism, e decorat cu „Virtutea Militară" clasa I și cade răpus de gloanțele inamicilor în crîncenele încleștări de la Mărășești.

Generalul Eremia Grigorescu, prin ordin de zi pe armată îl avansează „post-mortem" la gradul de sublocotenent de rezervă. Și e locul să subliniez aici că dintre toate corpurile constituite ale slujbașilor țării, învățătorimea de la sate — spre onoarea ei — a dat în războiul Întregirilor românești procentajul cel mai numeros de sacrificii omenești și dolii. N-are nici el un mormînt știut. Dar obștea satului Drăgușeni și aceea de la Mălini, de unde a plecat să-și apere țara și nu s-a mai întors, i-au cinstit memoria încrustîndu-i numele între eroii patriei pe monumentele înălțate în cele două comune moldovenești.

Tovarășa lui de viață cu care a întemeiat o căsnicie pilduitoare, Lucreția Drăgușanu-Cernescu, credincioasă

idealurilor meritosului și destoinicului ei soț, s-a străduit să-i ducă programul de muncă și de împliniri mai departe, reușind să înființeze la Drăgușeni o școală de fete cu șapte clase — prima ca gen în partea locului — a cărei directoare a fost de la începuturi pînă cînd a decedat. A mai condus cu rezultate remarcabile activitatea Căminului cultural „Nicolae Iorga", a inițiat cursurile de alfabetizare pentru femei și acelea de gospodărie și de țesătorie națională pentru fete și a îndrumat și stimulat elementele capabile din mediul țărănesc să-și continue învățătura, așa încît comuna Drăgușeni era socotită că a produs numărul cel mai mare — din întregul județ — de tineret calificat profesional, cu studii medii și universitare.

Și mîntui scurta însemnare pentru dascălul de țară Octav Cernescu — chiar dacă între el și Neculai Stoleriu s-au putut așeza o umbră vicleană de o clipă sau aburii unei mîhniri — semnalînd că identitatea leită de destin și-a luat sarcina să-i împace : amîndoi, cu soțiile lor, militînd și ostenindu-se pentru luminarea țărănimii — matca eternă a acestui neam —, amîndoi mîntuiți eroic pentru patrie și fără semnul datinei la căpătîi, ambii la fel de necunoscuți, cărora noi, în nevolniciile și puținătatea noastră, nu le mai putem da decît popasul amintitor al unei smerite și sfioase recunoștințe.

VRANCEA LA BUCUREȘTI

La Muzeul satului și de artă populară s-a deschis deunăzi expoziția **Vrancea — vatră de civilizație și de cultură** inaugurînd — cum ne făgăduiește programul — o serie similară în continuare de reprezentări și de prezentări ale zonelor etnografice ale țării.

Idee fericită pentru care adresez de la început cele mai călduroase felicitări celor ce au gîndit-o și au purces la zămislirea ei. Este o desfătare s-o vezi și o recomand cu entuziasm și pesimiștilor, și colericilor, ca pe o terapeutică reconfortantă — și celor bătrîni, și celor tineri, care vor să știe pe viu din vechimi și străvechimi, ce ne-a preocupat și ce am înfăptuit, armonia de suflet și de cuget a băștinașilor, care ne-au dat basmul și cîntecul, cusătura și unealta, ca să-și îndestuleze năzuința de frumos și să-și împlinească nevoie de viață. Și am privit după vernisaj și spectacolul ce ni l-a oferit ansamblul „Miorița" de la Năruja, de dansuri și melodii tradiționale, care m-au reproiectat, după o întinsă existență risipită iremediabil, în adolescență — autentică plonjare în apele melancoliilor — cînd băteam potecile pădurilor de la Soveja și Vizantea ; și parcă am înțeles mai bine că nu-i o simplă întîmplare, poate, că din aceste melea-

guri ale Vrancei eterne au venit pe lume atît de multe valori, în atîtea variate domenii ale spiritului și minții românești. Pomenesc numai umbre, așa cum îmi vin : mitropolitul Varlaam Moțoc, care ne-a lăsat celebra tipăritură de la Iași din 1643, *Cartea românească de învățătură*, scoasă pe cheltuiala domnitorului Vasile Lupu ; pictorul Gheorghe Tattarescu ; Ioan Mincu, care a întemeiat stilul național în arhitectura noastră ; Alfons Saligny, profesorul universitar de chimie și academician, total uitat, spre deosebire de fratele său, eminentul inginer constructor Anghel Saligny ; Duiliu Zamfirescu — clasicul literaturii noastre — nepotul de soră al arhitectului Ioan Mincu ; Petre Liciu, marele actor ; frații Longinescu Gheorghe, chimistul, și Ștefan, specialistul în dreptul roman, amîndoi ilustrînd catedre universitare ; Simion Mehedinți — deschizător de drumuri în știința lui — care a fost cel dintîi îndrumător la noi al studiilor geografice, după metodele lui Alexander Humboldt și Karl Ritter ; în fine, istoricul C. C. Giurescu și nu mai menționez pe cei ce se obîrșesc din vrînceni, cum ar fi, de pildă, biologul Dimitrie Voinov.

Și trecînd de la cei ce nu mai sînt, la aceia care au trudit cu rîvnele și dragostea lor ca să ne aducă darul sărbătoresc al Vrancei, de istorie și poezie, la București, îmi iau libertatea să însemn aici — pe lîngă mulțumirile ce se cuvin tuturor oamenilor care alcătuiesc colectivul neobosit de la Muzeul satului — numele acelora înfiorați de pasiunea de a face, cu gust și cucernicie de fiecare dată, trecutul prezent : Jana Negoiță, director adjunct, Natalia Marcu, George Lazăr, Milcana Pauncev, Doina Lancuzov și Sanda Larionescu, fiecare avînd răspunderea de conducere a unei secții ; iar în cazul acesta special —

mărturisindu-mi orgoliul de focşănean satisfăcut — le asigur de toată recunoştinţa şi neuitările mele pe Jana Negoiţă, Aurelia Cosma, Georgeta Roşu şi Iuliana Ciotoiu, care au dat întrupare expoziţiei şi spectacolului, adăugîndu-le pe inimoasa Georgeta Carcadia, preşedinta Comitetului de cultură de la Focşani, care le-a stat la dispoziţie cu tot sprijinul pe care-l implica reuşita unei atari manifestări. Aşadar — cum lesne se observă — numai femei, fiindcă ele au fost sortite cu nesecătuitele haruri de iubire şi cu mîinile lor tandre să conserve splendorile vieţii şi să ne ofere bucuriile ei. Şi închei puţinele mele şiruri, parafrazînd un stih care mi-e drag, al lui Ion Minulescu : Cîteodată Vrancea vine şi la Bucureşti. E acolo. La Muzeul satului. Duceţi-vă s-o vedeţi şi — sînt sigur — nu veţi regreta.

MUNCĂ ȘI RĂSPLATĂ

Însemn astăzi aici numele unui om modest, al unui om al datoriei de muncă fără preget și de conștiință profesională rară, — numele lui **Iulian Vintilă**, directorul ansamblului comercial „Athénée Palace“ (hotel, restaurant, braserie, cofetărie, bar de zi și de noapte) și care devenind complex, înglobează și responsabilitățile de exemplară funcționare a hotelului „Bulevard“ și a restaurantului „Pescăruș“. Nu e un lucru simplu — vă asigur — și nici ușor de realizat.

Îl știu pe Iulian Vintilă din adolescența lui, urcînd toate treptele acestei îndeletniciri cu sîrguință și talent, cu un desăvîrșit tact și cu neoboseli îndîrjite, în hățișurile și în obstacolele fiecărei zile — egal cu sine însuși în vremi de abundență, ca și în acelea confruntate de sporadice crize — cunoscîndu-și meseria în toată anatomia și majora ei utilitate și străduindu-se s-o păstreze la altitudinea pe care i-o porunceau tradiția și vadul, ca să ilustreze strălucit adagiul **„om potrivit la loc potrivit“.** Vreau de asemeni să mai notez că în afară de dragostea fanatică pe care o are pentru profesiunea sa — fără de care nu se poate împlini nimic temeinic în nici un domeniu — Iulian Vintilă, cu experiența cumulată sau cu

darul înnăscut cu care va fi fost hărăzit, descoperă vocația și însușirile alcătuindu-și un colectiv — de la cei mai mărunți pînă la cei mai însemnați — care-l ajută cu abnegație în toate năzuințele și gîndurile lui. Și iată cum, punînd inimă și pasiune, cuget curat și onestitate în munca ta, vine și răsplata.

Zilele trecute Iulian Vintilă s-a întors de la Roma, unde în cadrul unei reuniuni sărbătorești i s-au decernat Complexului „Athénée Palace" însemnele **Premiului Oscar,** pentru impulsurile date și contribuțiile aduse dezvoltării turismului național și internațonal. E o cinstire cu totul deosebită și, mărturisesc, și-o mîndrie, pe care am ținut să le consemnez și adaug pentru cei ce nu sînt în măsură să știe că **Oscarul** nu se acordă oricum și oricui, pe protecții, pe complezențe sau pe abile jocuri și interese de culise, ci exclusiv pe merite unanim recunoscute, încununînd întotdeauna o realitate palpabilă, o trudă constantă și, în final, o reușită a tuturor strădaniilor tale.

Iulian Vintilă avea dreptul la această satisfacție morală. Și îi fac urarea încheind puținele mele cuvinte, să se perpetueze cît mai mult acolo unde-și desfășoară lucrul său iar cînd va veni inevitabila scadență a retragerii de vîrstă, care — vai ! — nu cruță și nu iartă pe nimeni, să-și aleagă urmașul cu intuiția care l-a călăuzit toată viața și să treacă prestigiosul fanion de la „Athénée Palace" în mîinile celui mai bun și mai dotat dintre învățăcei — fiindcă Iulian Vintilă e o școală și o pildă ratificate azi pe plan mondial — ca să avem certitudinea că va continua rîvnele învățătorului, cu aceeași capacitate de dăruire și de probitate, în același spirit și stil și cu aceleași înfăptuiri și rodnicii.

UN OM DIN PANCIU

Am scris mai deunăzi despre Iulian Vintilă, directorul complexului comercial **Athénée Palace,** căruia i s-a înmînat recent la Roma **Premiul Oscar** „pentru impulsurile date și contribuțiile aduse dezvoltării turismului național și internațional", încoronînd astfel cu o recunoaștere și cu un nimb de prestigiu mondial eforturile și veghea de fiecare zi, pasiunea și înfăptuirile unui semen de-al nostru, care nu se bate cu pumnul în piept și care nu-și strigă meritele, considerînd întotdeauna că nu și-a făcut și că nu-și face decît datoria, ca să nu intre în conflict cu propria lui conștiință. E un exemplu de bucurie trăită pe care l-am voit împărtășit și care m-a determinat să evadez pentru o dată din obișnuitele mele teme cu care mi-am familiarizat cititorii. Și iată că la un foarte scurt interval, o altă veste venind tot din Italia și privind un om din Panciu — din Panciul Vrancei mele natale — mă obligă sufletește și mintal să repet gestul și să-i însemn numele aici : doctorul inginer Ion Pușcă, oenolog șef al Complexului de vinificație din străvechea și tradiționala podgorie românească.

Nu e cunoscut de publicul larg, nu-l cunosc personal nici eu, nu l-am văzut niciodată, dar îl știu din cele

povestite de focşăneni de-ai mei şi din unele lecturi, fiindcă are şi preocupări de istorie, ca şi vocaţia scrisului, pe lîngă cele ştiinţifice pure, cărora le dăruieşte toate rîvnele, ardorile şi ostenelile lui.

Inginerul Ion Puşcă e tînăr ; va avea 41 de ani în decembrie. Aşa mi s-a spus. Şi că e localnic, născut la Satul Nou, care-i la o azvîrlitură de ciomag de Panciu. A făcut studii strălucite, s-a specializat în problemele de vinificaţie în Franţa, în Italia, în Spania, în Ungaria şi a fost cooptat în 1979 membru al Uniunii naţionale a oenologilor din Franţa.

Firește, că nici un sector al meseriei lui, de la ampelografie — adică ştiinţa morfologică, fiziologică şi de producţie a sorturilor de viţă de vie — pînă la obţinerea calităţii, conservarea şi îmbutelierea vinului, nimic nu-i este străin lui Ion Puşcă sau să-l lase indiferent, totul absorbindu-i munca şi strădaniile. Are, incontestabil, premise să ajungă foarte departe, aşa cum o atestă numeroasele lui comunicări şi lucrări profesionale de pînă acum, neastîmpărul şi fructila obstinaţie de a crea şi de a îmbunătăţi necontenit, seriozitatea şi competenţa lui, care s-au impus şi peste fruntarii, şi care anul acesta — în aprilie — i-au adus satisfacţia de a fi ales membru corespondent străin al Academiei viei şi vinului din Italia, care îşi are sediul la Siena.

Găsesc în ziarul *Milcovul* de la Focşani o convorbire cu inginerul Ion Puşcă după alegerea sa şi reproduc din cuprinsul ei : „Întîi doresc să spun că distincţia primită mă onorează şi onorează în acelaşi timp şi colectivul de specialişti «I.A.S. — Panciu», unitate de vîrf a viticulturii româneşti. Italia ocupă primul loc în lume în ceea ce priveşte cantitatea, diversitatea şi calitatea producţiei

de vinuri și la acest palmares au contribuit din plin membrii Academiei italiene a viei și vinului prin cercetările lor. De aceea pentru orice viticultor este o onoare să se numere printre membrii acestui for științific cu renume internațional din care fac parte și specialiști din întreaga lume. Pentru mine onoarea este cu atît mai mare întrucît între membrii acestei academii, în decursul timpului au fost aleși reputații profesori universitari și specialiști români Ion C. Teodorescu, Gherasim Constantinescu, David Davidescu, Ștefan C. Teodorescu și Alexandru Ionescu".

Și coincidența face ca zilele acestea, intrînd într-o librărie, să dau peste o frumoasă tipăritură, scoasă proaspăt la Editura „Sport-Turism" intitulată **Panciu — file de cronică**, împodobită cu admirabile fotografii, care e și o temeinică monografie istorică — mult peste cele de altădată — și un ghid util și un letopiseț al așezării podgoriilor din regiune și al dezvoltării lor. Cartea scrisă cu dragoste e semnată : Ion Pușcă, Anton Paragină, Vasile Popa și Gheorghe Constantinescu.

Fiul de țară Ion Pușcă e hărăzit zămislirilor. Și strîngîndu-i amîndouă mîinile — cu un explicabil orgoliu de baștină comună — pentru ceea ce a împlinit la cei 41 de ani, îi fac din inimă urarea să fie biruitor în toate și în totul, pînă la adînci bătrîneți, în năzuințele și vredniciile, în gîndurile și în dorurile lui.

„CAPȘA“ — LA 130 DE ANI

„Capșa“ s-a născut în 1852. Îi cunosc bine letopisețul, drumul străbătut, rostul, evoluția, reputația și însemnătatea. Și povestea „Capșei“ este, în adevăr, o mirifică poveste, pe care cineva ar trebui s-o reconstituie și s-o reînsuflețească, între coperțile unei cărți, pentru tot ceea ce grăiesc, cu atîta farmec și poezie, documentele, ca și disparatele amintiri de la o epocă și de la o generație la altele și tac — în vetusta și condamnata lor încremenire — inertele ziduri.

Voi reda, spre lămurirea tuturora, din încîntătoarea evocare *Podul Mogoșoaiei* a lui Gheorghe Crutzescu (înviind sensibil și vibrant Calea Victoriei, cu clădirile ei pe stînga și pe dreapta, pe toată întinderea arterei), dar nu mai înainte de a-mi mărturisi surprinderea că nici un editor încă n-a fost tentat s-o reediteze, deși nutresc ferma convingere, că pusă din nou la îndemîna cititorilor, ar constitui, indubitabil, cel mai strălucit **best-seller.**

Citez fragmentar : „Era, pe la începutul veacului trecut, un cojocar subțire, care mergea o dată pe an la Lipsca, după taxid, adică după cumpărarea de marfă. Îl chema Dumitru Capșa și era român macedonean ; a avut

un fiu Constantin, care la rîndul lui a avut 12 copii, dintre care băieții Antonie, Vasile, Constantin și Grigore au întemeiat casa «Capșa». Pe fratele Grigore, cel mai tînăr din cei patru frați asociați, îl trimit la Paris să învețe arta cofetăriei pe lîngă Boissier, întîiul ciocolătar al lumii, iar Anton și Vasile închiriază o prăvălioară unde deschid, în 1852, cofetăria «**La doi frați**»".

Acesta este, propriu-zis, hrisovul de venire pe lume și de atunci datează casa „Capșa". Sînt o sută **și** treizeci de ani de la fondare.

La începuturi, pe măsură ce clientela sporea și spațiul se dovedea neîndestulător, frații Capșa au fost siliți să se mute la diverse intervale în alte două localuri, pentru ca din 1868 să se stabilească definitiv în casele vornicului Slătineanu, adică pe locul unde dăinuie și în zilele noastre dimpreună cu restaurantul și hotelul care au luat ființă — din inițiativa lor — prin extindere acum un secol, mai precis în 1881.

Și Gheorghe Crutzescu scrie mai departe : „Curînd, Capșa se impune și triumfă, cea dintîi cofetărie din București și una din cele dintîi din Europa", ca pe urmă, dînd culoarea timpului, să adauge : „În saloanele de la Capșa a rîs Reichenberg, cea cu dinții de mărgăritar, Cleo de Mérode, iubita lui Leopold II, Jane Hading, sau cei mai frumoși umeri ai Franței, dar și Cora Laparcérie, Blanche Toutain, Suzanne Després, Rejane și Sarah Bernardt".

„Capșă" e o istorie întreagă socială, literară și politică și „Capșa" se păstrează și azi cu blazonul de garanții, de prestigiu și de certitudine pe care-l dă **vadul**, oricărui comerț. E acolo un colectiv de muncă și de sîrguință exemplar, care-l înțelege și-l secondează admirabil pe

Ştefan Lăzărescu, şeful unităţii — ultimul care vine de pe cînd era copil, format la vechea Capşă — păstrător integru de sănătoasă tradiţie şi de respect pentru profesiunea şi îndatoririle lui.

Numai că acuma „Capşa" nu se mai cheamă „Capşă". Ci, printr-o bizară fantezie, „Bucureşti", cu toate că nimeni nu-i spune altfel decît Capşa. Şi, ce-ar fi să ratificăm spiritul public unanim şi realitatea obştească, reparînd această eroare şi revenind la numele cinstit al acelora care au întemeiat Capşa, au trăit pentru fala şi celebritatea ei nedezminţită, măcar acum cînd se împlinesc 130 de ani de la naştere şi un veac încheiat, în aceeaşi clădire, cu aceleaşi neschimbate profiluri ?

Cred că e singura din Capitală care se poate lăuda peste toate vremurile şi peste toate vicisitudinile, că şi-a salvat predestinarea şi continuitatea şi mai cred că, dacă Ştefan Lăzărescu ar etala în sălile „Capşei" arhiva de fotografii şi de documente, de diplome, de scrisori şi de autografe, al căror paznic riguros şi cucernic este, „Capşa" ar deveni şi un foarte instructiv muzeu în miniatură. Şi pînă atunci, doresc „Capşei", în acest an comemorativ, să-şi recapete cît mai curînd numele cuvenit — „Capşa" — aşa cum e însemnat în presa noastră dintr-un secol întreg, în memorialistica străinilor care au trecut pe la noi şi în aceea a românilor care au tăifăsuit acolo, în istoria politică şi socială a ţării şi, aşa cum rosteşte chiar astăzi, prin înregistrările orale şi copilul de şcoală.

CUPRINS

Spiru C. Haret 6
Profesorul Ioan Cantacuzino 15
Din nou despre C. Rădulescu-Motru 25
Omenia 30
G. G. Longinescu 33
Horia Hulubei 40
Alte scrisori de la Nicolae Iorga 48
Învăţatul învăţător Gh. Ţiţeica 52
Profesorul Francisc I. Rainer 63
Ioan Andrieşescu 71
O. Tafrali 80
Gînduri vechi la o carte nouă 85
Alexandru Marcu 89
Ioan Slavici şi închisorile lui 96
Candorile lui Slavici 106
Publicistica lui Duiliu Zamfirescu 111
O polemică din alte vremi 114
Vechi scrisori de la I. G. Duca 133
O epistolă inedită de la Al. Vlahuţă 138
Menelas Chircu de la Rîmnicu Sărat 143
Panait Cerna 156
Stere — Kirileanu polemizînd epistolar 161

Mărgărita Miller-Verghy 173
Cîntecul neîntrerupt... 177
Ion Pillat 180
Perpessicius 184
Mircea Eliade — 1932 188
Ioan Ciocârlan 198
Sebastian Bornemisa 201
Nicolae Pandelea 204
Ioan Missir 206
Ion Ionescu-Quintus 217
Un prozator — Nicolae Cristache 222
De Max 226
Dramaturgul Al. Kiriţescu 236
Tudor Muşatescu 239
Magdalena Rădulescu 243
Constantin Clonaru 247
Ţăranul în Divanurile ad-hoc 250
Biografii de anonimi 254
Gheorghe Stoica 258
Însemnare pentru dascălul de ţară Octav Cernescu . . . 261
Vrancea la Bucureşti 265
Muncă şi răsplată 268
Un om din Panciu 270
„Capşa“ la 130 de ani 273

Lector : MARIA CORDONEANU
Tehnoredactor : MARTA FOIAŞ

Apărut: 1983. Bun de tipar: 28.10.1983. Coli tipar: 17,50.

Tiparul executat sub comanda nr. 873 la Oficiul Economic Central „Carpaţi", Intreprinderea poligrafică „Bucureştii-Noi", str. Hrisovului nr. 18 A, sectorul 1, Bucureşti

Lei 9,75